

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Diplomová práce

Používané učebnice občanské výchovy a základů společenských věd

Vypracovala: Bc. Michaela Novotná
Vedoucí práce: doc. PhDr. Helena Zbudilová, Ph.D.

České Budějovice 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 11. dubna 2016

.....

Bc. Michaela Novotná

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí mé diplomové práce doc. PhDr. Heleně Zbudilové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení mé práce.

ANOTACE

Používané učebnice občanské výchovy a základů společenských věd

Cílem diplomové práce je na základě výzkumného šetření prozkoumat aktuální stav užívání učebnic občanské výchovy a základů společenských věd na vybraných základních a středních školách a stanovit kladné a záporné stránky těchto učebnic. Diplomová práce bude rozdělena do dvou částí – teoretické a praktické. Teoretická část obecně vymezí a vydefiniuje pojem učebnice a popíše její základní funkce, požadavky, strukturní složky a hodnocení. Dále se zaměří na popis učebnic občanské výchovy a společenských věd s dřívější i aktuální doložkou MŠMT, které se na školách běžně používají od roku 1989 po současnost. Praktická část bude zahrnovat výzkumné šetření (dotazník) zrealizované na deseti vybraných základních a středních školách v Pelhřimově a Pacově. Výzkum bude doplněn rozhovory s vyučujícími (vyučující OV na ZŠ a vyučující ZSV na SŠ).

ANNOTATION

Used textbook of civics and social sciences

The aim of the thesis is to explore the current state of using text books of civics and social sciences based on research at selected primary and secondary schools and to assess positive and negative aspects of these textbooks. The diploma thesis is divided into two parts - theoretical and practical. The theoretical part will define textbook concept and describes its basic functions, requirements, structural components and evaluation. Furthermore, it focuses on the description of the text books of Civics and Social Sciences with former and current guidance of the Ministry of Education, which is commonly used in schools from 1989 to the present. The practical part will include research survey (questionnaire) realised on ten selected primary and secondary schools in Pelhřimov and Pacov. The research will be supplemented by interviews with teachers.

OBSAH

ANOTACE	4
ANNOTATION	5
OBSAH	6
ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
1. Učebnice	9
1.1 Vymezení pojmu učebnice	10
1.2 Základní funkce učebnic	11
1.3 Strukturní složky učebnic	13
1.4 Požadavky na učebnice	15
1.5 Hodnocení a výzkumy učebnic	16
1.5.1 Vybrané výzkumy učebnic občanské výchovy a základů společenských věd	17
2. Používané učebnice občanské výchovy a základů společenských věd od roku 1989	
21	
2.1 Schvalovací doložka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy	22
2.2 Učebnice občanské výchovy se schvalovací doložkou MŠMT	23
2.2.1 Učebnice z nakladatelství Fraus	23
2.2.2 Učebnice z nakladatelství Nová škola	26
2.2.3 Učebnice z nakladatelství Gaudeamus, SPL – Práce a TERRA-KLUB	28
2.2.4 Učebnice s dřívější doložkou z nakladatelství SPL-Práce a SPN	31
2.2.5 Výčet učebnic s dřívější doložkou	35
2.3 Učebnice základů společenských věd se schvalovací doložkou MŠMT	38
2.3.1 Učebnice z nakladatelství Didaktis	38
2.3.2 Občanská nauka pro střední odborná učiliště	41
2.3.3 Výčet učebnic s dřívější doložkou	41
PRAKTICKÁ ČÁST	43
3. Výzkumné šetření	43
3.1 Metodika práce	44
3.2 Představení škol	45
3.3 Průběh výzkumu	48
3.4 Dotazník pro učitele	49

3.5 Dotazník pro žáky	62
4. Shrnutí výzkumného šetření	74
4.1 Výsledky dotazníku pro učitele	74
4.2 Výsledky dotazníku pro žáky	75
5. Rozhovory.....	77
5.1 Rozhovor s vyučující OV	77
5.2 Rozhovor s vyučující ZSV	79
ZÁVĚR	83
Pro mě samotnou byla práce přínosná, získala jsem nové informace ohledně problematiky učebnic a věřím, že může posloužit dalším pedagogům při výběru vhodné učebnice pro výuku OV a ZSV	84
SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ	85
SEZNAM GRAFŮ, TABULEK A DALŠÍCH PŘÍLOH	89
PŘÍLOHY	90

ÚVOD

Diplomová práce nese název *Používané učebnice občanské výchovy a základů společenských věd*. Téma práce bylo zvoleno cíleně, protože předkladatelka práce studuje obor český jazyk v kombinaci s občanskou výchovou, a vnímá učebnice, nedílnou součást výuky, jako zajímavé téma spadající do oborové didaktiky.

Teoretickou část práce tvoří dvě kapitoly. První kapitola se věnuje učebnicím obecně, jak je lze definovat, líčí jejich funkce, požadavky, strukturní složky, hodnocení a zachycuje závěry z vybraných výzkumů učebnic, konkrétně z výzkumu Jana Zouhara a výzkumu zaměřeného na genderovost učebních textů Jany Hardman-Matouškové. Tato kapitola čerpá z knižních publikací předních českých odborníků v oblasti učebnic.

Druhá kapitola přináší vysvětlení pojmu schvalovací doložka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a dále se zabývá popisem čtrnácti učebnic občanské výchovy a čtyř učebnic základů společenských věd s aktuální doložkou MŠMT a dalších vybraných učebnic, které po roce 1989 tuto doložku obdržely. Z důvodu rozsahu práce musí být zbylé učebnice zachyceny pouze formou výčtu. Tato kapitola je založena na práci s jednotlivými učebnicemi a s Věstníky MŠMT. Stěžejní se pro celou teoretickou část diplomové práce stala příručka *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média* od Jana Průchy.

Za teoretickou částí následuje část praktická, která obsahuje tři kapitoly. Hlavním cílem praktické části je zmapovat prostřednictvím dotazníkového šetření používání učebnic občanské výchovy a základů společenských věd na pacovských a pelhřimovských základních a středních školách. A tudíž odpovědět na předem stanovené výzkumné otázky a prověřit platnost hypotéz. V této části práce nechybí seznámení s metodikou práce, představení jednotlivých výzkumných škol, popsání průběhu výzkumu a také shrnutí výsledků dotazníkového šetření. Jako doplňková metoda je v poslední kapitole užito interview s vyučujícími OV na ZŠ a ZSV na SŠ.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Učebnice

Při výuce je používáno mnoho učebních pomůcek, mezi ty nejdůležitější patří jednoznačně učebnice. I když je dnes klasická učebnice často nahrazována jinými prostředky, stále plní podstatnou funkci ve vzdělávání. Proto je důležitý výběr kvalitní učebnice, aby se s ní pedagogům dobře pracovalo a mohli o ni opřít svůj výklad. A žákům, aby se z ní dobře učilo.

V učebnici didaktiky s názvem *Moderní vyučování* se dozvídáme, že „kvalitní učebnice představuje zlatý důl nejrůznějších prospěšných činností.“¹

Historie učebnic sahá dávno před vynález knihtisku. První učebnice vznikaly již před několika tisíci lety př. n. l. ve starověké Asýrii, Babylonu, Egyptě a Číně. Tehdejší klínové písmo bylo zobrazováno na hliněných destičkách nebo na pergamenových svitcích a učební texty se věnovaly návodům k náboženským rituálům, na astronomická měření nebo informacím o nově vznikajících vědních disciplínách. Dvanáctidílná učebnice byla vytvořena v antickém Řecku a Římě Markem Fabiem Quintilianem a nesla název *Institutionis oratoriae libri* (v českém překladu *Základy rétoriky*, 1985). Zde můžeme nalézt mimo jiné důkazy o existenci specializovaných nakladatelů knih a učebnic. S vynálezem knihtisku v 15. století došlo k rozkvětu učebních textů. Základy teorie a tvorby moderních školních učebnic položil Jan Amos Komenský. Cenné jsou například jeho učebnice jazyků *Dveře jazyků otevřené* (1631) a *Svět v obrazech* (1658). Požadavky na vlastnosti textu učebnic sepsal Komenský ve své teoretické práci *Velká didaktika* (1657).²

V souvislosti s tématem diplomové práce se zaměříme na novodobější historii učebnic, tedy od druhé poloviny 20. století až po současnost. V kontextu reformy kurikula došlo ve druhé polovině 20. století k velkým investicím do tvorby nových modernějších učebnic. Různé skupiny tvůrců produkovaly mnohdy řady učebnic souběžně. Sedmdesátá léta přináší i v oblasti didaktické teorie vlnu pozornosti věnovanou tvorbě, teorii a funkci učebnic a též probíhají výzkumy učebnic.³

¹ PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Praha 2013, s. 248.

² PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha 2013, s. 270.

³ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha 2007, s. 103.

Tato kapitola se bude dále zabývat samotným vydefinováním pojmu učebnice a také funkcemi, komponenty a hodnocením učebnic.

1.1 Vymezení pojmu učebnice

V odborné literatuře se můžeme setkat s velkým množstvím obdobných definic tohoto pojmu. Zde jsou některé vybrané příklady:

Nejčastěji užívaná definice podle *Pedagogického slovníku* říká, že učebnice je „*druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou. Má řadu typů, z nichž nejrozšířenější je školní učebnice. Ta funguje 1. jako prvek kurikula, tj. prezentuje výsek plánovaného obsahu vzdělání; 2. jako didaktický prostředek, tj. je informačním zdrojem pro žáky a učitele, řídí a stimuluje učení žáků*“.⁴

Takto učebnice pojímá M. Sýkora: „*Knižní (tištěné, psané) prostředky, specificky určené pro podporu procesu tvorby a nabývání vzdělání žáků/studentů/jiných osob. Vznikají a existují jako specifický prostředek prezentace jistých sociálně významných oblastí vědění, určený pro potřeby tvorby a nabývání vědění.*“⁵

Kalhous a Obst učebnici definují následovně: „*Z hlediska pedagogické komunikace lze učebnici charakterizovat jako prostředek komunikace žáka (příp. i učitele) s učivem, a to prostředek komunikace zprostředkované.*“⁶

Jan Průcha se snaží o komplexnější nahlížení na učebnici a postupování od obecných rysů učebnice ke specifickým. Podle toho, v jakém systému se budeme na učebnici dívat, můžeme učebnici pojmout jako prvek kurikulárního projektu (vzdělávacího programu), jako součást souboru didaktických prostředků nebo jako druh školních didaktických textů. Definice učebnice jako prvku kurikulárního projektu znamená, že učebnice je součástí kurikulárních projektů, u nás se jim říká vzdělávací programy. V nich se dočteme o učebních plánech určitého druhu či stupně škol nebo o cílech a obsazích vzdělávání. Popsání učebnice jako součást souboru didaktických prostředků odkazuje na řadu nástrojů participujících na vzdělávání. Třetí pojetí, tedy učebnice jako

⁴ PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. Praha 2003, s. 258.

⁵ SÝKORA, Miloslav. *Učebnice: její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů*. Praha 1996, s. 5.

⁶ KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Praha 2009, s. 143.

druh školních didaktických textů, upozorňuje na to, že ve školách se pracuje i s množstvím dalších textů.⁷

V učebním procesu se kromě klasických učebnic setkáme i s pracovními sešity nebo metodickými příručkami pro učitele. Zatímco učebnice slouží především pro výklad, pracovní sešit/cvičebnice, je koncipován k procvičování a žákovi vlastní práci. Metodická příručka určená učiteli obsahuje návrh časového a tematického plánu, náměty na přípravu výuky či upozorňuje na problematická místa v probírané látce. Pro výuku literatury v jazyce jsou vhodným doplněním čítanky, které čtenáře seznamují s kvalitní četbou a umožňují mu vhled do literárních dějin.

Můžeme říci, že učebnice patří spolu s pracovními materiály (např. pracovní sešity, atlasy, příručky, návody) a doplňující literaturou (např. časopisy, encyklopedie) mezi materiální didaktické prostředky textové. K materiálním didaktickým prostředkům řadíme dále pomůcky vyučujícího, pomůcky žakovské, prostory k učení včetně vybavení a technické zázemí. K didaktickým prostředkům náleží ještě složky nemateriální povahy, jako jsou vyučovací metody, organizační formy a vyučovací zásady sloužící k účinné výuce a naplnění výchovně-vzdělávacích cílů.⁸

1.2 Základní funkce učebnic

Funkcí učebnic rozumíme to, k čemu má daná učebnice sloužit, vést, podněcovat. V této podkapitole budou prezentovány různé názory autorů na tuto problematiku.

Také v případě zkoumání funkcí učebnic nemají odborníci jednotná stanoviska. V knize *Školní didaktika*⁹ od autorů Kalhousa a Obsta se dočítáme o dvou druzích funkcí učebnic:

1. funkce didaktické – zahrnují funkce informativní, formativní a metodologické
2. funkce organizační – k nim spadají funkce plánovací, motivační, kontrolní, sebekontrolní, řídicí proces výuky

Jan Průcha předkládá ve své knize *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média* taxonomii D. D. Zujeva, který rozlišuje 8 funkcí učebnic:

⁷ PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýza edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno 1998, s. 13 - 16.

⁸ ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika: pro studium a praxi*. Praha 2014, s. 188 – 190.

⁹ KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Praha 2009, s. 143.

1. Informační – formuluje obsah vzdělávání v určitém předmětu či oboru vzdělávání
2. Transformační – převádí vědecké poznatky do pro žáky přiměřené podoby (didaktická transformace)
3. Systematizační – podle specifického systému třídí učivo do jednotlivých ročníků a stupňů škol
4. Zpevňovací a kontrolní – vede ke zvládnutí vědomostí a dovedností, k jejich procvičování a ověřování
5. Sebevzdělávací – podněcuje žáky k samostatnému užívání učebnice a k učení
6. Integrační – tvoří jádro pro chápání a integrování informací z různých zdrojů
7. Koordinační – koordinuje práci s dalšími didaktickými prostředky, které učebnici doplňují
8. Rozvojově výchovná – napomáhá k rozvoji žákovy osobnosti (např. estetický vkus)¹⁰

V publikaci *Hodnocení učebnic*¹¹ je za klíčovou funkci učebnic dnešní doby považována funkce motivační. Učebnice musí obstát v konkurenci mnoha jiných informačních zdrojů. Nesmí být nudná a nezábavná, ale naopak by měla působit poutavě, podnítit zájem žáků o daný předmět a docílit u nich pocitu touhy po vzdělávání. Nejdůležitější funkcí učebnic je však prezentovat informace. Jde zde o výběr obsahů vzdělávání představující reprezentaci kurikula. Nejde pouze o nějakou sbírku textů, nýbrž o uspořádaný a záměrný celek v souladu s cíli vzdělávání a s podmínkami učení. Dále se zde dočítáme o funkci učebnic řadit informace do systémů a o koordinační funkci – schopnost propojování s dalšími didaktickými materiály, návaznost na jiné předměty. Tato funkce je někdy nesprávně převáděna na pracovní sešity. V případech, kdy žák pracuje s učebnicí samostatně (bez pomoci učitele), důležitou roli sehraje funkce řízení žákova učení. Ta spočívá v nastínění kroků k naučení látky a vedení žáků k používání strategií učení. Pokud budou žáci při učení co nejvíce aktivní, budou následně jejich výsledky učení trvalejší a učivo prohloubenější. Další funkcí učebnic je napomáhání k sebehodnocení žákova učení. Toho lze dosáhnout například pomocí klíče správných odpovědí a výsledků řešených úloh, které si žáci v publikaci sami dohledají. Kvalitní učebnice by měla brát v potaz různé zájmy žáků a

¹⁰ PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýza edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno 1998, s. 19–20.

¹¹ MAŇÁK, Josef, ed. a KNECHT, Petr, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno 2007, s. 13 – 15.

plnit tedy funkci diferencující přístup k učení. Ideální by tedy bylo používat v jedné třídě pro výuku více učebnic. Pro žáky, jež se o daný předmět více zajímají zvolit takovou publikaci, která by jim poskytla větší šíři informací a šla by více do hloubky. Naopak pro žáky pro předmět méně zainteresované, užít knihy stručnější s menším množstvím informací. Jednotliví žáci by si potom mohli vzájemně sdělovat, co se dozvěděli ze své učebnice. Napomáhat k vytváření žádoucích postojů a hodnot (přijatelných pro všechny skupiny společnosti) je také funkcí dobré učebnice.

Učebnice mohou plnit i další funkce mimo prostory školy. Ve společnosti zastávají například politické, kulturní a jiné funkce. Délka seznamu funkcí učebnic se liší podle toho, zda si vybereme užší či širší definování každé z těchto funkcí. Bez ohledu na množství funkcí, můžeme učebnici využívat ve všech fázích procesu vyučování a učení (od motivace po hodnocení míry osvojení učiva). V silách učebnic však není naplnit všechny funkce v absolutním rozsahu, k tomu jim napomáhají další podpůrné didaktické prostředky.¹²

1.3 Strukturní složky učebnic

U každé učebnice je důležité také to, jakým způsobem je strukturována. Prostřednictvím strukturních komponent učebnic, které jsou spolu v interakci, dochází k naplňování funkcí učebnic (zmiňovaných v předešlé podkapitole). Obecně můžeme říci, že učebnice se skládá z textové a mimotextové složky. Kategorizací strukturních komponentů textové složky se zabývali J. Doleček, M. Řešátko a Z. Skoupil v roce 1975 (stanovili 7 textových komponentů). S detailnějšími modely strukturních složek učebnic na ně později navázali M. Bednařík (15 prvků výkladové a 18 prvků nevýkladové složky v učebnicích fyziky), A. Wahla (prvky v učebnicích zeměpisu), D. D. Zujev (28 textových komponentů a 33 mimotextových komponentů), V. Michovský (42 prvků učebnic dějepisu) a J. Průcha.¹³

Jan Průcha rozlišuje 36 kritérií, díky nimž lze nahlížet na jakoukoli učebnici. Vytvořil i speciální koeficienty pro výpočet didaktické vybavenosti učebnic vycházející právě z těchto kritérií, které se pak zaznamenávají do standardních archů. Zde jsou jeho strukturní komponenty učebnic:

I. Aparát prezentace učiva

¹² MAŇÁK, Josef, ed. a KNECHT, Petr, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno 2007, s. 13 – 15.

¹³ PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýza edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno 1998, s. 21 – 23.

A Verbální komponenty

1. výkladový text prostý
2. výkladový text zpřehledněný (přehledová schémata, tabulky aj. k výkladu učiva)
3. shrnutí učiva k celému ročníku
4. shrnutí učiva k tématům (kapitolám, lekcím)
5. shrnutí učiva k předchozímu ročníku
6. doplňující texty (dokumentační materiál, citace z pramenů, statistické tabulky aj.)
7. poznámky a vysvětlivky
8. podtexty k vyobrazením
9. slovníčky pojmů, cizích slov aj. (s vysvětlením)

B Obrazové komponenty

1. umělecká ilustrace
2. nauková ilustrace (schematické kresby, modely, aj.)
3. fotografie
4. mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy aj.
5. obrazová prezentace barevná (tj. použití nejméně jedné barvy odlišné od barvy běžného textu)

II. Aparát řídicí učení

C Verbální komponenty

1. předmluva (úvod do předmětu, ročníku pro žáky)
2. návod k práci s učebnicí (pro žáky a/nebo učitele)
3. stimulace celková (podněty k zamyšlení, otázky aj. před celkovým učivem ročníku)
4. stimulace detailní (podněty k zamyšlení, otázky aj. před nebo v průběhu lekcí, témat)
5. odlišení úrovní učiva (základní – rozšiřující, povinné – nepovinné apod.)
6. otázky a úkoly za témata, lekcemi
7. otázky a úkoly k celému ročníku (opakování)
8. otázky a úkoly k předchozímu ročníku (opakování)

9. instrukce k úkolům komplexnější povahy (návody k pokusům, laboratorním pracím, pozorováním, aj.)
10. náměty pro mimoškolní činnosti s využitím učiva (aplikace)
11. explicitní vyjádření cílů učení pro žáky
12. prostředky a/nebo instrukce k sebehodnocení pro žáky (testy a jiné způsoby hodnocení výsledků učení)
13. výsledky úkolů a cvičení (správná řešení, správné odpovědi apod.)
14. odkazy na jiné zdroje informací (bibliografie, doporučená literatura aj.)

D Obrazové komponenty

1. grafické symboly vyznačující určité části textu (poučky, pravidla, úkoly, cvičení aj.)
2. užití zvláštní barvy pro určité části verbálního textu
3. užití zvláštního písma (tučné písmo, kurzíva aj.) pro určité části verbálního textu
4. využití přední nebo zadní obálky (předsádky) pro schémata, tabulky aj.

III. Aparát orientační

E Verbální komponenty

1. obsah učebnice
2. členění učebnice na tematické bloky, kapitoly, lekce aj.
3. marginálie, výhmaty, živá záhlaví aj.
4. rejstřík (věcný, jmenný, smíšený)¹⁴

1.4 Požadavky na učebnice

Cestou k vytvoření učebnice, splňující všechny požadavky, je sestavení týmu expertů složeného z oborového didaktika, učitele, pedagogického psychologa, ilustrátora, odborníka na tvorbu textů a dalších asistentů. Tito odborníci by měli společně kooperovat několik let, což je dosti finančně nákladné. Při snaze o zlepšování kvality vzdělávání by ale nemělo být pohlíženo na náklady jako na rozhodující složku.¹⁵

¹⁴ PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýza edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno 1998, s. 141–142.

¹⁵ MAŇÁK, Josef, ed. a KNECHT, Petr, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno 2007, s. 13.

I když bude učebnice sebelépe zpracována, vždy záleží na učiteli, jak učebnici bude využívat. Každý předmět i ročník má svá specifika. Spolu s požadavky na učebnice se vynořují i požadavky na učitele.

Podle Pettyho většina učitelů nenachází takovou učebnici, která by se jim zamlouvala všemi svými rysy a také upřednostňují, aby si žáci dělali z hodin vlastní poznámky namísto učení se z učebnice.¹⁶

1.5 Hodnocení a výzkumy učebnic

Hodnocení učebnic úzce souvisí s jejich výzkumy, v nichž mohou být jednotlivé učebnice či celé ucelené řady učebnic mezi sebou porovnávány a posuzovány.

Ve vyspělých zemích od konce 70. let 20. století začínají probíhat výzkumy učebnic (např. v Rakousku je provádí R. Bamberger a E. Vanecek, ve Francii A. Choppin, v tehdejší NDR M. Baumann a další). Rovněž vznikaly instituce a centra pro teorii a výzkum učebnic (v Německu Georg-Ecker Institut für internationale Schulbuchforschung, v roce 1991 Mezinárodní instituce pro výzkum učebnic a vzdělávacích médií aj.).¹⁷

V publikaci *Učebnice pod lupou*¹⁸ se můžeme dočíst o tom, že se v České republice sice před rokem 2006 konaly nějaké výzkumy učebnic (autory např. V. Čapek, Z. Beneš, D. Hudecová, Z. Sikorová, T. Škachová, M. Pluskal), ale v porovnání se zahraničím jsme byli v teorii a výzkumu učebnic pozadu. Nedošlo k rozvoji oboru a to s sebou neslo nežádoucí důsledky. Přínosné se stalo vytvoření *Skupiny pro výzkum učebnic*, pod vedením profesora Josefa Maňáka, v *Centru pedagogického výzkumu* Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, která se zaměřila právě na teorii a výzkum učebnic.

Za účelem prezentování výzkumů učebnic pro výuku různých předmětů a kvůli vzájemné diskusi odborníků, zabývajících se problematikou kurikula a učebnic, se v červnu 2008 konala na Pedagogické fakultě Masarykovy univerzity v Brně dvoudenní konference s názvem *Kurikulum a učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Té se zúčastnilo mnoho expertů (např. J. Průcha, M. Nogová, Z. Beneš, J. Maňák, Z. Sikorová, V. Martinková a další). Náplní konference byly hlavní referáty, tematicky

¹⁶ PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Praha 2013, s. 267.

¹⁷ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody, organizační formy vyučování*. Praha 2007, s. 105.

¹⁸ MAŇÁK, Josef, ed. a KLAPKO, Dušan, ed. *Učebnice pod lupou*. Brno 2006, s. 11.

zaměřená symposia a postery. Symposia nesla tyto názvy: *Učebnice v měnícím se kurikulu, Obsah vzdělávání a učebnice, Didaktická komunikace a učebnice a Didaktický text a učebnice*. Na závěr každého symposia vždy proběhla diskuse. Na posterech byly zachyceny výsledky výzkumů nebo zkušenosti autorů učebnic. Úvodní příspěvek na zahájení konference přednesli T. Janík a P. Knecht. Kromě kapacit z oboru vystoupil také žák 9. třídy, který posuzoval učebnice zeměpisu. Tato konference byla nejen jejími účastníky hodnocena jako přínosná a přispěla k utužení profesionálních kontaktů v kruhu odborníků.¹⁹

1.5.1 Vybrané výzkumy učebnic občanské výchovy a základů společenských věd

Na učebnice občanské výchovy se zaměřil v roce 2003 v článku *Jak vybrat učebnici občanské výchovy*²⁰ Jan Zouhar, který v té době vyučoval základy společenských věd na vsetínském gymnáziu. Uvádí, že nás může zprvu potěšit kvantita v té době vydávaných učebnic, ale ty jsou mnohdy bohužel nedostupné a také jejich obsah není uspokojivý. Zouhar se soustředil nejprve na sadu učebnic od Milana Valenty²¹, v nichž vytvořené postavy a jejich příběhy provází jednotlivá témata. Chvályhodné jsou podle jeho názoru pobídky k individuální, skupinové či diskusní práci. Učebnice ale téměř postrádá výskyt materiálů pro interaktivní vyučování. Sada učebnic od nakladatelství Olomouc pod redakčním vedením Marie Hrachovcové,²² obohacená o metodické příručky a propagující interaktivní metody, byla pedagogy té doby hodnocena jako nejlepší. Dále Zouhar informuje o učebnicích občanské výchovy/základů společenských věd na středních školách. Ty jsou rozčleněny podle oborů spadajících do tohoto předmětu. Pro

¹⁹ NAJVAROVÁ, Veronika, ed., JANÍK, Tomáš, ed. a KNECHT, Petr, ed. *Kurikulum a učebnice: sborník anotací příspěvků z konference Kurikulum a učebnice z pohledu pedagogického výzkumu konané ve dnech 24. - 25. 6. 2008 na Pedagogické fakultě MU a dokumentační CD-ROM*. Brno 2008, s. 7 – 26.

²⁰ ZOUHAR, Jan. *Jak vybrat učebnici občanské výchovy. Moderní vyučování*. 2003, 9(1), s. 19 – 20.

²¹ VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 6. ročník*. 3. vyd. Praha: SPL - Práce, 1999, 112 s. ISBN 80-86287-10-6.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 7. ročník: [učebnice pro základní školu]*. 1. vyd. Praha: Práce, 1996, 119 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0391-2.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 8. ročník*. 3. vyd. Praha: SPL - Práce, 1999, 116 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-86287-12-2.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 9. ročník: [učebnice pro základní školy]*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Práce, 1998, 99 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0476-5.

²² DOSTÁLOVÁ, R. a kol. *Občanská výchova pro 6. ročník: [učebnice pro základní školy]*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1997, 143 s. ISBN 80-7182-036-9.

DOSTÁLOVÁ, Radmila. *Občanská výchova pro 7. ročník ZŠ: [učebnice pro základní školy]*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 167 s. ISBN 80-7182-043-1.

DOSTÁLOVÁ, Radmila. *Občanská výchova pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, 190 s. ISBN 80-7182-062-8.

HRACHOVCOVÁ, Marie. *Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000, 173 s. ISBN 80-7182-093-8.

výuku psychologie probíranou v prvním ročníku byly vydány 3 učebnice: *Psychologie* od Zdeňka Heluse²³, *Psychologie pro pedagogické školy* od autorů Čápa, Čechové a Rozsypalové²⁴ a *Základy psychologie a sociologie* od Ilony Gillernové a Jiřího Buriánka²⁵. Zouhar ani jednu z těchto učebnic nehodnotí jako vhodnou, neboť jsou více zaměřené na základy dané vědy a ne na vlastní sebepoznávání žáků. Tři doposud vzniklé učebnice sociologie (*Sociologie* – Jiří Buriánek²⁶, *Základy sociologie* – Eduard Urbánek a Jiří Buriánek²⁷, *Sociologie* – Miloslav Petrušek a kol.²⁸) jsou snad ještě více teoretické než učebnice psychologie. Jediná existující učebnice ekonomie, která zahrnuje rozsah středoškolských osnov - *Ekonomie pro střední školy* od Milana Sojky a Jana Pudláka²⁹ - postrádá pouze informace o podnikatelských činitelích. Největší množství učebnic je určených pro výuku filosofie. Například v učebnici *Filosofie* od Ivana Blechy³⁰ nalezneme filosofické texty a je zde použit výklad po jednotlivých filosofických problémech, na rozdíl od ostatních učebnic, kde převažuje výklad chronologický. Nakladatelství Fortuna vydává ke svým učebnicím i slovníky a filosofické texty, tudíž jde o nejkomplexnější řadu učebnic (chybí pouze metodické příručky). Knihy *Občan v demokratické společnosti* od Věry Jiráskové³¹ a *Občanské minimum* od autorského kolektivu Sokol, Mičienka, Jirásková,³² usilují o to, aby připravili žáky na reálný život a role občanů, což Zouhar považuje za vhodné.

Dalším hlediskem pro hodnocení učebnic po stránce obsahové, které jsme zde dosud nezveřejnili, je genderovost učebních textů, tedy zda jsou učebnice genderově korektní. Pro vysvětlení výraz gender se používá k označení kulturně vytvořených rozdílů mezi

²³ HELUS, Zdeněk. *Psychologie pro střední školy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1995, 119 s. ISBN 80-7168-245-4.

²⁴ ČÁP, Jan, Věra ČECHOVÁ a Marie ROZSYPALOVÁ. *Psychologie: obecná psychologie pro střední pedagogické školy*. 3. vyd., v Nakl. H & H 1. upr. Praha: Nakladatelství H & H, 1998, 206 s. ISBN 80-86022-36-6.

²⁵ GILLERNOVÁ, Ilona a Jiří BURIÁNEK. *Základy psychologie, sociologie: základy společenských věd pro střední školy*. Vyd. 3., upr. Praha: Fortuna, 2001, 157 s. *Základy společenských věd, I*. ISBN 80-7168-749-9.

²⁶ BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie pro střední školy a vyšší odborné školy*. 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996, 127 s. ISBN 80-7168-304-3.

²⁷ URBÁNEK, Eduard a Jiří BURIÁNEK. *Základy sociologie: učební text pro střední školy*. 1. vyd. V Praze: S & M, 1991, 31 s. ISBN 80-900096-6-2.

²⁸ PETRUSEK, Miloslav. *Sociologie: občanská nauka (základy společenských věd)*. 2. vyd. Praha: SPN, 1994, 118 s. Učebnice pro střední školy. ISBN 8004-26588-x.

²⁹ SOJKA, Milan a Jan PUDLÁK. *Ekonomie pro střední školy*. 3., upr. vyd. Praha: Fortuna, 1999, 182 s. ISBN 80-7168-680-8.

³⁰ BLECHA, Ivan. *Filosofie*. 3. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 239 s. ISBN 80-7182-069-5.

³¹ JIRÁSKOVÁ, Věra. *Občan v demokratické společnosti*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 311 s. Učebnice pro střední školy. ISBN 80-85850-78-8.

³² SOKOL, Jan, Marek MIČIENKA a Věra JIRÁSKOVÁ. *Občanské minimum: učební text pro žáky*. 1. vyd. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2002, 216 s. ISBN 80-211-0410-4.

pohlavími. Problematice genderu jsem se věnovala ve své bakalářské práci, a proto je mi toto téma velmi blízké. V článku J. Hardman-Matouškové *Jak oslovují učebnice občanské výchovy děti školou povinné*, je uvedeno, že vlivem výchovy v rodině, ve škole, životem s médii nebo kontaktem s vrstevníky, si dítě vytváří svou genderovou identitu. Autorka článku se zaměřila na vyučovací předmět občanská výchova a na učebnice občanské výchovy. Tři řady těchto edukačních médií podrobila obsahové analýze. Jednalo se o učebnice pro 6. – 9. ročník základních škol od Vladislava Dudáka a kolektivu³³ z nakladatelství SPN, učebnice Marie Hrachovcové a kolektivu³⁴ z nakladatelství Olomouc a učebnice Milana Valenty³⁵ z nakladatelství Práce. Při analýze autorku nejvíce zajímalo, jaké jsou čtenářům předávány hodnoty, předsudky a stereotypy, týkající se genderu. Důraz byl kladen na veškeré prvky učebnice – text, otázky a úkoly, cvičení, obrazová příloha, po stránce kvalitativní i kvantitativní. Ani jedna z učebnic nedopadla v analýze příliš lichotivě.³⁶

Uvedme některé za závěrů, k nimž dospěla Hardman-Matoušková: Učebnice ve značné míře postrádají ženský prvek. Ženy jsou znázorňovány v tradičně ženských povoláních typu učitelka nebo kadeřnice, naopak muži jsou vylíčení jako vědci či podnikatelé. V případě zobrazování slavných osobností převažují muži. Po stránce lingvistické by bylo vhodnější k převažujícím mužským (volič) a ženským tvarům (zdravotní sestra) vytvářet také jejich ekvivalenty. Dívky jsou prostřednictvím učebnic

³³ DUDÁK, Vladislav, René INQUORT a Richard MAREDA. *Občanská výchova pro 6. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 164 s. ISBN 80-7235-061-7.

ADAMOVÁ, Lenka. *Občanská výchova pro 7. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 165 s. ISBN 80-7235-078-1.

ADAMOVÁ, Lenka. *Občanská výchova pro 8. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 160 s. ISBN 80-7235-105-2.

DUDÁK, Vladislav, Richard MAREDA a Petr HOLČÁK. *Občanská výchova pro 9. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 173 s. ISBN 80-7235-122-2.

³⁴ DOSTÁLOVÁ, R. a kol. *Občanská výchova pro 6. ročník: [učebnice pro základní školy]*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1997, 143 s. ISBN 80-7182-036-9.

DOSTÁLOVÁ, Radmila. *Občanská výchova pro 7. ročník ZŠ: [učebnice pro základní školy]*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 167 s. ISBN 80-7182-043-1.

DOSTÁLOVÁ, Radmila. *Občanská výchova pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, 190 s. ISBN 80-7182-062-8.

HRACHOVCOVÁ, Marie. *Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000, 173 s. ISBN 80-7182-093-8.

³⁵ VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 6. ročník*. 3. vyd. Praha: SPL - Práce, 1999, 112 s. ISBN 80-86287-10-6.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 7. ročník: [učebnice pro základní školy]*. 1. vyd. Praha: Práce, 1996, 119 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0391-2.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 8. ročník*. 3. vyd. Praha: SPL - Práce, 1999, 116 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-86287-12-2.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 9. ročník: [učebnice pro základní školy]*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Práce, 1998, 99 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0476-5.

³⁶ HARDMAN-MATOUŠKOVÁ, Jana. *Jak oslovují učebnice občanské výchovy děti školou povinné. Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2004, 1, s. 10 – 12.

nesprávně připravovány pouze na roli manželky a matky pečující o rodinu, zatímco chlapcům nejsou do cesty ke kariéře stavěny žádné bariéry. Obě pohlaví by však neměla být nijak omezována a naopak by jim měla být předvedena celá škála rolí a profesí k jejich sebeuplatnění. V učebnicích je také přeceňováno mužské zaměření na agresivitu a ženské zaměření na vzhled.³⁷ Všechny tyto vytýkané nedostatky by měly být v ideálním případě odstraněny, aby ani jedno pohlaví nebylo utlačováno.

V předchozím odstavci byly zkoumány učebnice staršího data, výzkumu současných učebnic z hlediska genderové korektnosti se zatím nikdo nechopil, takže nemůžeme porovnat, zda došlo k nějakému posunu. V každém případě je nutné se při výběru učebnice zaměřit také na aspekt genderu.

³⁷ HARDMAN-MATOUŠKOVÁ, Jana. *Jak oslovují učebnice občanské výchovy děti školou povinné. Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 2004, 1, s. 12 – 13.

2. Používané učebnice občanské výchovy a základů společenských věd od roku 1989

Počátky současného českého školství můžeme datovat od roku 1989, kdy spolu s pádem komunistického režimu proběhla řada změn v oblastech vzdělávací politiky. Školám byla přiznána právní subjektivita a mohly samostatně rozhodovat o různých záležitostech, za podmínky dodržení platných centrálních předpisů. Na financování škol začaly kromě státu participovat i obce, rodiče, zaměstnavatelé a zřizovatelé nestátních škol. Vznikají nové druhy škol (víceletá gymnázia, nové odborné školy, vyšší odborné školy) a nové vzdělávací programy základního vzdělávání (obecná, národní a občanská škola, různé alternativní školy atd.) Vysokoškolské studium je rozděleno na bakalářské a navazující magisterské. Vedle státních škol se začínají objevovat i školy zakládané soukromými osobami, společnostmi či církvemi. Školám je povoleno samostatné počínání ohledně úpravy učebních plánů, osnov, volby učebnic, možnosti vytvářet vlastní vzdělávací program atd.³⁸

V roce 2004 dochází k vydání nového školského zákona, který nabyl účinnosti 1. ledna 2005. Školskou soustavu i nadále tvoří mateřské školy, základní školy, střední školy, konzervatoře, vyšší odborné školy, základní umělecké školy a jazykové školy s právem státní jazykové zkoušky. Vzniká však nový systém kurikulárních dokumentů, které jsou nyní vytvářeny na dvou úrovních – úrovni státní a úrovni školní.³⁹

Se změnami politických a společenských poměrů a úpravami školského systému v roce 1989 se pojí také ideologické očištění učebních textů. Od roku 1989 po současnost bylo vydáno mnoho učebnic určených pro výuku občanské výchovy a základů společenských věd. Z nabízeného množství publikací je nejlepší si vybírat učebnice, jež obdržely schvalovací doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (zkratka MŠMT), ale na školách se mohou objevovat i učebnice bez této doložky. Příčinou mohou být například finanční důvody, přání rodičů apod. Výběr učebnic a jejich užívání na školách je zcela v kompetenci ředitelů škol. Podmínkou ovšem je, aby učebnice nebyly v rozporu s cíli vzdělávání stanovenými školským zákonem, vzdělávacími programy nebo právními předpisy a aby svou strukturou a obsahem vyhovovaly pedagogickým a didaktickým zásadám vzdělávání.

³⁸VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav Bureš. *Pedagogika pro učitele*. Praha 2011, s. 87 – 88.

³⁹Tamtéž, s. 88 – 89.

V dalších podkapitolách si vysvětlíme pojem schvalovací doložka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Dále se zaměříme na popis učebnic občanské výchovy a základů společenských věd, které tuto doložku získaly. U učebnic nejprve uvedeme základní informace (autor, nakladatelství, doložka, soulad s RVP ZV atd.). Poté bude hodnocen jejich celkový vzhled, užití ilustrací, barevnost a přehlednost, také jejich struktura (členění do kapitol a podkapitol) a obsah.

Kromě učebnic budeme popisovat i pracovní sešity či metodické příručky pro učitele, pokud jimi je učebnice doplněna.

Učebnice budou řazeny sestupně, od současných po rok 1989.

2.1 Schvalovací doložka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy uděluje schvalovací doložky učebnicím a učebním textům, které jsou určené pro základní a střední vzdělávání a splňují určitá kritéria.

„Schvalovací doložka může být ředitelem věcně příslušného odboru udělena učebnici, která:

- a) respektuje Ústavu ČR a právní předpisy platné na území ČR; zejména respektuje základní práva a svobody, které se zaručují všem lidem bez rozdílu rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině a prosazuje rovné příležitosti mužů a žen,
- b) je v souladu s příslušným rámcovým vzdělávacím programem, podporuje utváření a rozvíjení klíčových kompetencí a směřuje k dosahování očekávaných výstupů vzdělávacích oborů (okruhů),
- c) je zpracována na dostatečné odborné úrovni a ve shodě s efektivními didaktickými postupy vhodnými pro věk žáků, jimž je učebnice určena,
- d) po jazykové a grafické stránce odpovídá věku žáků a specifikám daného vzdělávacího oboru nebo průřezového tématu.

Učebnicím z ucelené řady učebnic je udělována schvalovací doložka s podmínkou, že nakladatel předloží popis koncepce ucelené řady učebnic s anotacemi (obsahem) jednotlivých dílů ucelené řady učebnic, aby bylo možné posoudit dodržení všech charakteristik ucelené řady učebnic.⁴⁰

Platnost schvalovací doložky je šest let a může být i prodloužena, pokud o to nakladatel zažádá před uplynutím doby platnosti a učebnice stále splňuje dané požadavky. Po uplynutí doby platnosti doložky lze učebnici i nadále používat. Spolu s učebnicí může obdržet schvalovací doložku také pracovní sešit, jenž s ní tvoří funkční celek. Učebnici se schvalovací doložkou poznáme na první pohled díky tomu, že je na rubové straně jejího titulního listu uvedeno doslovné znění platné schvalovací doložky.

Seznam učebnic a učebních textů se schvalovací doložkou nalezneme ve Věstnicích MŠMT a na webových stránkách ministerstva: www.msmt.cz.

2.2 Učebnice občanské výchovy se schvalovací doložkou MŠMT

Z důvodu omezeného rozsahu diplomové práce budou zde popsány jen některé vybrané učebnice, ostatní učebnice občanské výchovy, které po roce 1989 obdržely doložku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, budou zachyceny formou výčtu. Při práci vycházíme ze *Seznamů učebnic a učebních textů se schvalovací doložkou pro základní vzdělávání*, umístěných ve Věstnicích MŠMT, od roku 1989 po současnost. Schvalovací doložky byly naposled aktualizovány k 1. 10. 2015 a momentálně je jimi opatřeno čtrnáct učebnic občanské výchovy.

2.2.1 Učebnice z nakladatelství Fraus

Nakladatelství Fraus bylo založeno v roce 1991 v Plzni Jiřím Frausem. V současné době je největším učebnicovým nakladatelstvím v České republice. Nakladatelství je propagátorem interaktivní výuky a zavádění nových výukových metod do škol. Vydává především ucelené řady tištěných i interaktivních učebnic a vzdělávacích materiálů pro základní školy, víceletá gymnázia, střední a jazykové školy. Dále nakladatelství nabízí pedagogickou literaturu, encyklopedie pro děti a zájmovou literaturu. Nakladatelství je

⁴⁰ Podmínky nutné k udělení schvalovací doložky. *Věstník MŠMT*, 2009, roč. 65, sešit 9, s. 5.

členem Evropské asociace nakladatelství učebnic a nasbíralo už řadu ocenění především v zahraničí.

Učebnice:

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 7: Rodinná výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004, 128 s. ISBN 80-7238-325-6. (Platnost doložky MŠMT: 20.7.2010 – 20.7.2016, 1. vydání obdrželo doložku MŠMT: 9.9.2004 – 9.9.2010)

Autorkami učebnice pro 7. ročník jsou Dagmar Janošková, Monika Ondráčková, Dagmar Čábalová, Hana Marková a Jitka Šebková. V učebnici nalezneme sedm kapitol věnujících se občanské výchově, nesou názvy: *Život mezi lidmi, Člověk a kultura, Přírodní a kulturní bohatství, Majetek v našem životě, Řízení společnosti, Svět kolem nás, Lidská práva*. V sekci rodinné výchovy za úvodem následují kapitoly: *Rodina, Klíče ke zdraví, Zdravá výživa, Zneužívání návykových látek, Osobní bezpečí a Sexuální výchova*. Jednotlivé kapitoly obsahují tři až osm podkapitol.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 8: Rodinná výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2005, 144 s. ISBN 80-7238-393-0. (Platnost doložky MŠMT: 28.7.2011 – 28.7.2017, 1. vydání obdrželo doložku MŠMT: 22.6.2005 – 22.6.2011)

V tomto díle sekci občanské výchovy reprezentuje pouze pět kapitol, jde o: *Osobnost, Psychické procesy a stavy, Člověk v sociálních vztazích, Hospodaření a Právní minimum*. Druhá část věnující se rodinné výchově je opět zahájena úvodem, po němž následuje šest kapitol: *Rodina, Člověk ve zdraví a nemoci, Zdravá výživa, Prevence zneužívání návykových látek, Osobní bezpečí a Lidská sexualita aneb co je to láska?*. Jednotlivé kapitoly jsou tvořeny třemi až devíti podkapitolami.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 9: Rodinná výchova 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006, 152 s. ISBN 80-7238-528-3. (Platnost doložky MŠMT: 13.4.2012 – 13.4.2018, 1. vydání obdrželo dřívější doložku MŠMT: 25.9.2006 – 25.9.2012)

Také tento díl určený pro žáky 9. tříd tvoří dva celky – občanská výchova a rodinná výchova. Občanská výchova je rozpracována v kapitolách: *Občan, Občan a právo, Právní ochrana, V pracovním poměru, Rodina a zákony, Hospodaření, Globální svět a Životní perspektivy*. První kapitolou rodinné výchovy je opět *Rodina*, po ní je zde *Péče*

o duševní zdraví, Zdravá výživa, Prevence zneužívání návykových látek, Osobní bezpečí a Sexuální výchova. V závěru knihy najdeme jmenný rejstřík, rejstřík pojmů, seznam literatury a také výstupy a kompetence.

JANOŠKOVÁ, Dagmar, Monika ONDRÁČKOVÁ a Anna ČEČILOVÁ. Občanská výchova 6: s blokem Rodinná výchova: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003, 144 s. ISBN 80- 7238-207-1. (Platnost doložky MŠMT: 15.6.2009 – 15.6.2015, 1. vydání obdrželo dřívější doložku MŠMT: 11.10.2003 – 11.10.2009)

Učebnici pro 6. ročník napsané trojicí autorek vypršela platnost doložky v červnu 2015. Část této knihy věnovaná občanské výchově obsahuje kapitoly: *Člověk v rytmu času, Rodinný život, Život ve škole; Domov je tam, kde; Má vlast, Z historie, Miniúvod do lidských práv.* Poté následují společná témata reprezentovaná kapitolami: *První pomoc a Kalendář.* Blok rodinné výchovy začíná *Úvodem – Všichni jsme lidé,* poté následují kapitoly: *Život v rodině a mimo ni, Rozvoj osobnosti, Osobní bezpečí; Péče o zdraví, režim dne; Zdravá výživa a Zneužívání návykových látek.* Každá kapitola se skládá z jedné až třinácti podkapitol.

Učebnice od nakladatelství Fraus patří v dnešní době k těm nejpoužívanějším, setkala jsem se s nimi také během své průběžné pedagogické praxe. Všechny učebnice jsou zpracovány v souladu s RVP ZV.

Učebnice jsou formátu A4. V hojné míře zde najdeme různé ilustrace i fotografie. Ilustrátory jsou např. Mgr. Jana Vacková, Jiří Slíva, akad. malíř Pavel Žilák, Rudolf Štorkán a Bohdan Štěrba. Všechny učebnice začínají úvodem, učebnice určené pro 7., 8. a 9. ročník obsahují navíc v závěru jmenný rejstřík, rejstřík pojmů a seznam literatury. Hned z druhé strany titulního listu jsou pro žáky užitečné vysvětlivky týkající se orientace v textu. Po stranách jednotlivých listů se nachází barevně odlišené lišty obsahující řadu informací, námětů (např. pro referát) a upozornění, ve spodní části nalézáme úkoly k zamyšlení. Jsou tam také uvedeny informace, které už žáci znají z jiných předmětů, nebo o nich ještě uslyší. Žáci si tak mohou ucelit své znalosti z jednotlivých předmětů. Horní roh postranní lišty nese logo daného tématu. Na lícu titulní strany je také upozorněno na obrázky pro lepší představu žáků a na symboly sloužící k snazší orientaci v textu. Učebnice užívají mnoho symbolů (např. odkazujících na otázky a úkoly, praktický úkol, diskusi, hledání souvislostí, vysvětlení, hru, písemnou práci či test, zajímavost, shrnutí a další). Vždy zhruba polovina učebnice je

věnována občanské výchově a druhá polovina rodinné výchově. Učebnici by se dalo vytknout menší množství textu u některých kapitol, takže jsou učitelé nuceni si informace dohledávat. Všechny učebnice mají rozsah kolem 120 – 150 stran.

Učebnice pro všechny ročníky jsou doplněny příručkami pro učitele. Z názvu již vyplývá, že s těmito publikacemi pracují pedagogové. Tyto příručky mají také formát A4, ale na rozdíl od učebnic nejsou barevné a neobsahují obrázky a fotografie. V úvodu se nachází *slovo autorek* – tato kapitola je jakési seznámení s příručkou, používanými symboly a značením stupňů obtížnosti aktivity. Dále zde objevíme kapitolu *Úvodní hodina*, poté následují kapitoly shodné s těmi v učebnicích. Praktické jsou bloky věnující se celoročnímu rozvržení učiva OV a RV. V závěru učebnice nalezneme seznam použité literatury a pracovní přílohy – kopírovací/pracovní listy, které učitelé mohou oxeroxovat a s žáky s nimi v hodinách pracovat, což hodnotím jako velmi přínosné. Příručky mají trochu větší rozsah než učebnice, zhruba 130 – 180 stran.

Kromě učebnic občanské výchovy obsahující blok rodinné výchovy obdržely doložku MŠMT i inovované učebnice nové generace, které se v zásadních rysech od první řady učebnic neliší. Jde o tyto učebnice:

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 6: učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2012. 120 s. ISBN: 978-80-7238-397-9. (Platnost doložky MŠMT: 14.8.2012 – 14.8.2018)

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 7: učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2013. 114 s. ISBN: 978-80-7238-879-0. (Platnost doložky MŠMT: 10.7.2013 – 10.7.2019)

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia: [nová generace]*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2013, 111 s. ISBN 978-80-7238-899-8. (Platnost doložky MŠMT: 10.7.2013 – 10.7.2019)

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia: [nová generace]*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2014, 104 s. ISBN 978-80-7489-012-3. (Platnost doložky MŠMT: 6.8.2014 – 6.8.2020)

2.2.2 Učebnice z nakladatelství Nová škola

Nakladatelství Nová škola, s.r.o. se od svého vzniku v roce 1997 zaměřuje na vydávání učebnic a pracovních sešitů pro základní školy. Knihy jsou neustále aktualizovány a

vznikají i nové tituly. Kromě tištěných učebnic nakladatelství nabízí multimediální interaktivní učebnice a dále pomůcky a školní potřeby.

Učebnice:

SKÁCELOVÁ, Jana a Lenka MRÁZOVÁ KRAJÍČKOVÁ. *Výchova k občanství 6: doporučujeme pro 6. ročník základní školy a primy víceletého gymnázia. 4. vyd. Brno: Nová Škola, 2014, 76 s. ISBN 978- 80-7289-568-7.* (Platnost doložky MŠMT: 7.5.2014 – 7.5.2020, 1. vydání obdrželo doložku MŠMT: 15.9.2008 – 15.9.2014)

Náplní této učebnice jsou čtyři hlavní kapitoly: *Život v čase* (4 podkapitoly a opakování), *Život v rodině* (4 podkapitoly a opakování), *Život mezi lidmi* (3 podkapitoly a opakování), *Místo, kde žiji* (7 podkapitol a opakování). Knize nechybí také závěrečné opakování, návrhy na projekty, informace o klíčových kompetencích, k jejichž rozvoji učivo z učebnice přispěje, dále informace o učivu a očekávaných výstupech, klíč ke cvičením, seznam použité literatury a internetových zdrojů a závěrečný rejstřík.

LUNEROVÁ, Jitka, Radim ŠTĚRBA a Monika SVOBODOVÁ. *Výchova k občanství: doporučujeme pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia. Brno: Nová Škola, 2012, 79 s. ISBN 978-80-7289-117-7.* (Platnost doložky MŠMT: 1.12.2009 – 1.12.2015)

I v učebnici pro 7. ročník nalézáme čtyři hlavní kapitoly: *Kam patřím* (5 podkapitol a opakování), *Já a společenský systém* (4 podkapitoly a opakování), *Já a okolní svět* (5 podkapitol a opakování), *Já a hospodaření* (3 podkapitoly a opakování). Po výkladové části následuje ještě závěrečné opakování, návrhy na projekty, klíčové kompetence, učivo a očekávané výstupy, klíč ke cvičením, rejstřík a seznam použité literatury a internetových zdrojů.

LUNEROVÁ, Jitka, Radim ŠTĚRBA a Monika SVOBODOVÁ. *Výchova k občanství: doporučujeme pro 8. ročník základní školy a tercie víceletého gymnázia. Brno: Nová Škola, 2011, 95 s. ISBN 978-80-7289- 253-2.* (Platnost doložky MŠMT: 6.4.2011 – 6.4.2017)

Tato učebnice je též tvořena čtyřmi hlavními kapitolami: *Člověk jako osobnost* (5 podkapitol a opakování), *Člověk mezi lidmi* (3 podkapitoly a opakování), *Člověk, láska a manželství* (5 podkapitol a opakování), *Člověk ve státě* (5 podkapitol a opakování). Knihu završuje závěrečné opakování, návrhy projektů, klíčové kompetence, očekávané

výstupy, klíč k opakování, klíč ke cvičením se sebou, klíč k opakování z 6. a 7. ročníku, použitá literatura a internetové zdroje a rejstřík.

LAICMANOVÁ, Antonie. *Výchova k občanství 9: doporučujeme pro 9. ročník základní školy a kvarty víceletých gymnázií*. Brno: Nová Škola, 2012, 88 s. ISBN 978-80-7289-404-8. (Platnost doložky MŠMT: 8.8.2012 – 8.8.2018)

Výchova k občanství 9 obsahuje pět hlavních kapitol: *Člověk a náboženství* (8 podkapitol a opakování), *Moje budoucnost* (4 podkapitoly a opakování), *Finanční gramotnost* (4 podkapitoly a opakování), *Národní hospodářství* (6 podkapitol a opakování), *Mezinárodní spolupráce* (5 podkapitol a opakování), dále závěrečné opakování, návrhy projektů, klíčové kompetence a očekávané výstupy, klíč, použitou literaturu a internetové zdroje a rejstřík.

I tato řada učebnic je v souladu s RVP ZV a vychází ze *Standardu základního vzdělávání*. Knihy působí uživatelsky příjemně a jejich cena je též příznivá.

Učebnice jsou barevné, formátu A4 a jsou doplněny ilustracemi od Ing. arch. Hany Berkové. V učebnicích se objevuje i velké množství fotografií. Další předností učebnic je jejich přehlednost. Na začátku knih nalezneme úvodní řeč autorek směřovanou k žákům a pedagogům. Jednotlivé kapitoly uvozují specifické texty k prvotní motivaci žáků. Kniha mimo výkladový text nabízí problémové úkoly a skupinové úkoly, které učitel může následně přizpůsobit konkrétnímu třídnímu kolektivu.

Záhlaví a zápatí jednotlivých stránek jsou barevně odlišena (nahore máme uveden název kapitoly či podkapitoly, dole jsou přeložena klíčová slova daného tématu do angličtiny a němčiny). Učebnice používá několik symbolů (např. tvořivé úkoly, skupinová práce, zajímavosti, práce s internetem) a barevně odkazuje na mezipředmětové vazby. V učebnicích se objevují návrhy na projektovou výuku a knihy se také zaměřují v některých úkolech na realizaci průřezových témat. V porovnání s učebnicemi od nakladatelství Fraus zde nalezneme více textů. Učebnice obsahují kolem 80 – 95 stran.

2.2.3 Učebnice z nakladatelství Gaudeamus, SPL – Práce a TERRA-KLUB

Nakladatelství Gaudeamus

Nakladatelství Gaudeamus funguje jako součást Univerzity Hradec Králové. Především pro potřeby univerzity jsou v něm vydávány učební texty, vědecké monografie, vědecké

sborníky i odborné časopisy. Nakladatelství se skládá z edičního střediska, pracoviště DTP, tiskařského střediska a prodejny skript.

Učebnice:

ČAPEK, Robert et al. *Výchova k občanství: učebnice pro 6. až 9. ročník ZŠ*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012, 520 s. ISBN 978-80-7435-187-7. (Platnost doložky MŠMT: 6.4.2012 – 6.4.2018)

Učebnici zpracoval autorský kolektiv čítající dvacet osob (např. Robert Čapek, Jana Čapková, Jan Čepl, Jakub Konečný a Elena Mannová). Kniha byla vytvořena na základě projektu Zvýšení kvality výuky Výchovy k občanství na školách v souladu s RVP. Na zrodu této publikace se finančně podílel Evropský sociální fond a státní rozpočet České republiky.

Náplň učebnice tvoří pět obsáhlých, barevně odlišených celků: *Člověk ve společnosti* (10 kapitol), *Člověk jako jedinec* (4 kapitoly), *Stát a hospodářství* (7 kapitol), *Stát a právo* (10 kapitol) a *Mezinárodní vztahy a globální svět* (6 kapitol). Tyto celky se shodují s pěti tematickými okruhy vzdělávacího oboru Výchova k občanství v RVP ZV a názvy jednotlivých kapitol odpovídají očekávaným výstupům daného tematického okruhu v RVP ZV. V závěru učebnice nalezneme *Použité texty a obrázky*.

Učebnice mají stejně jako předchozí knihy velikost formátu A4. Nechybí zde originální ilustrace, o které se postarala Kristýna Větrovská. Učebnice se od ostatních liší svým způsobem řešení. Nenalezneme zde texty, ale spíše cvičení, úkoly a aktivity v různých variantách obtížnosti. Kniha je koncipována jako šanon s vyjímatelnými listy, díky tomu lze učebnici dobře uzpůsobit školnímu vzdělávacímu programu a učebnímu plánu konkrétní školy a vyučujícího. Učebnice je určena k výuce občanské výchovy pro čtyři ročníky (6. – 9.), tudíž její rozsah je větší, kolem 500 stran.

Knihu doplňuje *Metodická příručka pro učitele* s jakýmsi návodem na práci s učebnicí a vysvětlením podstaty a cílů navržených cvičení.

Nakladatelství SPL – Práce

Nakladatelství SPL – Práce se soustředí na vydávání učebnic pro základní a střední školy a odbornou literaturu pro pedagogy. Redakce nakladatelství je součástí vydavatelské a distribuční firmy ALBRA, spol. s r. o.

Učebnice:

MÜLLER, Oldřich, Milan VALENTA a Ivana HAVLÍNOVÁ. *Občanská výchova pro 6. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletých gymnázií. 1. vyd. Praha: ALBRA, 2015. ISBN 978-80-7361-097-5.* (Platnost doložky MŠMT: 23.8.2013 – 23.8.2019)

Tato učebnice bohužel není v současné době dostupná, tudíž není možné provést u ní analýzu. Na webových stránkách nakladatelství se alespoň můžeme dozvědět o této knize a celé nové ediční řadě následující:

„Stěžejní linii nových učebnic tvoří didaktizované příběhy propojené v seriál. Učebnice jsou rozšířeny o bohatý didaktický aparát a každou z nich doplňuje pracovní sešit a metodická příručka. Část otázek a úkolů je zpracována formou dramatiky. Text učebnice plně vyhovuje RVP ZV. Ilustroval Lukáš Urbánek. Učebnice a pracovní sešit jsou opatřeny schvalovací doložkou MŠMT.“⁴¹

Nakladatelství TERRA-KLUB

TERRA-KLUB, o.p.s. je institucí akreditovanou MŠMT k provádění vzdělávacích programů. Jde o nestátní neziskovou obecně prospěšnou společnost. Spolu s nakladatelstvím TERRA, s.r.o. realizuje celou řadu vzdělávacích a volnočasových projektů s celorepublikovou působností (výukový program Dnešní svět, vědomostní soutěž Eurorebus pro náctileté, projekt DreamCatcher - Chyt' svůj sen, zaměřený na podporu volnočasových aktivit).

Učebnice:

LAVICKÝ, Martin et al. *Školní atlas Dnešní finanční svět pro základní školy a víceletá gymnázia se schvalovací doložkou MŠMT. Praha: TERRA-KLUB, 2012, 63 s. ISBN 978-80-902282-8-3.* (Platnost doložky MŠMT: 19.9.2012 – 19.9.2018)

Autory této učebnice jsou Mgr. Martin Lavický, Mgr. Daniel Kozák a Bc. et Bc. Petr Dejnožka. Učebnice si klade za cíl prohlubování finanční gramotnosti u žáků základních škol a víceletých gymnázií. Jde o průřezové dílo, které lze použít do výuky finančních témat.

Tento atlas modré barvy má formát A4 a již na obálce se dočteme, že je opatřen schvalovací doložkou MŠMT. Kniha je barevná, doplňují ji grafy, schémata, mapy a fotografie. Učebnice začíná předmluvou, pak následuje část *Jak pracovat s atlasem* a

⁴¹ SPL - Práce. [online] Praha, 2015 [cit. 2015-12-03]. Dostupné z: www.spl-prace.cz/novinky.html

dále knihu tvoří čtyři sekce, nesoucí tyto názvy: *Trh, cena, peníze; Finanční produkty, Hospodaření a Práva spotřebitele* (každá sekce je barevně odlišena a skládá se ze dvou až devíti kapitol, celkem je kapitol 27). V závěrečných *Přílohách* nalezneme fotografickou přílohu, slovníček pojmů a výukové schéma. Všechna témata začínají výkladovým textem, v němž jsou základní pojmy tučně zvýrazněny. Atlas provází příběhy dvou kreslených kamarádů z 9. třídy – Adama a Evy. Kapitoly jsou uzavírány shrnutím a otázkami a úkoly. Atlas také dbá na provázanost jednotlivých finančních témat a na mezipředmětové přesahy. V neprospěch učebnice však hovoří příliš dlouhé textové odstavce. Učebnice se především odlišuje od ostatních tím, že ji při listování musíme mít otočenou o sto osmdesát stupňů a čítá pouze 63 stran.

Součástí učebnice je DVD plné interaktivních animací ekonomických jevů, jejich schémat a naleznete zde i spoustou dalších funkcí, které napomohou žákům k přiblížení skutečnosti a k pochopení dané problematiky. Předpokládá se, že DVD bude promítáno na velkoplošných interaktivních tabulích či za pomoci dataprojektorů.

2.2.4 Učebnice s dřívější doložkou z nakladatelství SPL-Práce a SPN

Nakladatelství SPL-Práce, učebnice:

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 6. ročník*. 3. vyd. Praha: SPL - Práce, 1999, 112 s. ISBN 80-86287-10-6. (Platnost doložky MŠMT: 26.6.2001 – 26.6.2007, dřívější od 12. 5. 1995 do roku 2001)

Žáci jsou na začátku knihy seznámeni s dvanáctiletým Romanem Válkem (Valdou), průvodcem této učebnice, a jeho psem Kokešem. V průběhu učebnice poznáváme i další postavy z okruhu Romanova života, např. jeho nejlepší kamarády Ježoura, Peřana, Edisona a Šomina. V úvodu nacházíme také metodické „patero“, seznamující žáky a učitele s tím, jak mají s učebnicí pracovat. Učebnice má ve svém závěru umístěn obsah, ze kterého se dozvídáme, že učebnici tvoří čtyři celky nazvané: *Rok v jeho proměnách a slavnostech* (tento celek tvoří 3 kapitoly a opakování), *Domov a rodina* (11 kapitol a opakování), *Naše vlast* (4 kapitoly a opakování) a *Obec, region, země* (6 kapitol a opakování). Po těchto celcích následuje *Souhrnné opakování (aneb Školní rok v šesté třídě)*.

VALENTA, Milan. Občanská výchova pro 7. ročník: [učebnice pro základní školu]. 1. vyd. Praha: Práce, 1996, 119 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0391-2. (Platnost doložky MŠMT: 26.6.2001 – 26.6.2007, dřívější do roku 2001)

I v tomto díle nacházíme v začátku *Metodické „patero“ úvodem*. Tentokrát učebnici tvoří pět celků: *Rodina, národ, vlast* (skládá se ze 3 kapitol a opakování); *Majetek a bohatství* (2 kapitoly a opakování), *Přírodní bohatství a jeho ochrana* (2 kapitoly a opakování), *Kultura a její rozvíjení* (3 kapitoly a opakování), *Stát a právo* (8 kapitol a opakování). Pro shrnutí předešlých celků nesmí chybět souhrnné opakování, tentokrát nese název *Trefíte se do černého aneb Neprospali jste školní rok v sedmé třídě?*

VALENTA, Milan. Občanská výchova pro 8. ročník. 3. vyd. Praha: SPL - Práce, 1999, 116 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-86287-12-2. (Platnost doložky MŠMT: 26.6.2001 – 26.6.2007, dřívější do roku 2001)

Po *Metodickém „pateru“ úvodem* následuje sedm tematických celků: *Člověk a dospívání* (2 kapitoly a opakování), *Člověk hledající společenství* (3 kapitoly a opakování), *Člověk hledající svůj svět* (2 kapitoly a opakování), *Člověk hledající sám sebe* (2 kapitoly a opakování), *Člověk a předpoklady soužití* (5 kapitol a opakování), *Člověk a předpoklady zapojení do lidské spolupráce* (1 kapitola a opakování), *Člověk a předpoklady harmonického soužití se světem* (2 kapitoly a opakování k nim, na úplný konec *Souhrnné opakování aneb Hra o špetku štěstí*).

VALENTA, Milan. Občanská výchova pro 9. ročník: [učebnice pro základní školy]. 1. vyd. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Práce, 1998, 99 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0476-5. (Platnost doložky MŠMT: 26.6.2001 – 26.6.2007, dřívější do roku 2001)

Učebnici určenou pro 9. ročník základní školy provází sedm celků: *Smysl společenství* (2 kapitoly a opakování); *Občanská společnost, sdružování občanů, obec, stát* (4 kapitoly a opakování); *Občan v právních a ekonomických vztazích* (3 kapitoly a opakování), *Život člověka na planetě Zemi* (1 kapitola), *Svět a Evropa* (2 kapitoly a opakování), *Sociální vztahy* (1 kapitola), *Výchova k demokracii* (2 kapitoly a opakování). Závěr učebnice patří souhrnnému opakování.

Učebnice vychází z osnov základní i občanské školy a mají velikost formátu A4. Knihy, jak už bylo zmíněno, jsou provázeny seriálem složeným z didaktizovaných příběhů o Romanu Válkovi. Všechny učebnice této řady jsou barevné a provází je

humorné ilustrace Karla Benetky. Obrázky však mohou žákům připadat dosti směšné a v knihách chybí jakékoli fotografie.

Jednotlivým kapitolám by měla být věnována jedna až dvě vyučovací hodiny. Kapitoly jsou provázeny otázkami a úkoly a v barevně odlišených rámečcích nalezneme základní učivo. Nevýhodou knih jsou příliš dlouhé texty (i na celou stránku). Učebnice mají rozsah kolem 115 stran.

Nakladatelství SPN

SPN neboli Soukromé pedagogické nakladatelství vzniklo v roce 1994 a je akciovou společností. Sídlí v Ostrovní ulici v Praze, kde Marie Terezie nechala v roce 1775 vybudovat první nakladatelství školních knih a c. k. knižní velkosklad. Heslem firmy je SPN – učebnice s tradicí. Nakladatelství se soustředí na vydávání učebnic všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy, střední školy a také pro veřejnost.

Učebnice:

DUDÁK, Vladislav, René INQUORT a Richard MAREDA. *Občanská výchova pro 6. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 164 s. ISBN 80-7235-061-7. (Platnost doložky MŠMT: 25.10.2005 – 25.10.2006, dřívější do roku 2005)

Učebnici s obálkou fialové barvy tvoří kapitoly s poněkud delšími názvy: *Člověk a jeho svět, Do školy a do obce aneb Vědět, jak na to a kudy kam* (4 části), *Kde domov můj aneb O rodném kraji, vlasti a o všem, co považujeme za naše společné tradice* (4 části), *Co všechno dokáže člověk aneb O kultuře a lidské schopnosti tvořit* (5 částí), *Nauč se synečku hospodařit aneb O majetku, penězích, hospodaření a štěstí* (6 částí), *Pozvání do společnosti aneb Žijeme s druhými lidmi* (6 částí), *Co vás čeká o prázdninách*. V této poslední kapitole autoři přejí žákům pěkné prázdniny a předkládají jim nápady, co by mohli během prázdnin podniknout.

ADAMOVÁ, Lenka. *Občanská výchova pro 7. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 165 s. ISBN 80-7235-078-1. (Platnost doložky MŠMT: 25.10.2005 – 25.10.2006, dřívější do roku 2005)

Učebnice žluté barvy obsahuje následující kapitoly: *Člověk ve světě; Promiňte, v jaké že jste etapě? aneb Člověk a dospívání* (6 částí), *Mezi dobrem a zlem aneb Člověk a morálka* (5 částí), *Všichni lidé jsou bratry aneb O svobodách, právech a spravedlnosti*

(5 částí), *Jakou barvu má naše planeta aneb Globální problémy naší doby* (7 částí), *Co vás čeká o prázdninách*.

ADAMOVIČ, Lenka. *Občanská výchova pro 8. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 160 s. ISBN 80-7235-105-2. (Platnost doložky MŠMT: 25.10.2005 – 25.10.2006, dřívější do roku 2005)

Učebnice se zelenou obálkou předkládá tyto kapitoly: *Člověk – tvůrce svého života, Jak zacházet se svými city aneb Člověk a citový život* (4 částí), *Než jednou založíme rodinu aneb Člověk a rodinný život* (4 částí), *Bez práce nejsou koláče aneb Člověk a pracovní život* (5 částí), *Má země je můj domov aneb Příručka pro začínajícího občana* (3 částí), *Jít až tam, kde žijí bílí kamzíci aneb Člověk, víra a přesvědčení* (3 částí), *Co vás čeká o prázdninách*.

DUDÁK, Vladislav, Richard MAREDA a Petr HOLČÁK. *Občanská výchova pro 9. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 173 s. ISBN 80-7235-122-2. (Platnost doložky MŠMT: 25.10.2005 – 25.10.2006, dřívější do roku 2005)

V učebnici s obálkou oranžové barvy se setkáme s těmito kapitolami: *Člověk na prahu samostatného života; Když budu chtít, může ze mě být třeba mistr světa... aneb Příprava k volbě povolání* (4 částí), *Bez práva je bezprávi aneb O dobru, bezpečí a orientaci ve společnosti* (4 částí), *O užitečném služebníkově aneb Stát a právo* (4 částí), *Tato země bude mlékem a strdím oplývati... aneb Stát a hospodářství* (4 částí) *O otevřenosti světu aneb Porozumění a spolupráce ve společnosti a mezi společnostmi* (3 částí), *Křížem kráčem životem aneb Naše životní perspektivy* (3 částí), *Co vás čeká o prázdninách*.

Tyto učebnice jsou zpracované podle osnov vzdělávacího programu Základní škola. Cílem učebnic je přimět žáky ke komplexnímu nahlížení na svět a vzájemnému propojení etických, ekologických, ekonomických a občanských záležitostí.

Bohužel knihy téměř postrádají ilustrace, najdeme jich zde pouze minimum od Václava Hradeckého. Fotografie se nachází v učebnicích výjimečně, jenom v úvodu kapitol. Vpředu (v učebnici pro 6. ročník vzadu) učebnice je umístěna *Poznámka pro učitele*. Kniha je členěna na kapitoly, podkapitoly a oddíly. V rámečcích jsou žákům předkládány zajímavosti a doplňkové učivo. Texty provází sekce *K zamyšlení*. Za jednotlivými oddíly následují otázky a úkoly. Poslední oddíly kapitol nesou název

Opakování – matka moudrosti. Shrnutí probraného učiva je v učebnicích pojmenováno jako *Ohlednutí za kapitolou*. V závěru učebnic nalézáme obsah. Typický pro tuto řadu učebnic je malý formát A5 a knihy tvoří zhruba 170 stran.

2.2.5 Výčet učebnic s dřívější doložkou

RABIŇÁKOVÁ, Dana. *Právo pro každého.* 1. vyd. Praha: Partners Czech, 2001, 145 s. ISBN 80-238-7914-6. (Platnost doložky MŠMT: 28.5.2008 – 28.5.2014, dřívější do roku 2008)

HRACHOVCOVÁ, Marie. *Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia.* 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000, 173 s. ISBN 80-7182-093-8. (Platnost doložky MŠMT: 28.3.2000 – 28.3.2006)

DOSTÁLOVÁ, Radmila. *Občanská výchova pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia.* 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999, 190 s. ISBN 80-7182-062-8. (Platnost doložky MŠMT: 8.11.2004 – 8.11.2010, dřívější do roku 2004)

DOSTÁLOVÁ, Radmila. *Občanská výchova pro 7. ročník ZŠ: [učebnice pro základní školy].* 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 167 s. ISBN 80-7182-043-1. (Platnost doložky MŠMT: 28.8.2003 – 28.8.2009)

DOSTÁLOVÁ, R. a kol. *Občanská výchova pro 6. ročník: [učebnice pro základní školy].* 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1997, 143 s. ISBN 80-7182-036-9. (Platnost doložky MŠMT: 10/2003 – 2005, dřívější do roku 2003)

SOKOL, Jan, Marek MIČIENKA a Věra JIRÁSKOVÁ. *Občanské minimum: učební text pro žáky.* 1. vyd. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 2002, 216 s. ISBN 80-211-0410-4. (Platnost doložky MŠMT: 7.3.2003 – 7.3.2009)

HORSKÁ, Viola. *Občanská výchova 6., 7. pro 6. a 7. ročník základní školy.* Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1997, 176 s. ISBN 80-7168-383-3. (Platnost doložky MŠMT: 10/2003 – 2005, dřívější do roku 2003)

FISCHEROVÁ, Daniela. *Občanská výchova pro 6.-9. ročník základní školy: [(vybrané texty)].* 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1996, 77 s. ISBN 80-7021-175-x. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2004)

MARÁDOVÁ, Eva. *Rodinná výchova. Zdravý životní styl 1.* 2. vydání. Praha: Fortuna, 2000. ISBN 80-7168-6712-X. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2004)

- MARÁDOVÁ, Eva. Rodinná výchova, Zdravý životní styl 2. 1. vydání. Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-7168-643-3. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2004)**
- HORSKÁ, Viola. Občanská výchova pro 8. a 9. ročník základní školy. Vyd. 1. Praha: Fortuna, 1999, 215 s. ISBN 8071686417. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2004)**
- WALKER, Richard a Elizabeth FENWICK. Sexuální výchova: průvodce citovým a tělesným dozríváním. České vyd. 1. Praha: Cesty, 1996, 94 s. ISBN 80-7181-022-3. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2002)**
- DONÁT, Josef a Nora DONÁTOVÁ. Důvěrně a otevřeně o sexualitě: sexuální výchova pro základní školu a nižší ročníky víceletých gymnázií : [rodinná výchova]. Praha: Fortuna, 1996, 95 s. ISBN 80-7168-371-x. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2002)**
- MARÁDOVÁ, Eva. Rodinná výchova - Hygienické návyky, péče o zdraví. 1. vydání. Praha: Fortuna, 1999. ISBN 80-7168-660-3. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2002)**
- MARÁDOVÁ, Eva. Rodinná výchova – Výživa a příprava pokrmů. 1. vydání. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-7168-007-9. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2002)**
- HOUŠKA, T. a Z. KAŠPAROVÁ. Sám sebou 1, 2, 3, 4. Praha: Tomáš Houška, 1996. ISBN 80-86065-01-4. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2002)**
- MARÁDOVÁ, Eva a Lenka KUBRICHTOVÁ. Rodinná výchova: péče o dítě pro 8.-9. ročník základní školy a odpovídající ročníky víceletého gymnázia: učebnice zpracovaná podle osnov vzdělávacího programu Základní škola. 1. rev. vyd. Praha: Fortuna, 1997, 63 s. ISBN 80-7168-334-5. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2002)**
- VÁLKOVÁ, Jana. Základy demokracie - Odpovědnost: učebnice pro 5.-6. ročník základní školy. Vyd. 1. Praha: Triton, 2002, 103 s. ISBN 80-7254-224-9. (Platnost doložky MŠMT: 6/2002 – 2008)**
- SOKOL, Jan. Čtení z Bible: výběr textů ze Starého a Nového zákona. 2. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2014, 319 s. ISBN 978-80-7429-484-6. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2001)**
- STÁDNÍKOVÁ, Hana. Mami, ušila jsem si-: [praktická učebnice pro výuku rodinné výchovy v 7.-8. ročníku občanské a základní školy, domácích nauk v 5.-8. ročníku**

ZŠJ. 1. vyd. Praha: Práce, 1995. ISBN 80-208-0369-6. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2001)

MARHOUNOVÁ, Jana a Karel NEŠPOR. *Alkoholici, fetišáci a gambleři.* Vyd. 1. Praha: Empatie, 1995, 110 s. Společensko-vědní řada. ISBN 80-901618-9-8. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2000)

BÍLÝ, Jiří. *Čítanka k občanské výchově: Člověk v dějinách státu I: Pro zákl. školy (zejm.8.a 9.roč.) a odpovídající roč. osmiletého gymnázia.* 1.vyd. Praha: Fortuna, 1993, 79 s. ISBN 80-7168-065-6. (Platnost doložky MŠMT: do roku 1999)

BÍLÝ, Jiří. *Čítanka k občanské výchově: člověk v dějinách státu II: pro základní školy (zejména 8. a 9. ročník) a odpovídající ročník osmiletého gymnázia.* 1.vyd. Praha: Fortuna, 1994, 59 s. ISBN 80-7168-117-2. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2000)

BÍLÝ, Jiří. *Výchova k občanství: učební texty pro 6. - 9. ročník základní školy a odpovídající ročníky osmiletého gymnázia.* 1. vyd. Praha: Fortuna, 1995, 247 s. ISBN 80-7168-187-3. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2000)

HOŘEJŠOVÁ, Danuše. *Pracovní texty pro hodiny občanské výchovy v šestém ročníku základních škol.* 1.vyd. Praha: Fortuna, 1993, 101 s. ISBN 80-7168-074-5. (Platnost doložky MŠMT: do roku 1999)

HOŘEJŠOVÁ, Danuše. *Pracovní texty pro hodiny občanské výchovy v sedmém ročníku základních škol.* 1. vyd. Praha: Fortuna, 1994, 103 s. ISBN 80-7168-114-8. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2000)

HOŘEJŠOVÁ, Danuše. *Pracovní texty pro hodiny občanské výchovy v osmém ročníku základních škol.* 1.vyd. Praha: Fortuna, 1994, 79 s. ISBN 80-7168-116-4. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2000)

HOŘEJŠOVÁ, Danuše a Bohumil SAMEK. *Pracovní texty pro hodiny občanské výchovy v devátém ročníku základních škol: [učební pomůcka].* 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996, 79 cm. ISBN 80-7168-303-5. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2002)

BENDA, Marek. *Co je vládnutí: základy parlamentní demokracie.* Praha: Práh, 1994, 45 s. ISBN 8085809281. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2000)

SELUCKÝ, Oldřich. Čítanka k občanské výchově: Lidé a jejich náboženství. 1.vyd. Praha: Fortuna, 1993, 79 s. ISBN 80-7168-066-4. (Platnost doložky MŠMT: do roku 1999)

2.3 Učebnice základů společenských věd se schvalovací doložkou MŠMT

I v tomto případě z důvodu omezeného rozsahu diplomové práce budou zde popsány jen některé vybrané učebnice, ostatní učebnice základů společenských věd, které po roce 1989 obdržely doložku ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, budou zachyceny formou výčtu.

Soustředíme se především na učebnice určené pro střední školy, výjimečně pro střední odborná učiliště, neuvádíme zde všechny učebnice ekonomie, psychologie či sociologie (jde nám hlavně o učebnice nesoucí ve svém názvu základy společenských věd, občanská nauka atd.) Při práci se opíráme o *Seznamy učebnic a učebních textů se schvalovací doložkou pro střední vzdělávání*, umístěných ve Věstnicích MŠMT, od roku 1989 po současnost. Poslední aktualizace schvalovacích doložek proběhla 1. 10. 2015 a v současné době máme čtyři učebnice základů společenských věd se schvalovací doložkou MŠMT.

2.3.1 Učebnice z nakladatelství Didaktis

Vznik nakladatelství Didaktis se datuje v roce 1996. Nakladatelství se věnuje vydávání hlavně naučné a pedagogické literatury určené pro mateřské, základní, střední a jazykové školy. Od roku 2008 vydávají novou řadu učebnic pro střední školy (*Literatura pro střední školy, Společenské vědy, Český jazyk a komunikace, Matematika pro střední školy, Ekonomika pro střední školy*). Tyto publikace se snaží poskytnout maximální množství podkladů pro výuku a vzdělávání a docílit spokojenosti studentů a pedagogů. Zvláště maturanti ocení řadu knih *Odmaturuj!*, jež obsahují shrnutí učiva konkrétního předmětu a jsou vhodné k přípravě na maturitní zkoušku či k přijímacím řízením na vysokou školu. Dále je přínosná edice *Maturita* seznamující studenty s podobou státních maturit.

Učebnice:

DENGLEROVÁ, Denisa a Jan DVOŘÁK. *Společenské vědy pro 1. ročník středních škol*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2009, 3 sv. ISBN 978-80-7358-144-2. (Platnost doložky MŠMT: 18.3.2010 – 18.3.2016)

Autory této učebnice jsou D. Denglerová, H. Doležalová, V. Kirchnerová, R. Kundt, J. Němec, M. Štěpánková a Z. Vykoukalová. Obsah učebnice tvoří čtyři tematické celky: *Poznání skutečnosti* (kapitoly *Poznání a psychologie; Věda, filozofie a poznání; Média a náš pohled na svět*), *Člověk a jeho vývoj* (kapitoly *Člověk, příroda a kultura; Člověk ve vývoji*), *Člověk jako individualita* (kapitoly *Lidská osobnost, Duševní zdraví a rozvoj osobnosti*), *Život mezi druhými* (kapitoly *Jedinec a kolektiv, Jak poznávám druhé a jak s nimi komunikuji*). Kapitoly jsou dále členěny na podkapitoly o jedné či dvou stranách (odpovídají jednohodinové či dvouhodinové časové dotaci).

DOBEŠOVÁ, Lenka. *Společenské vědy pro střední školy - 3. díl (učebnice)*. 2. vyd., aktualiz. a dopl. v souladu s novým občanským zákoníkem. Brno: Didaktis, 2014, 3 sv. (95, 103, 55 s.). ISBN 978-80-7358-233-3. (Platnost doložky MŠMT: 6.11.2014 – 6.11.2020)

Třetím dílem *Společenských věd pro střední školy*, který napsala Lenka Dobešová s kolektivem, nás provází šest tematických celků: *Základy práva* (kapitoly *Spravedlnost a svoboda, Teorie práva, Právo a náš život*), *Soukromé právo* (kapitoly *Občanské právo, Rodinné právo, Pracovní právo*), *Veřejné právo* (kapitola *Trestní a správní právo*), *Ekonomický život společnosti* (kapitola *Ekonomika, trh a ekonomové*), *Stát a ekonomika* (kapitola *Národní ekonomika a role státu*), *Ekonomika a my* (kapitoly *Podnikání a zaměstnání, Finanční trh a finanční instituce, Peníze a my*). Toto druhé vydání 3. dílu přináší aktuální informace z oblasti právní a ekonomické problematiky a zohledňuje nový občanský zákoník, jenž nabyl účinnosti k 1. 1. 2014.

HORECKÝ, Jan, Martin KORNEJL a Eva ŽATECKÁ. *Společenské vědy pro střední školy - 3. díl (učebnice)*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2011. ISBN 978-80-7358-164-0. (Platnost doložky MŠMT: 21.10.2011 – 21.10.2017)

Kapitoly tohoto prvního vydání z dílny Jana Horeckého a kolektivu se shodují s kapitolami druhého aktualizovaného a doplněného vydání, pouze zde každou kapitolu uzavírá opakování.

BRÁZDA, Radim. *Společenské vědy pro střední školy - 4. díl (učebnice)*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2011, 95 s. ISBN 978-80-7358-175-6. (Platnost doložky MŠMT: 13.8.2012 – 13.8.2018)

Učebnice od Radima Brázdy a kolektivu je tvořena sedmi tematickými celky, jsou to: *Mezinárodní vztahy a jejich aktéři* (kapitoly *Mezinárodní vztahy, Mezinárodní organizace*), *Evropská integrace a Evropská unie* (kapitoly *Zdroje a průběh evropské integrace, Struktura a politika Evropské unie, Členství v Evropské unii*), *Současná mezinárodní situace* (kapitoly *Mezinárodní vztahy na počátku 21. století, Česká republika v současném světě, Globální problémy a rizika*), *Náboženství a náš život* (kapitola *Náboženství a náboženské systémy*), *Ontologie* (kapitola *Otázky a odpovědi filozofie, Základní ontologické pojmy*), *Epistemologie* (kapitoly *Znalost, Metoda*), *Etika* (kapitoly *Etika a svoboda, Dobro, Aplikovaná etika*).

Učebnice vychází z požadavků RVP pro gymnaziální vzdělávání (vzdělávací oblast Člověk a společnost) a RVP pro střední odborné vzdělávání (vzdělávací oblast Společenskovední vzdělávání), tudíž mohou být využity na gymnáziích i na středních školách.

Knihy mají velikost A4 a poměrně malý rozsah, kolem 80 - 90 stran. V úvodu učebnic se setkáváme s předmluvou a vysvětlením ohledně struktury učebnice a pracovního sešitu (je poměrně dlouhé a čtenáře může trochu zaskočit). Knihy jsou doprovázeny řadou ilustrací a fotografií, ale spíše menšího formátu. O ilustrace se v knihách zasloužil Aleš Leznar. Základní jednotkou učebnic je podkapitola (dvoustránková – náplň dvou vyučovacích hodin, jednostránková – náplň jedné vyučovací hodiny). Text je ve všech podkapitolách členěn na hlavní pás (vlevo) a na okrajový pás (vpravo). Hlavní pás obsahuje metodický úvod a výkladové pasáže. V okrajovém pásu najdeme doplňující informace (např. vyjádření slavných osobností k tématu podkapitoly apod.) V závěru publikací nalézáme rejstřík.

Knihy doplňuje také pracovní sešit a metodický průvodce pro učitele. Pracovní sešity začínají úvodem od redakce nakladatelství Didaktis a dále jsou v nich ukázány typy cvičení v pracovním sešitě. Kapitoly pracovního sešitu se shodují s těmi v učebnici, za každým tematickým celkem nalezneme *Opakování*. Vzadu pracovního sešitu je prostor pro poznámky/vypracování úkolů. Pracovní sešity čítají 87 - 103 stran. Průvodce pro učitele, jež jsou pomocníky pedagogů, mají rozsah 55 - 79 stran (průvodce k 4. dílu má větší formát a rozsah 183 stran).

2.3.2 Občanská nauka pro střední odborná učiliště

DUDÁK, Vladislav. *Občanská nauka pro střední odborná učiliště: Vladislav Dudák et al.* 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2003, 279 s. ISBN 80-7235-237-7. (Platnost doložky MŠMT: 8.8.2003 – 2009)

Autory učebnice jsou Vladislav Dudák, Richard Mareš, František Parkan, Eva Stodůlková a Vladislav Šolc. Učebnice byla zpracována podle učebních osnov vyučovacího předmětu občanská nauka pro tříleté učební obory SOU platných od 1. září 2002.

Z obálky se můžeme dočíst, že v této jedné učebnici nalezneme veškeré učivo pro SOU. Učebnice obsahuje 279 stran.

Kniha postrádá jakékoli ilustrace, nalezneme zde pouze několik černobílých fotografií. Kniha je přesycena souvislými texty. Je užito modrých rámečků, odrážek a nadpisů, jinak je kniha pouze černobílá.

Na začátku učebnice máme stručného průvodce učebnicí a dále *Zamyšlení nad „občankou“* sepsané Vladislavem Dudákem. Kniha je tvořena pěti kapitolami. Jednotlivé kapitoly se vztahují k tematickým okruhům z učebních osnov. Názvy kapitol jsou: *Od člověka k lidem, Stát a občan, Právo a společnost, Člověk ve světě ekonomie; Česká republika, Evropa a svět.* Kapitoly jsou členěny do tří až šesti podkapitol (podkapitoly tvoří ještě menší oddíly). Každou kapitolu uzavírá *Ohlédnutí za kapitolou.* Ucelená témata oddělují kontrolní otázky a úkoly, v průběhu kapitoly narazíme na učivo k zapamatování, znalosti žáků ověřují testy a kapitoly uzavírají úkoly na závěr.

2.3.3 Výčet učebnic s dřívější doložkou

BURIÁNEK, Jiří. *Sociologie pro střední školy a vyšší odborné školy.* 1. vyd. Praha: Fortuna, 1996, 127 s. ISBN 80-7168-304-3. (Platnost doložky MŠMT: 2003 – 2009, dřívější do roku 2001)

VALENTA, Milan a Oldřich MÜLLER. *Občanská nauka pro střední odborná učiliště.* 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2002, 139 s. ISBN 80-7235-180-x. (Platnost doložky MŠMT: 2002 – 2008)

GILLERNOVÁ, Iona a Jiří BURIÁNEK. *Základy psychologie, sociologie: pro střední školy.* 2. vyd. Praha: Fortuna, 1997, 157 s. *Základy společenských věd.* ISBN 80-7168-458-9. (Platnost doložky MŠMT: do roku 2006)

EICHLER, Bohuslav, Radovan RYSKA a Vladimír SVOBODA. *Základy státoprávní teorie, ekonomie a ekonomiky, neformální logiky: základy společenských věd: pro střední školy. Druhé vydání. Praha: Fortuna, 1997, 165 stran. ISBN 80-7168-456-2.* (Platnost doložky MŠMT: do roku 2006)

ADAMOVIČ, Lenka, Václav VENTURA a Vladislav DUDÁK. *Základy filosofie, etiky: pro střední školy. Vyd. 2. Praha: Fortuna, 1998, 149 s. Základy společenských věd, 3. ISBN 80-7168-373-6.* (Platnost doložky MŠMT: do roku 2006)

RYSKA, Radovan. *Právo: pro střední školy. 2. vyd. Praha: Fortuna, 1996, 176 s. ISBN 8071682918.* (Platnost doložky MŠMT: do roku 2005)

MIEDZGOVÁ, Jana. *Etika: pro střední školy. 1. vyd. Praha: Kvarta, 1996, 111 s. ISBN 8085570734.* (Platnost doložky MŠMT: do roku 2002)

JIRÁSKOVÁ, Věra. *Občan v demokratické společnosti. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 311 s. Učebnice pro střední školy. ISBN 80-85850-78-8.* (Platnost doložky MŠMT: do roku 2005)

PRAKTICKÁ ČÁST

3. Výzkumné šetření

V této kapitole bude uveden cíl výzkumu, výzkumné problémy a hypotézy. Také se seznámíme s metodikou práce a jednotlivými školami, na kterých byl výzkum realizován. Nebude chybět popsání průběhu výzkumu a vyhodnocení dotazníků pro učitele a dotazníků pro žáky.

Cílem výzkumu je zjistit aktuální stav užívání učebnic občanské výchovy a základů společenských věd na základních a středních školách v Pelhřimově a Pacově a odhalit, jestli učitelé při jejich výběru zohledňují, zda učebnice obdržela či neobdržela doložku MŠMT. Dále nás zajímá, jaké vidí žáci a učitelé klady a zápory na jednotlivých učebnicích nebo četnost a časová dotace práce s učebnicí.

Vzhledem k cílům jsme stanovili výzkumné problémy (výzkumné otázky):

Jaké učebnice občanské výchovy a základů společenských věd se na základních a středních školách v Pelhřimově a Pacově používají?

Jak hodnotí učitelé a žáci konkrétní učebnice občanské výchovy a základů společenských věd?

Jaký je vliv pohlaví žáků na hodnocení učebnic občanské výchovy?

Rozhodli jsme se pro kvantitativní výzkum, a to především z toho důvodu, že se chceme dotazovat většího množství respondentů. Dalšími výhodami této metody sběru dat je její časová nenáročnost, zvládnutelnost jednotlivci a nízké finanční náklady. Metoda je založena na dedukci (postupuje se od obecných soudů k jednotlivostem) a kontakt s respondenty je zprostředkovaný, tudíž je zajištěna nestrannost pohledu. Získané číselné údaje se zpracovávají statistickými metodami. Pro kvantitativní výzkum je charakteristická vysoká reliabilita, ale nízká validita a také je tato metoda náročnější na interpretaci.

Na základě stanovení výzkumných otázek byly formulovány následující hypotézy:

H1: Na školách v Pelhřimově a Pacově se nejvíce užívají učebnice občanské výchovy od nakladatelství FRAUS.

H2: O výběru učebnice občanské výchovy a základů společenských věd rozhoduje nejčastěji předmětová komise.

H3: *V hodnocení učitelů převažují kladné stránky učebnic nad zápornými.*

H4: *Žáci jsou s učebnicí, kterou používají v hodinách občanské výchovy, ve větší míře spokojeni.*

H5: *Dívky hodnotí učebnice občanské výchovy pozitivněji než chlapci.*

H6: *Žáci užívají učebnice občanské výchovy častěji v hodinách než při domácí přípravě.*

K ověření hypotéz bylo zvoleno dotazníkové šetření a jako doplnění rozhovor s jednou vyučující občanské výchovy na základní škole a s jednou vyučující základů společenských věd na střední škole.

3.1 Metodika práce

Jak již bylo zmíněno, pro kvantitativní výzkum jsme zvolili techniku dotazníkového šetření, která se vyznačuje především jednoduchostí při zpracování. Zde přikládáme definici dotazníku od Švece: „*Dotazník je výzkumný (resp. průzkumný), vývojový a vyhodnocovací (zejména diagnostický) nástroj k hromadnému a poměrně rychlému zjišťování informací o znalostech, názorech nebo postojích dotazovaných osob k aktuální nebo potenciální skutečnosti prostřednictvím písemného dotazování se. Metoda dotazníku, jak její název naznačuje, je tedy postavena na dotazech. Metodicky je příbuzná s metodou přímého, bezprostředního ústního interview (rozhovoru).*“⁴²

Za největší nevýhodu dotazníků je považována jejich nízká návratnost. Důležité je tedy respondenty zaujmout již průvodním dopisem, pečlivě zpracovat dotazník (po stránce formy, rozsahu i obsahu) a nabídnout respondentům téma výzkumu, jež by mohlo upoutat jejich pozornost a samozřejmě vždy zaručit anonymitu. Naopak výhodou dotazníku je menší časová náročnost a snadná administrace.

Vytvořili jsme dva dotazníky, jeden určený učitelům občanské výchovy/základů společenských věd a druhý žákům druhého stupně, kteří pracují v hodinách OV/ZSV s nějakou učebnicí. Oba dotazníky v úvodní části obsahovaly základní informace o dotazníku – název, vysvětlení účelu dotazníku, instrukce k jeho vyplňování, zaručení anonymity, poděkování za spolupráci a jméno autorky. Po této vstupní části následovaly vlastní otázky. Dotazník pro učitele vyžadoval po respondentech vyplnění celkem 4 faktografických údajů a 14 otázek, z nichž byly 3 uzavřené otázky, dalo se na ně

⁴² ŠVEC, Štefan. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu*. Brno 2009, s. 122.

odpovědět variantami ano, ne a nevím. Většina otázek byla polouzavřených, konkrétně jich bylo 8 a respondenti na ně odpovídali jinými jasnými odpověďmi. Na začátku dotazníku se vyskytovaly 2 povinné otevřené otázky a v závěru dotazníku se nacházela 1 nepovinná otevřená (tzv. volná) otázka. Ve volných otázkách nám šlo o vlastní výpověď a vyjádření respondentů.

Žákovský dotazník byl tvořen 2 faktografickými údaji a 9 otázkami. Z toho byla 1 otázka v začátku otevřená, vyzývala žáky k vlastnímu doplnění. Dále se v dotazníku nalézaly 4 uzavřené otázky, na které se dalo odpovědět možnostmi ano, ne, případně třetí možností. V dotazníku se objevily také 4 polouzavřené otázky, u nichž žáci vybírali mezi připravenými variantami.

U většiny otázek v obou dotaznících měli respondenti zakřížkovat pouze jednu možnost. U 7 položek byly stanoveny hypotézy.

3.2 Představení škol

Pro výzkumné účely byly zvoleny čtyři základní a čtyři střední školy v Pelhřimově. Autorka práce k nim přiřadila také Základní školu Pacov a Gymnázium Pacov, které sama navštěvovala. Informace o jednotlivých školách v této podkapitole jsou čerpány z jejich webových stránek a školních vzdělávacích programů.

ZŠ Komenského, Pelhřimov

Celý název školy je Základní škola Pelhřimov, Komenského 1465, příspěvková organizace. Ve škole nalezneme 18 tříd, které ve školním roce 2015/2016 navštěvuje 509 žáků. Ke škole také patří školní družina a školní klub. Jedná se o školu s rozšířenou výukou jazyků, což vyplývá již z názvu školního vzdělávacího programu „*Škola jazyků, brána k vědění*“. Na prvním stupni vyučuje 12 pedagogů a na druhém 22 pedagogů. Na škole působí výchovný poradce a školní metodik prevence rizikového chování. Občanskou výchovu vyučuje jedna kvalifikovaná učitelka.

ZŠ Krásovy domky, Pelhřimov

Celý název školy je Základní škola Pelhřimov, Krásovy domky 989 - příspěvková organizace. Jedná se o plně organizovanou osmnáctitřídní základní školu se dvěma paralelními třídami v každém ročníku. Počet žáků dosahuje hranici stanovené kapacity, tedy 535 žáků. Z toho je zhruba 75 - 80% dětí z Pelhřimova, zbylá část připadá na děti dojíždějící z přilehlého okolí. K výuce jsou využívány tři pavilony, dvě tělocvičny,

hřiště s umělou trávou a sportovní hala. Součástí školy je také školní družina a školní klub. Školní vzdělávací program nese název „*Tvořivá škola pro život*“. Škola zaměstnává 30 pedagogů s 90% kvalifikovaností. Na škole působí dva výchovní poradci (pro 1. a 2. stupeň), dva koordinátoři školního vzdělávacího programu, metodik ICT, koordinátor environmentální výchovy a metodik prevence sociálně patologických jevů. Předmět výchova k občanství zde učí tři vyučující.

ZŠ Na Pražské, Pelhřimov

Celý název školy je Základní škola Na Pražské 1543, Pelhřimov, příspěvková organizace s právní subjektivitou. Ve škole se nachází 18 tříd a ve školním roce 2015/2016 školu navštěvuje 433 žáků. Škola je umístěna ve dvou pavilonech propojených chodbami, součástí školy jsou dvě tělocvičny, informační středisko pro žáky, oddělení školní družiny, školní klub, školní jídelna a školní pozemek. Ve školním vzdělávacím programu s názvem „*Abychom si v životě věděli rady ...*“, se můžeme dočíst, že škola využívá pestré a pro děti zajímavé vyučovací metody, jako např. kooperativní výuku, projektové vyučování, kurzy, exkurze apod. Pedagogický sbor tvoří 25,5 pedagogů (přepočtených) a 5 vychovatelek, s aprobovaností (93,6%). Na škole působí také výchovná poradkyně. Výuku občanské výchovy vedou třídní učitelé jednotlivých tříd a žáci v hodinách občanské výchovy nepoužívají učebnice.

ZŠ Osvobození, Pelhřimov

Oficiální název školy je Základní škola Pelhřimov, Osvobození 1881, příspěvková organizace. Ve škole pro 500 žáků nalezneme 18 tříd. Škola je bezbariérově řešená, disponuje vlastní prostornou tělocvičnou, travnatým fotbalovým hřištěm s běžeckými drahami a doskočištěm. Ke škole také patří školní jídelna a družina. Škola nabízí rozšířenou výuku informatiky a výpočetní techniky, zajišťuje zájmové kroužky keramiky, hry na hudební nástroje, angličtiny a zdravotní výchovy a organizuje různé exkurze. Učitelský sbor je tvořen 22 pedagogy a 3 asistenty pedagoga. Nechybí zde výchovní poradce, metodik prevence sociálně patologických jevů a metodik ICT. Na této škole žáci při výuce občanské výchovy také nepracují s učebnicemi.

ZŠ Pacov

Tuto školu nalezneme na adrese Základní škola Pacov, nám. Svobody 321, okres Pelhřimov. Jde o plně organizovanou školu s I. stupněm, II. stupněm, školní družinou, školním klubem a školní jídelnou. Škola je umístěna ve čtyřech samostatných

budovách, neboť v roce 2014 došlo ke spojení dvou pacovských škol v jednu. Ve škole nalezneme 31 tříd, do kterých dochází kolem 600 žáků. Pro výuku slouží mimo jiné tři počítačové učebny, venkovní altány, 2 tělocvičny, hřiště s umělým trávnikem a atletický areál. Škola aplikuje dva školní vzdělávací programy - *STROM* a *Škola pro život*. Na škole pracuje 55 pedagogů, včetně vychovatelek, speciálního pedagoga, výchovného poradce, metodika prevence sociálně-patologických jevů, koordinátora EVVO, metodika ICT a asistentky učitele. Výuku občanské výchovy zajišťuje na škole několik pedagožek, z nichž některé nejsou pro tento předmět aprobované.

SPŠ a SOU Pelhřimov

Celý název školy je Střední průmyslová škola a Střední odborné učiliště Pelhřimov. Zde výuka probíhá ve třech samostatných budovách – v ulici Friedova, Růžová a v ulici Masarykova v Kamenici nad Lipou. V budovách nalezneme více jak čtyřicet učeben, z nichž většina je zaměřena na potřeby konkrétních oborů či odborných předmětů. Škola studentům nabízí čtyřleté obory s maturitou (mechanik seřizovač, operátor dřevařské a nábytkářské výroby, mechanik elektrotechnik, oděvní technik, informační technologie, strojírenství, dopravní prostředky) a tříleté obory s výučním listem (kadeřník, elektrikář, truhlář, strojní mechanik, prodavač, krejčí, nástrojař a obráběč kovů a další). Dále škola poskytuje i nástavbové (dvouleté denní) studium s maturitou. Ke škole náleží také dva domovy mládeže s jídelnami. Na škole pracuje velké množství zaměstnanců a předmět občanská nauka zde vyučuje jedna kvalifikovaná vyučující.

Gymnázium a Obchodní akademie Pelhřimov

Škola vznikla 1. července 2014 sloučením dvou samostatných tradičních škol. Gymnázium poskytuje čtyřleté nebo osmileté všeobecné studium. Výuka je realizována v šestnácti kmenových třídách, průměrný počet žáků ve třídě je dvacet devět. Škola je právně subjektivní příspěvkovou organizací. Budova školy zahrnuje starou část s kmenovými učebnami, tělocvičnou a jídelnou a novou část – pavilon odborných učeben pro jazyky a přírodovědné předměty. Náležitá pozornost je na škole věnována informatice a výpočetní technice. Výuku zajišťuje zkušený pedagogický sbor s téměř 100% odbornou pedagogickou způsobilostí. Jedním z předmětů jsou základy společenských věd.

Obchodní akademie je čtyřletá všeobecně podnikatelsky zaměřená střední škola nabízející obory podnikání a daně, informační a komunikační technologie a navíc ekonomické lyceum. Nosnými předměty jsou zde podniková ekonomika, účetnictví,

výpočetní technika, jazyky (čeština, angličtina, němčina) a matematika. Zájemci mohou na škole složit státní zkoušky z kancelářského psaní na klávesnici, státní zkoušky z cizích jazyků a jsou připravováni na testy ECDL. Na škole rovněž působí kvalifikovaný pedagogický sbor. Vědomosti ze společenskovední oblasti získávají studenti v předmětu občanská nauka.

Vyšší odborná škola a Střední škola hotelová SČMSD Pelhřimov, s.r.o.

Tato škola nabízí celkem čtyři studijní obory: hotelnictví (čtyřletý obor s maturitou), dva tříleté obory s výučním listem - cukrář/cukrářka, kuchař-číšník a obor podnikání. Tento obor je možné studovat buď jako denní dvouletý studijní obor s výučním listem nebo jako dálkový tříletý studijní obor s výučním listem. Na škole je možné získat také vyšší odborné vzdělání v oboru management hotelového provozu. Studenti během studia absolvují barmanský kurz, sommeliérský kurz či kurz studené kuchyně. Škola má k dispozici klasické učebny, odborné učebny pro stolničení a technologii, jazykové učebny a učebny výpočetní techniky. V uzavřeném komplexu školy je internát pro studenty se vzdálenějším bydlištěm. Pedagogický sbor na škole tvoří 14 vyučujících a 3 mistři odborného výcviku. Předmět společenská výchova vyučuje jedna pedagožka.

Gymnázium Pacov

Gymnázium Pacov je šestileté všeobecné gymnázium, příspěvková organizace města Pacova. Sídlí v moderní, netradičně architektonicky řešené budově (tělocvična, posilovna, učebny a laboratoře jsou příjemné a barevné, často kruhové nebo oválné). Gymnázium připravuje kolem 140 žáků na studium na všech typech vysokých škol. Je výborně vybaveno výpočetní technikou, výuka IVT je oproti generalizovanému učebnímu plánu výrazně posílena. Škola klade důraz na jazykovou vybavenost žáků, jazyky mají posílenou hodinovou dotaci a dále organizuje mnoho školních i mimoškolních akcí. Na škole působí zhruba dvacet pedagogů, výuku základů společenských věd vedou dvě vyučující.

3.3 Průběh výzkumu

Sběr dat probíhal od prosince roku 2015 do února roku 2016. Ředitelé škol v Pelhřimově a Pacově byli nejprve osloveni dopisem zaslaným e-mailem. Tato komunikace se ovšem nejevila jako příliš efektivní, tudíž byla zvolena osobní návštěva škol. Při osobním setkání byli všichni ředitelé, případně zástupci ředitelů jednotlivých škol, ochotni spolupracovat. Bohužel jsme se dozvěděli, že pouze na třech základních

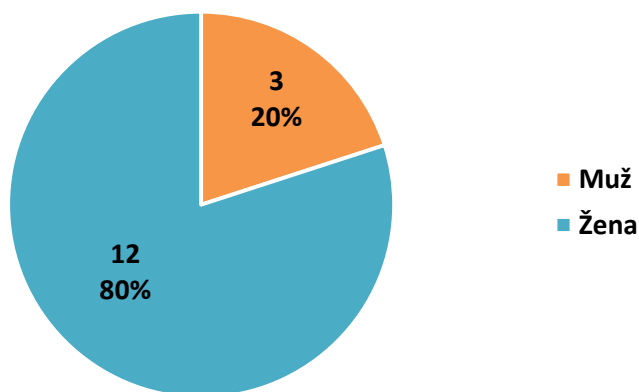
školách žáci pracují s učebnicí. Na dalších dvou základních školách a na všech středních školách vlastní učebnici pouze učitelé občanské výchovy/základů společenských věd. Z toho důvodu byly dotazníky pro žáky distribuovány pouze na tři základní školy, ostatní žáci nemohli být do dotazování zahrnuti.

Na tři školy bylo doručeno vždy sto dotazníků, aby se jejich vyplňování mohli zúčastnit žáci z celého druhého stupně. Učitelé občanské výchovy žákům v hodinách dotazníky rozdali a dali jim čas na jejich vyplnění. Potřebné instrukce k vyplňování měli žáci přímo v dotaznících, takže učitel již nemusel dodávat další informace. Respondentům byla v dotaznících přislíbena anonymita a vyplňování dotazníků zabralo maximálně deset minut. Návratnost těchto dotazníků byla 96%, dotazník pro žáky absolvovalo tedy 288 žáků. Dotazníky určené učitelům vyplnil vždy alespoň jeden vyučující občanské výchovy/základů společenských věd na dané škole. Návratnost těchto dotazníků byla 100%, dotazník pro učitele vyplnilo celkem 15 pedagogů.

Získané dotazníky byly vyhodnocovány čárkovací metodou, a poté zpracovány pomocí programu Microsoft Excel do grafů a tabulek za účelem přehlednosti.

3.4 Dotazník pro učitele

Tato podkapitola se věnuje vyhodnocení výsledků dotazníkového šetření určeného učitelům občanské výchovy/základů společenských věd na pelhřimovských a pacovských školách. Na začátku jsme se dotazovali na pohlaví respondentů. Dotazník nám vyplnilo celkem 15 vyučujících, z toho 12 žen a 3 muži. Ženy tedy tvořily značnou převahu, což pro nás při současné feminizaci školství není překvapením.

Graf 1 Počet vyučujících OV/ZSV podle pohlaví

Dále nás zajímal věk respondentů. Nejmladšímu pedagogovi bylo 26 let (období plné dospělosti), nejstaršímu 55 let (střední věk). Průměrný věk vyučujících vyšel na 42,7 let (období zralosti).

Poté jsme se respondentů ptali na jejich aprobaci, abychom zjistili, zda mají pro předmět občanská výchovy/základy společenských věd příslušnou kvalifikaci a jaká kombinace je k tomuto předmětu nejčastější. Zjistili jsme, že občanskou výchovu/základy společenských věd vyučují spíše aprobovaní učitelé (celkem 8), ale skoro stejný počet (7 učitelů) vyučuje tento předmět neaprobovaně. Šlo o učitele s aprobací český jazyk – hudební výchova, tělesná výchova, matematika – chemie, český jazyk – německý jazyk, český jazyk – výtvarná výchova, matematika – biologie a zeměpis – ruský jazyk. Jak jsme se později dozvěděli, příčinou tohoto stavu na školách je doplnění úvazků nebo výuka občanské výchovy vedená třídními učiteli. Obor občanská výchova/základy společenských věd mají pedagogové nejčastěji vystudovaný v kombinaci s anglickým jazykem (4 učitelé), dále s dějepisem a ruským jazykem (po 2 učitelích) a vždy 1 učitel měl v kombinaci český jazyk, francouzský jazyk, německý jazyk či výtvarnou výchovu. Čtyři respondenti uvedli, že jsou aprobovaní pro tři předměty.

Kombinace s OV	Počet
Anglický jazyk	4
Dějepis	2
Ruský jazyk	2
Český jazyk	1
Francouzský jazyk	1
Německý jazyk	1
Výtvarná výchova	1

Tabulka 1 Kombinace předmětů k občanské výchově

Posledním faktografickým údajem v dotazníku byla délka praxe respondentů. Průzkumu se zúčastnili pedagogové s praxí v rozmezí od 1 roku do 28 let. Průměrná délka praxe respondentů činila 15,9 let, takže šlo většinou o zkušené pedagogy.

1. Přesný název předmětu, ve kterém vyučujete občanské výchově:

Na základních školách se nejvíce vyskytovaly názvy vzniklé v předchozích letech jako Občanská výchova nebo Občanská nauka a dále název užívaný v RVP ZV - Výchova k občanství. Na středních školách převažoval název Základy společenských věd.

Název předmětu	Počet
Občanská výchova	8
Základy společenských věd	3
Občanská nauka	3
Výchova k občanství	1

Tabulka 2 Název předmětu

2. Jakou učebnici občanské výchovy nejčastěji používáte (alespoň název a jméno autora/ů)?

Tato otázka se stala pro naše šetření velmi důležitou, neboť na ní budou další otázky navazovat. Zde měli vyučující sami doplnit, s jakou učebnicí občanské výchovy nejčastěji pracují. V rámci výzkumu jsme se setkali se 7 různými učebnicemi. Nejhojněji byla zastoupena učebnice *Občanská výchova, Rodinná výchova od nakladatelství Fraus* (6 odpovědí), druhou příčku obsadila učebnice *Společenské vědy pro SŠ od nakladatelství Didaktis* (3 odpovědi), dále následovala kniha *Odmaturuj ze společenských věd, rovněž od nakladatelství Didaktis* (2 odpovědi) a po 1 odpovědi získaly učebnice *Výchova k občanství od nakladatelství Nová škola*, *Základy filosofie, etiky: pro střední školy od nakladatelství Fortuna Libri*, *Občanská výchova z nakladatelství SPN* a učebnice nové generace *Občanská výchova od nakladatelství Fraus*. Můžeme tedy konstatovat, že na vybraných školách jsou používány učebnice se současnou i dřívější doložkou MŠMT a také učebnice, které tuto doložku nikdy neobdržely. V závislosti na této položce byla stanovena hypotéza H1: *Na školách v Pelhřimově a Pacově se nejvíce užívají učebnice občanské výchovy od nakladatelství FRAUS*. Na základě získaných údajů byla hypotéza H1 potvrzena.

Učebnice	Počet
Občanská výchova, Rodinná výchova, nakladatelství Fraus	6
Občanská výchova, nakladatelství Fraus	1
Výchova k občanství, nakladatelství Nová škola	1
Občanská výchova, nakladatelství SPN	1
Společenské vědy pro SŠ, nakladatelství Didaktis	3
Odmaturuj ze společenských věd, nakladatelství Didaktis	2
Základy filosofie, etiky: pro střední školy, nakladatelství Fortuna Libri	1

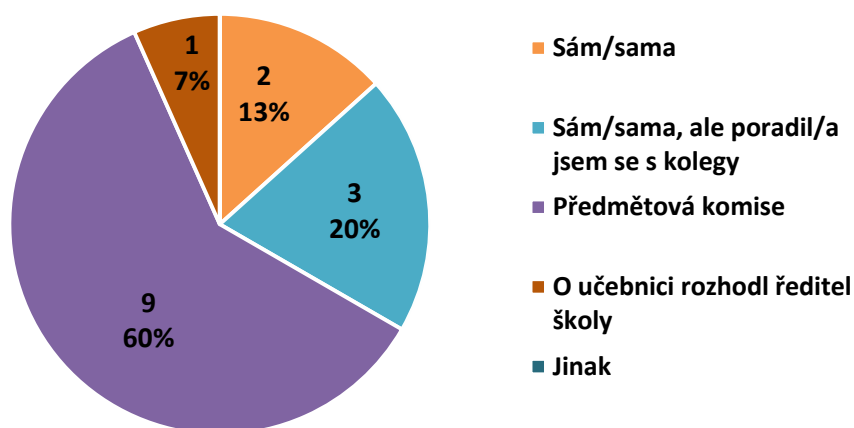
Tabulka 3 Nejčastěji používané učebnice občanské výchovy

Pro přehlednost jsme v tabulce neuvedli jména autorů, ale pouze názvy učebnic a nakladatelství, kde byly vydány.

3. Jakým způsobem jste si vybíral/a učebnici občanské výchovy?

- Sám/sama
- Sám/sama, ale poradil/a jsem se s kolegy
- Předmětová komise
- O učebnici rozhodl ředitel školy
- Jinak

Dále jsme se věnovali tomu, jakým způsobem si učitelé volili učebnici občanské výchovy. Z dat vyplynulo, že o učebnicích nejčastěji rozhoduje předmětová komise (9 voleb), někteří učitelé zkonzultovali výběr s kolegy (3 volby), další si učebnici vybírali sami (2 volby). Na jedné škole je výběr učebnic v kompetenci ředitele školy. Jiným způsobem se na školách učebnice neurčují. V rámci této položky byla stanovena hypotéza H2: *O výběru učebnice občanské výchovy a základů společenských věd rozhoduje nejčastěji předmětová komise.* Tato hypotéza H2 byla potvrzena.

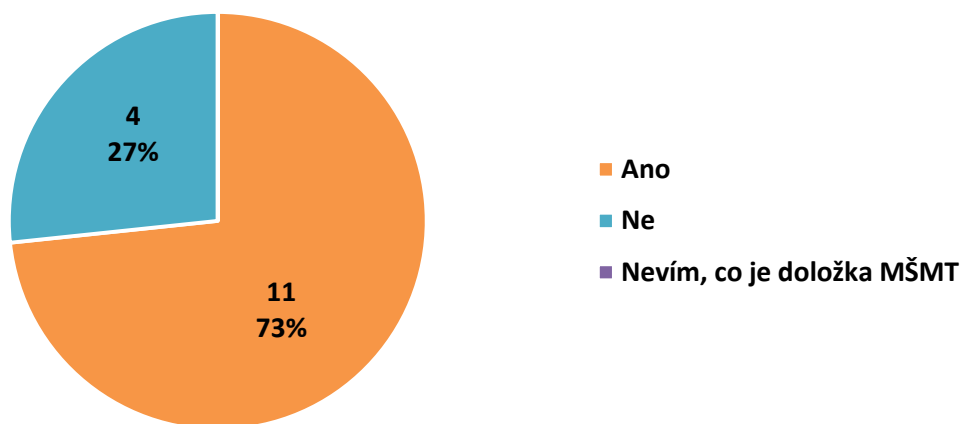
Graf 2 Způsob výběru učebnice občanské výchovy

4. Při výběru učebnice se soustředím především na to, aby učebnice měla doložku MŠMT?

- Ano
- Ne
- Nevím, co je doložka MŠMT

V teoretické části jsme se hojně zabývali doložkami MŠMT, a tudíž nás zajímalo, jestli jim i oslovení pedagogové věnují pozornost a zda jejich volbu učebnic doložky MŠMT ovlivňují. Většina dotázaných zvolila variantu ano (11 odpovědí), pouze 4

vyučující se při výběru učebnice na doložky nezaměřují. Všichni z respondentů měli povědomí o tom, co je doložka MŠMT.

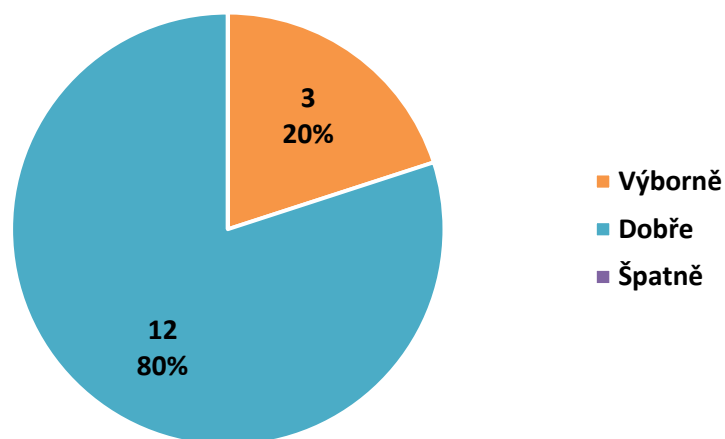

Graf 3 Zaměřenost na učebnice s doložkou MŠMT

5. Jak se Vám s touto učebnicí pracuje?

- Výborně
- Dobře
- Špatně

Dle získaných dat se pracuje největšímu počtu pedagogů s učebnicí dobře (12 voleb). Očekávali jsme však, že bude převažovat varianta výborně, jež se ale objevila pouze třikrát. Možnost špatně nezvolil žádný vyučující, což se nám naopak zdá pochopitelné, neboť pokud by se mu s ní nepracovalo dobře, pravděpodobně by ji vyměnil za jinou, která by už byla vyhovující.

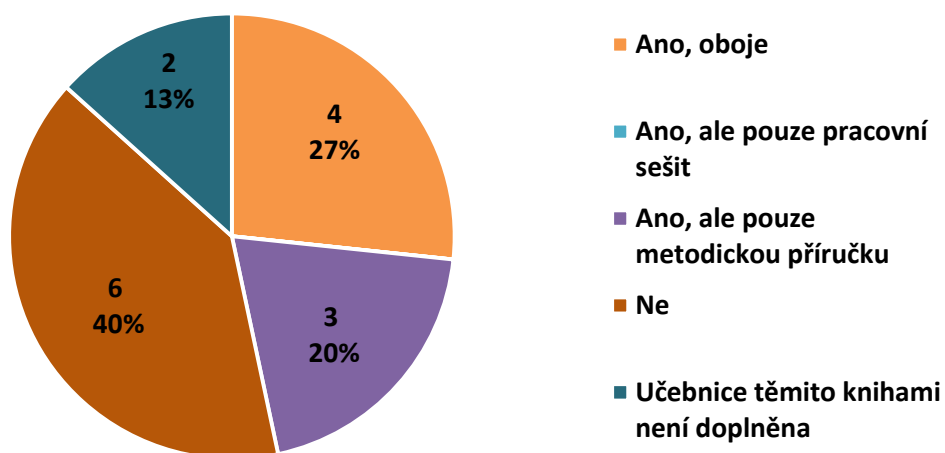

Graf 4 Spokojenost vyučujících s učebnicemi

6. Používáte také pracovní sešit a metodickou příručku, které patří k této učebnici?

- Ano, oboje
- Ano, ale pouze pracovní sešit
- Ano, ale pouze metodickou příručku
- Ne
- Učebnice těmito knihami není doplněna

Zde jsme volili doplňující otázku k otázkám předchozím. Z následujícího grafu můžeme vyčíst, že nejvíce pedagogů nepracuje kromě učebnice s pracovním sešitem ani s metodickou příručku (6 odpovědí). Naopak 4 vyučující používají oba materiály, 3 vyučující upotřebí pouze metodickou příručku a 2 uvedli, že jejich učebnice není těmito knihami doplněna. Variantu Ano, ale pouze pracovní sešit ne zvolil nikdo.

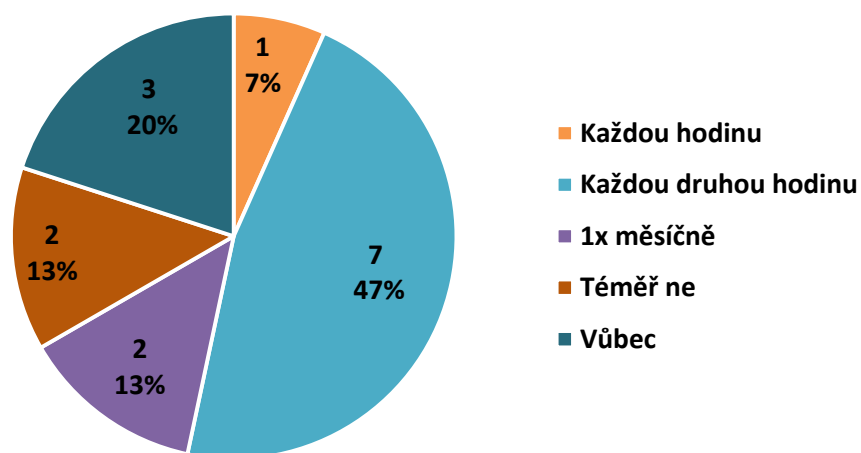

Graf 5 Používání pracovního sešitu a metodické příručky

7. Jak často v hodinách používáte učebnici?

- Každou hodinu
- Každou druhou hodinu
- 1x měsíčně
- Téměř ne
- Vůbec

Touto otázkou jsme sledovali, jak často jednotliví vyučující pracují v hodinách s učebnicí. Dozvěděli jsme se, že učitelé nejčastěji využívají učebnici každou druhou hodinu (7 voleb), někteří nepoužívají učebnici vůbec (3 volby), po 2 volbách získaly varianty 1x měsíčně a téměř ne, na posledním místě skončila možnost každou hodinu (1 volba).

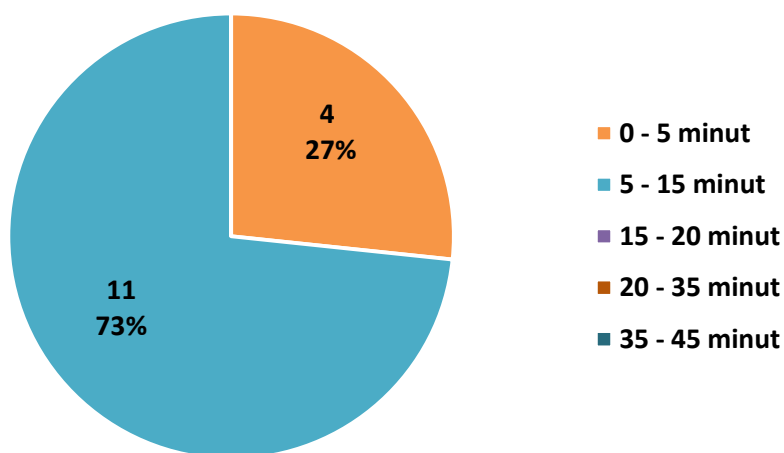

Graf 6 Četnost práce s učebnicí ve vyučovacích hodinách

8. Kolik minut v hodině pracujete s učebnicí:

- 0 – 5 minut
- 5 – 15 minut
- 15 – 20 minut
- 20 – 35 minut
- 35 – 45 minut

Tato otázka úzce souvisela s otázkou číslo 7. Výsledný graf demonstruje, že učitelé nejčastěji pracují v hodině s učebnicí v rozmezí 5 – 15 minut (11 odpovědí), méně v rozmezí 0 – 5 minut (4 odpovědi). Zbylé tři možnosti nezvolil nikdo. Tudíž je patrné, že učitelé věnují práci s učebnicí pouze malou minutovou dotaci a tato práce zabírá maximálně třetinu vyučovací hodiny.

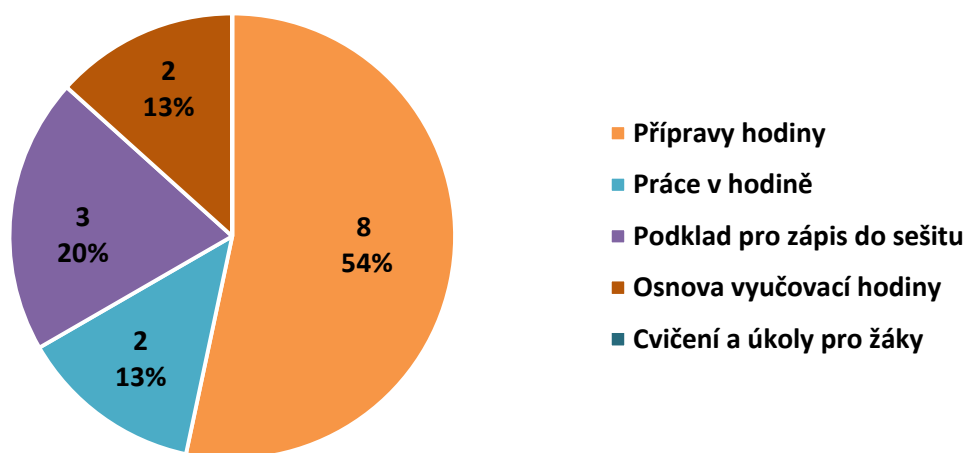

Graf 7 Minutová dotace práce s učebnicí

9. K čemu učebnici nejvíce používáte? (Zvolte, prosím, jen jednu odpověď)

- Příprava hodiny
- Práce v hodině
- Podklad pro zápis do sešitu
- Osnova vyučovací hodiny
- Cvičení a úkoly pro žáky

Z následujícího grafu můžeme vyčíst, že více jak polovina učitelů využívá učebnici především na přípravu hodiny (8 voleb), dále jako podklad pro zápis do sešitu (3 volby) a shodně dopadly varianty práce v hodině a osnova vyučovací hodiny (2 volby). Odpověď cvičení a úkoly pro žáky se v dotaznících neobjevila, ale my věříme, že i pro tento účel učebnice některým pedagogům slouží.

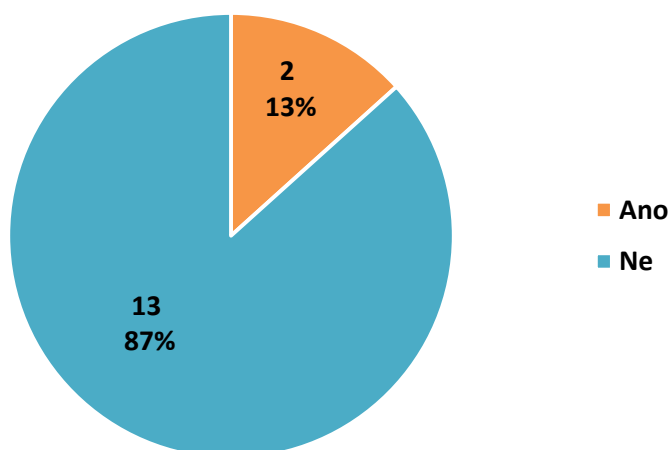
Graf 8 Účel používání učebnice

10. Dáváte z učebnice žákům domácí úkoly?

Ano

Ne

Učitelé dále odpovídali na otázku, zda požadují po žácích, aby plnili domácí úkoly z učebnice. Z grafu vyplývá, že pouze 2 vyučující zadávají svým žákům z učebnice domácí úkoly. Jednoznačně tedy zvítězila varianta ne (13 odpovědí). Zde se nabízí další otázka, zdali pedagogové vůbec žákům nějaké domácí úkoly dávají, případně z jakého materiálu, či si úkoly sami vymýšlí.

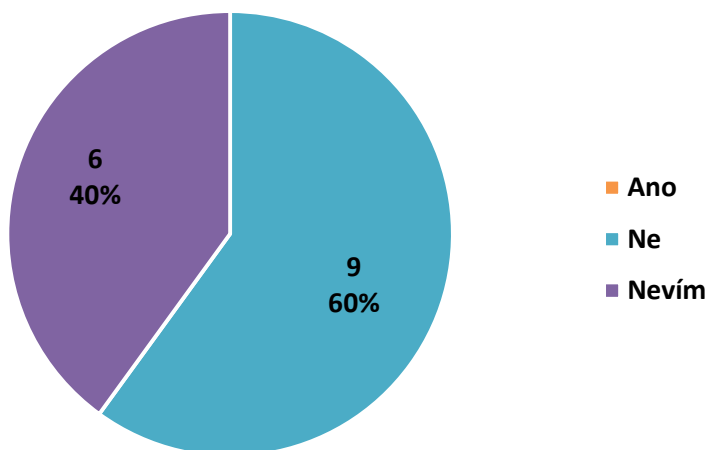

Graf 9 Zadávání domácích úkolů z učebnice

11. Líbí se vám učebnice občanské výchovy více než učebnice na jiné předměty (např. pro Váš druhý aprobovaný obor)?

- Ano
- Ne
- Nevím

Tato otázka nám měla pomoci zjistit, jestli učitelé preferují svou učebnici občanské výchovy před učebnicemi na jiné předměty. Variantu ano nezvolil žádný vyučující. Větší počet dotazovaných se vyjádřil odpovědí ne (9 voleb) a 6 učitelů neumělo odpovědět. Více dotazovaných se tedy přiklání k názoru, že učebnice na jiné předměty jsou lepší než učebnice na občanskou výchovu.

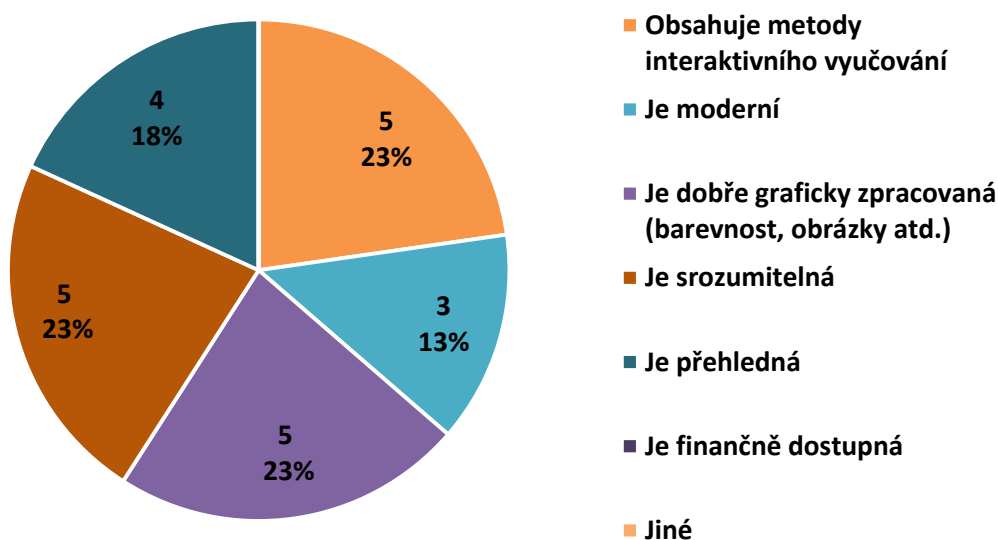

Graf 10 Preference učebnic občanské výchovy nad učebnicemi na jiné předměty

12. Co se Vám líbí na této učebnici občanské výchovy? (Můžete zvolit i více odpovědí)

- Obsahuje metody interaktivního vyučování
- Je moderní
- Je dobře graficky zpracovaná (barevnost, obrázky atd.)
- Je srozumitelná
- Je přehledná
- Je finančně dostupná
- Jiné

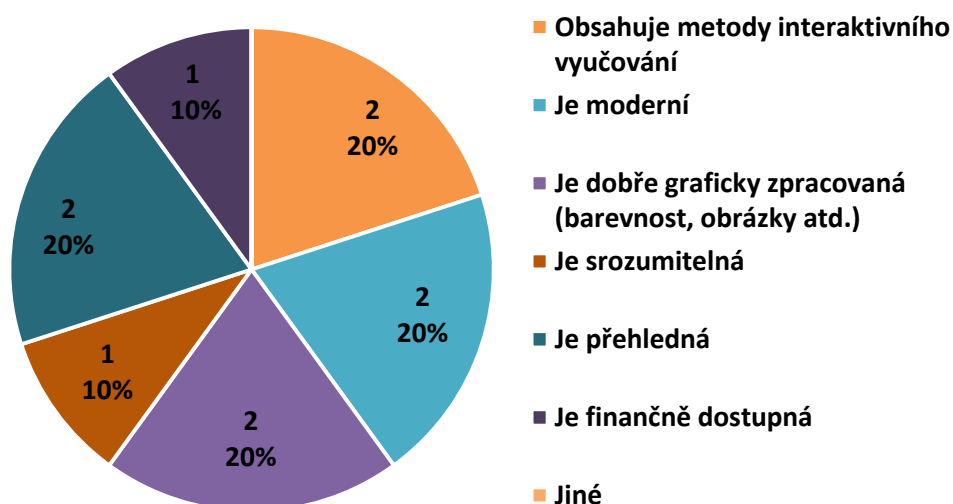
Záměrem této otázky bylo zhodnotit klady konkrétních učebnic. Nejvíce pedagogů již v otázce 2 uvedlo, že používá učebnici *Občanská výchova, Rodinná výchova* od nakladatelství Fraus (6 respondentů), a tudíž vyhodnocení této učebnice představuje nejreprezentativnější vzorek. Na této učebnici byla nejvíce ceněna její grafická stránka, srozumitelnost a přítomnost metod interaktivního vyučování (vše po 5 odpovědích). Dále učebnice bodovala přehledností (4 odpovědi) a někteří učitelé ji považovali za moderní (3 odpovědi). Varianty jiné a je finančně dostupná nikdo z dotazovaných nezvolil. Nepřítomnost volby finanční dostupnosti se nám zdá adekvátní, neboť tato učebnice patří k nejdražším učebnicím občanské výchovy na trhu.

Graf 11 Přednosti učebnice Občanská výchova, Rodinná výchova

Druhá nejčastější učebnice, se kterou respondenti pracují, byla učebnice *Společenské vědy pro SŠ* od nakladatelství Didaktis (3 respondenti). Na této učebnici vyučující také nejvíce oceňovali její grafickou podobu a metody interaktivního vyučování a dále její modernost a přehlednost (vše po 2 odpovědích). V menší míře učitelé volili možnosti finanční dostupnost a srozumitelnost (po 1 odpovědi). Variantu jiné si opět nikdo nevybral.

Ostatní učebnice byly také hodnoceny velice pozitivně, z důvodu nereprezentativnosti vzorků však nebudou podrobně rozebírány.

Graf 12 Přednosti učebnice Společenské vědy pro SŠ

13. Co vidíte jako nedostatek této učebnice občanské výchovy? (Můžete zvolit i více odpovědí)

- Je příliš teoretická
- Je zastaralá
- Její grafická podoba (malá barevnost, chybí obrázky apod.)
- Je psána složitým jazykem
- Je nepřehledná
- Je příliš drahá
- Jiné

U této otázky učitelé zaškrtovali minimum možností. Sedm vyučujících dokonce otázku úplně proškrto. Zřejmě by jim vyhovovala nabídka další volby (např. Učebnice nemá žádné nedostatky), ale naším záměrem bylo zjistit, jaké mají jednotlivé knihy zápory, a neočekávali jsme, že pedagogové budou tak málo kritičtí. Nějakých odpovědí jsme se přesto dočkali, jedna pedagožka hodnotila učebnici od nakladatelství SPN jako příliš teoretickou, zastaralou a nebyla spokojená ani s její grafickou podobou. Další pedagožka vytýkala učebnici Občanská výchova, Rodinná výchova od nakladatelství Fraus vysokou cenu. Na učebnici Základy filosofie, etiky: pro střední školy od

nakladatelství Fortuna Libri vyučující vadila zastaralost. Variantu jiné zvolili 4 vyučující a doplnili zde:

„Je vyhovující pro výuku na 2. stupni ZŠ.“ (Občanská výchova, Fraus)

„Potřebovala bych zkombinovat některé učebnice dohromady (grafika u jedné + text u další), stačila by jedna přehledná učebnice pro ročník.“ (Občanská výchova, SPN)

„Uvítám více zábavných cvičení.“ (Občanská výchova, Rodinná výchova, Fraus)

„Některá témata v učebnici chybí.“ (Odmaturuj ze společenských věd, Didaktis)

S položkami číslo 12 a 13 souvisela hypotéza H3: *V hodnocení učitelů převažují kladné stránky učebnic nad zápornými.* Dle zjištěných údajů byla hypotéza H3 potvrzena.

14. Prostor pro vlastní vyjádření (stručné shrnutí vlastních zážitků nebo jiné příspěví k tématu) – NENÍ POVINNÉ

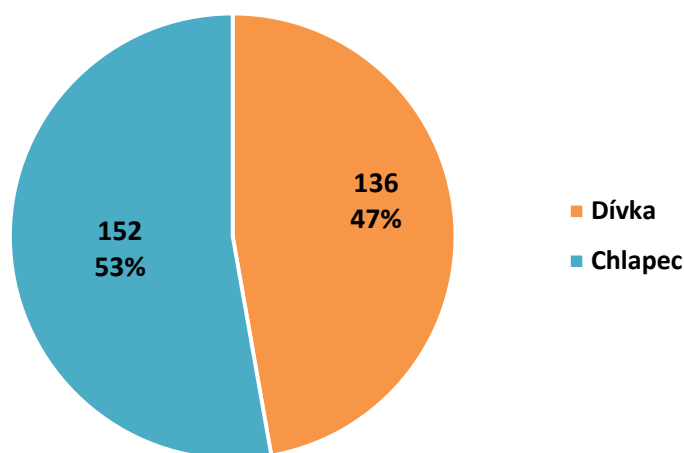
.....

Na tuto otázku zřejmě z důvodu nepovinnosti reagovala pouze jedna vyučující. Zde uvádíme odpověď:

„Učebnice SPN se podle potřeby do hodiny přinesou, děti je u sebe jinak nemají. Učebnici Fraus používám na interaktivní tabuli, ani tu děti během roku doma nemají. Ke své teoretické přípravě používám víc učebnici SPN, pro dětské aktivity Frause.“

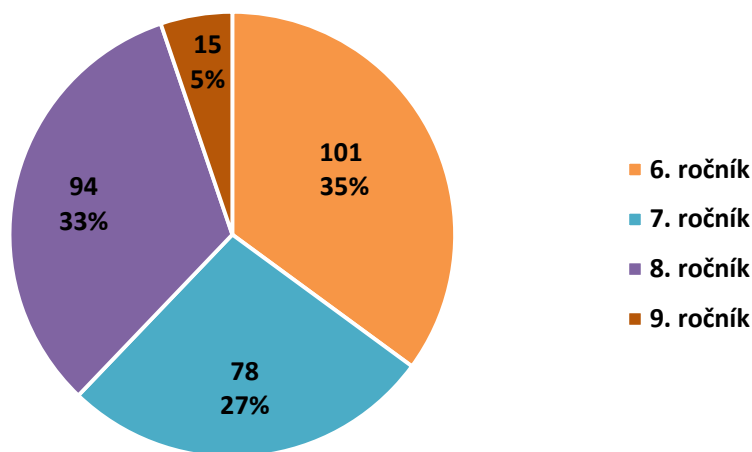
3.5 Dotazník pro žáky

Stejně jako u dotazníku pro učitele jsme se nejdříve ptali na pohlaví respondentů. Šetření se zúčastnilo celkem 288 žáků, z toho 152 chlapců a 136 dívek. Zde je tedy mužské pohlaví na rozdíl od dotazníku pro učitele mírně v přesile.

Graf 13 Počet žáků podle pohlaví

Také nás zajímal ročník žáků, jež dotazník vyplňovali. Dotazování se zúčastnili žáci druhých stupňů. Největší zastoupení měli žáci z 6. ročníků, kterých bylo 101. Dále dotazník vyplnilo 78 žáků ze 7. ročníků, z 8. ročníků 94 žáků a z 9. ročníků pouze 15 žáků. Příčinou malého počtu respondentů navštěvujících 9. ročník je to, že na některých školách se v tomto ročníku předmět občanská výchova nahrazuje předmětem výchova ke zdraví.

Graf 14 Počet žáků podle ročníků

1. Napište název a autora vaší učebnice občanské výchovy:

Záměrem této otázky bylo mimo jiné vypátrat, jestli žáci vůbec vědí, jakou učebnici občanské výchovy, a od jakých autorů používají. V žakovských dotaznících figurovaly

4 učebnice a s potěšením můžeme konstatovat, že se všem žákům podařilo na tuto otázku odpovědět. Nejčastěji žáci uvedli učebnici Občanská výchova od nakladatelství SPN (126 odpovědí), druhá skončila učebnice Občanská výchova od nakladatelství Fraus (97 odpovědí), někteří žáci pracují s učebnicí Výchova k občanství z nakladatelství Nová škola (46 odpovědí), jiní používají učebnici Občanská výchova, Rodinná výchova z nakladatelství Fraus (19 odpovědí). Pro zajímavost zmíníme, že žáci 6. ročníku často zdeformovali jméno autora učebnice z nakladatelství SPN Vladislava Dudáka do podoby Dulák nebo dokonce Ladislav Dudek.

Učebnice	Počet
Občanská výchova, nakladatelství SPN	126
Občanská výchova, nakladatelství Fraus	97
Výchova k občanství, nakladatelství Nová škola	46
Občanská výchova, Rodinná výchova, nakladatelství Fraus	19

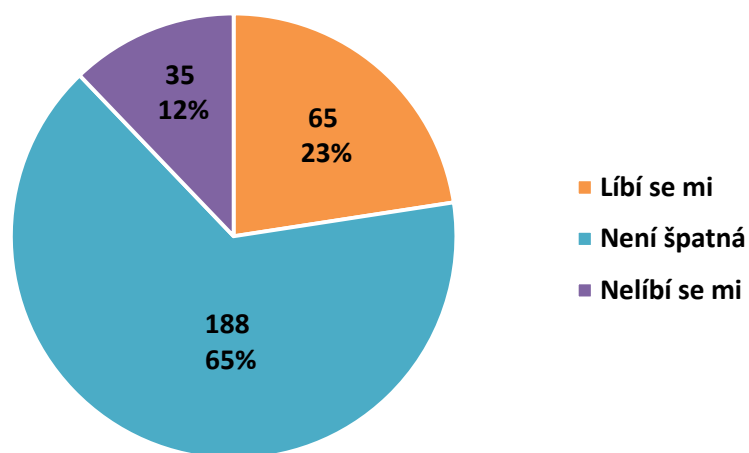
Tabulka 4 Používané učebnice občanské výchovy

Pro přehlednost jsme v tabulce neuvedli jména autorů, ale pouze názvy učebnic a nakladatelství, kde byly vydány.

2. Jak hodnotíte učebnici, kterou používáte v hodinách občanské výchovy?

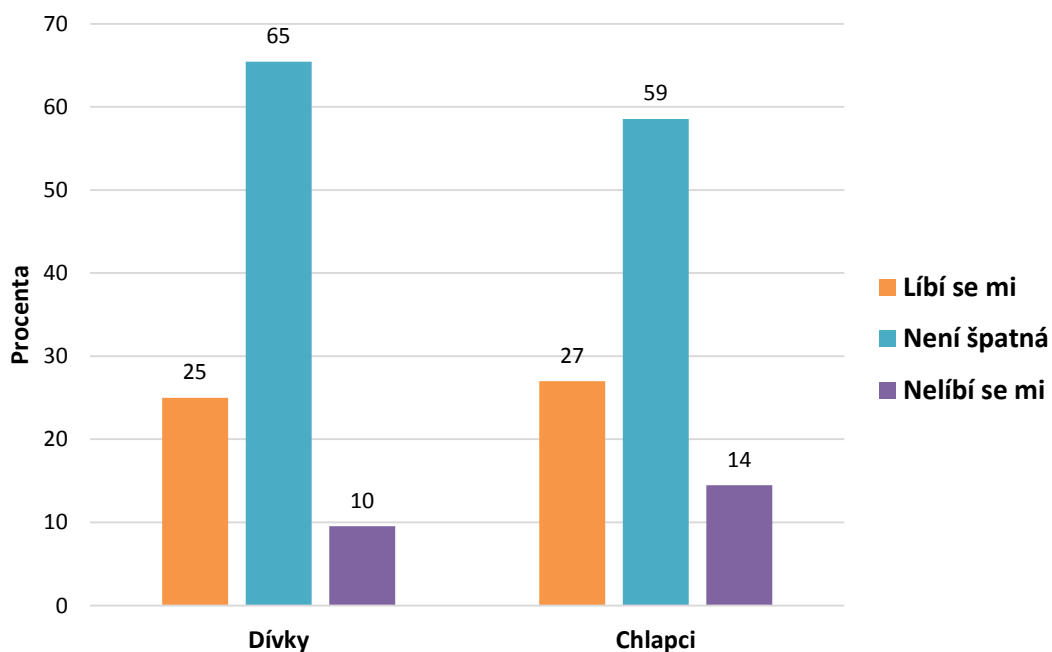
- Líbí se mi
- Není špatná
- Nelíbí se mi

Podobně jako učitelé, tak se i žáci měli vyjádřit ohledně celkové spokojenosti s jejich učebnicí. Stejně jako u učitelů zvítězila prostřední možnost. Více jak polovina žáků zhodnotila, že jejich učebnice není špatná (188 odpovědí). Učebnice se líbí 65 žákům a 35 žáků odpovědělo, že se jim naopak jejich učebnice nelíbí. K této položce byla vyřčena hypotéza H4: *Žáci jsou s učebnicí, kterou používají v hodinách občanské výchovy, ve větší míře spokojeni.* Na základě zjištěných údajů můžeme konstatovat, že hypotéza H4 byla potvrzena.

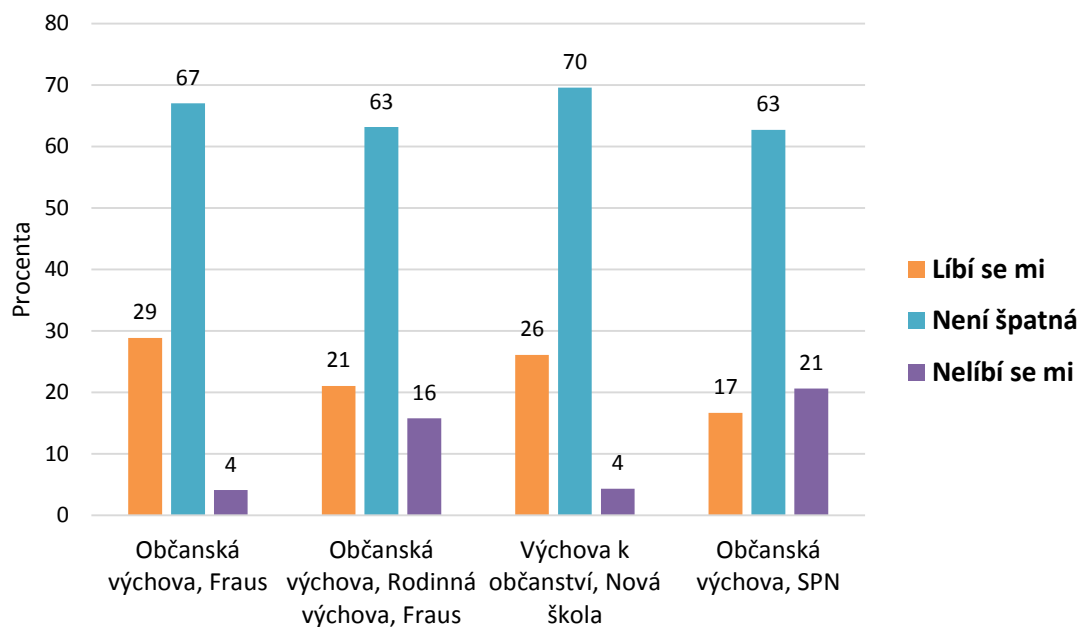
Graf 15 Celkové hodnocení učebnic občanské výchovy žáky

Dále uvádíme graf hodnocení učebnic s ohledem na pohlaví respondentů. Větší rozdíly se nám zde neobjevily. Obě pohlaví nejčastěji zvolili variantu není špatná, v menší míře zakřížkovali možnost líbí se mi a nejméně možnost nelíbí se mi. S touto položkou souvisela také hypotéza H5: *Dívky hodnotí učebnice občanské výchovy pozitivněji než chlapci*. Hypotéza H5 byla výzkumem vyvrácena.

Graf 16 Celkové hodnocení učebnic občanské výchovy žáky podle pohlaví

Zde následuje ještě graf vyjadřující spokojenost s konkrétními učebnicemi. První příčky u všech učebnic získala varianta není špatná, druhá místa vyjma učebnice Občanská výchova od nakladatelství SPN obsadila volba líbí se mi, a nejméně se vyskytovala možnost nelíbí se mi. Učebnice od nakladatelství SPN byla tedy žáky hodnocena trochu negativněji.

Graf 17 Hodnocení jednotlivých učebnic občanské výchovy žáky

3. Co se vám na této učebnici občanské výchovy líbí? (Můžete zvolit i více odpovědí)

- Práce s ní je zábavná
- Je moderní
- Je dobře graficky zpracovaná (barevnost, obrázky atd.)
- Je srozumitelná
- Je přehledná
- Je finančně dostupná
- Jiné

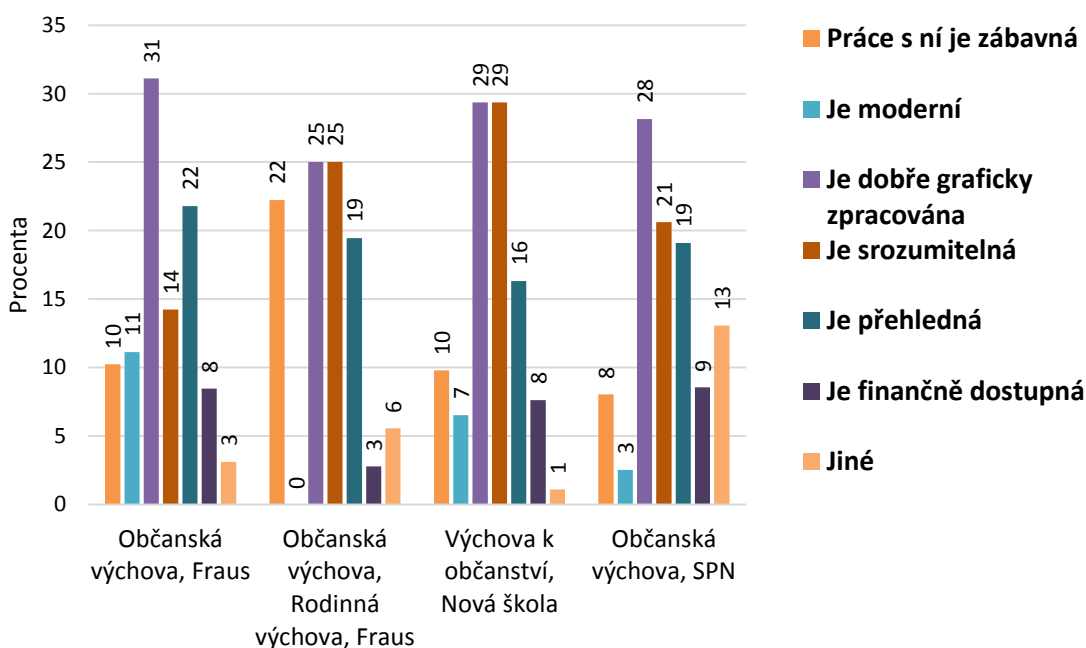
Stejnou otázku obdrželi také vyučující. Z následujícího grafu můžeme vyčíst, jak dopadly konkrétní učebnice.

Učebnice Občanská výchova z nakladatelství Fraus zapůsobila na žáky především grafickým zpracováním (31%). K variantě jiné bylo dopsáno: *dá se s ní pracovat, je barevná*.

Na učebnici Občanská výchova, Rodinná výchova rovněž z nakladatelství Fraus žáci nejvíce chválili její grafickou stránku a srozumitelnost (po 25%). K možnosti jiné žáci připsali: *celkem fajnová, mně se nelíbí*.

U učebnice Výchova k občanství od nakladatelství Nová škola žáci nejvíce oceňovali, že je dobře graficky zpracovaná a srozumitelná (po 29%). Varianta jiné moc volena nebyla, dopsáno k ní bylo pouze: *obal (až na barvu)*.

Také učebnice Občanská výchova od nakladatelství SPN u žáků nejvíce zabodovala svou grafickou stránkou (28%). U této učebnice žáci hojně zaškrtovali variantu jiné. Tři žákyně k ní uvedly jako pozitivum učebnice její malou velikost, tudíž se vejde všude, další žákyně dopsaly: *líbí se mi, protože je v ní mnoho co mě zajímá a to co bych chtěla studovat; vtipy, které jsou občas na stránce a poučují nás*. Chlapci doplnili: *moc jí nepoužíváme, jsou zvýrazněné důležité věci, vtipné obrázky, je fialová, práce s ní mě nebaví, není s ní zábava ve škole, 2x se vyjádřili je nudná a dokonce 9x uvedli nic se mi na ní nelíbí*.

Graf 18 Přednosti jednotlivých učebnic občanské výchovy

4. Co se vám na této učebnici občanské výchovy nelíbí? (Můžete zvolit i více odpovědí)

- Je příliš teoretická
- Je zastaralá
- Její grafická podoba (malá barevnost, chybí obrázky apod.)
- Je psána složitým jazykem
- Je nepřehledná
- Je příliš drahá
- Jiné

Touto otázkou jsme naopak zjišťovali nedostatky učebnic občanské výchovy. Z grafu lze opět vysledovat, jak si jednotlivé učebnice v žákovském hodnocení vedly.

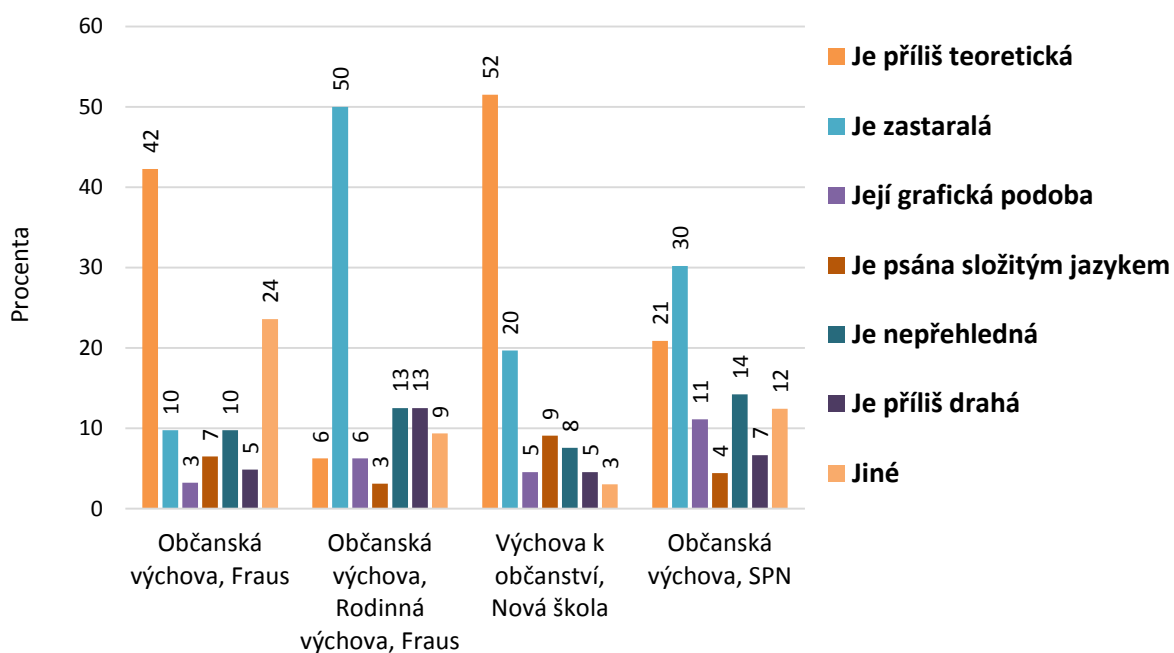
U učebnice Občanská výchova z nakladatelství Fraus žáci kritizovali, že je příliš teoretická (42%) a druhá nejvíce zaškrťovaná varianta byla jiné (24%). Dívky k ní dopsaly: *je moc velká, je moc podrobná, je dlouhá*, 3x připsaly *nic* a 4x se vyjádřily, že se jim na učebnici líbí vše. Chlapci variantu jiné doplnili o tyto odpovědi: *práce s ní mě nebaví, nevím, je příliš moderní!, je pěkná*.

Jako hlavní nedostatek učebnice Občanská výchova, Rodinná výchova od nakladatelství Fraus žáci shledali její zastaralost (50%). Nechyběla ani varianta jiné, u níž bylo připsáno: *divné barvy, nic*.

Učebnice Výchova k občanství z nakladatelství Nová škola přijde žákům příliš teoretická (52%). Velmi málo respondentů vybralo variantu jiné, přesto jedna dívka doplnila, že postrádá v knize texty o fotbale, další napsala: *prostě se mi líbí*.

Žáci považují učebnici Občanská výchova z nakladatelství SPN také za zastaralou (30%). I u této učebnice žáci využili odpovědi jiné a dívky k ní připsaly následující nedostatky: *něčemu nerozumím, strana 21 (6. ročník), hodně textu, nevím*, 4x *je to učebnice...* a 2x *není na ní nic, co by se mi nelíbilo*. Jedna dívka odpověděla celou větou: *Možná se mi nelíbí to, že je tam příliš mnoho obrázků*. Chlapci doplnili k variantě jiné následující: *je pro mrňata, je málo stránek, je nuda*, 2x *je pro školu*, 2x *nic*, 2x se objevilo vyjádření *není moc zábavná a nikdy nebude*. Dva chlapci z 6. třídy poznamenali: *není zábavná, jen na straně 21*. Dvakrát se chlapci vyjádřili nejen k učebnici od nakladatelství SPN, ale také k samotnému předmětu: *mně se líbí, ale*

občanská výchova mě nebaví; nebaví mě občanská výchova a nebaví mě ani práce s knížkou občanské výchovy.

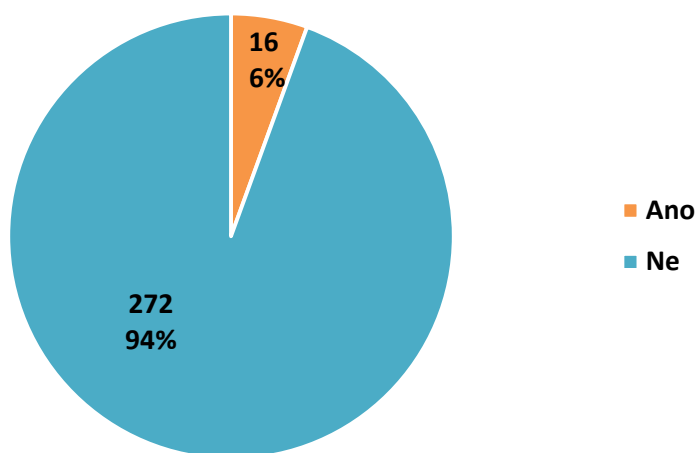
Graf 19 Nedostatky jednotlivých učebnic občanské výchovy

5. Dostáváte z učebnice domácí úkoly?

Ano

Ne

Zde bylo úkolem žáků odpovědět, zda jim pedagogové zadávají domácí úkoly z učebnice občanské výchovy. Rovněž jako u obdobné otázky pro učitele dominovala odpověď ne (272 odpovědí). Velmi málo žáků uvedlo, že z učebnice občanské výchovy dostávají domácí úkoly (16 odpovědí). V pěti případech bylo vedle odpovědi připsáno, že žáci dostali zatím z učebnice pouze jeden domácí úkol. Opět bychom mohli pátrat dál a zjišťovat, jestli žáci vůbec nějaké domácí úkoly dostávají, případně z jakých materiálů.

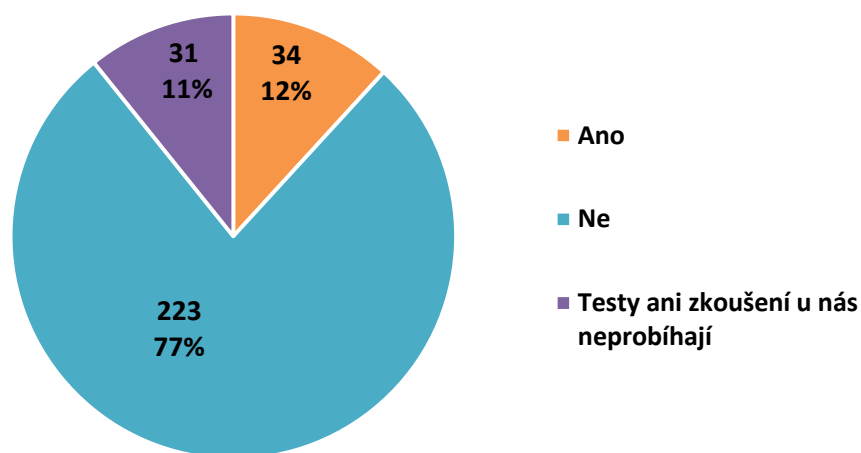

Graf 20 Nedostatky jednotlivých učebnic občanské výchovy

6. Učíte se pomocí učebnice na testy a zkoušení?

- Ano
- Ne
- Testy ani zkoušení u nás neprobíhají

Záměrem této otázky bylo dále zkoumat práci žáků s učebnicí mimo prostředí školy. Z grafu lze vysledovat, že největší procento žáků zvolilo možnost ne (223 voleb), tudíž se na testy a zkoušení nepřipravují pomocí učebnice. Skoro shodně dopadly možnosti ano (34 voleb) a testy ani zkoušení z občanské výchovy se u nás nekonají (31 voleb). S položkami číslo 5 a 6 souvisela hypotéza H6: *Žáci užívají učebnice občanské výchovy častěji v hodinách než při domácí přípravě.* Tato hypotéza H6 byla dotazníkovým šetřením potvrzena.

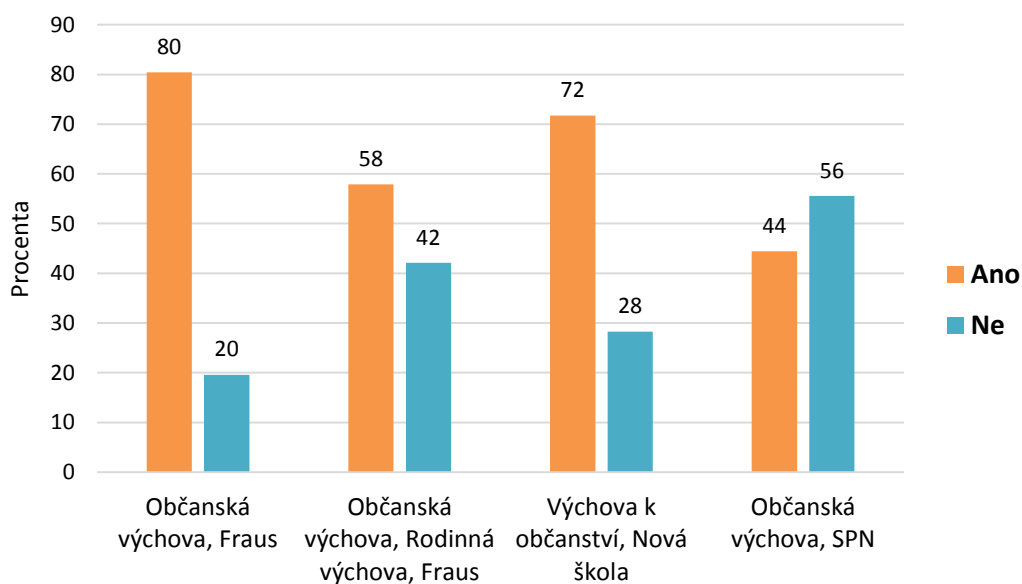
Graf 21 Příprava na testy a zkoušení pomocí učebnice

7. Doporučili byste vámi používanou učebnici občanské výchovy i jiným žákům?

Ano

Ne

Dále jsme se respondentů ptali, zdali by poradili jiným žákům, aby začali pracovat právě s jejich učebnicí občanské výchovy. Na základě šetření můžeme stručně shrnout, že učebnice od nakladatelství Fraus a Nová škola by žáci ve větší míře doporučili, naopak u učebnice od nakladatelství SPN převažuje negativní odpověď.

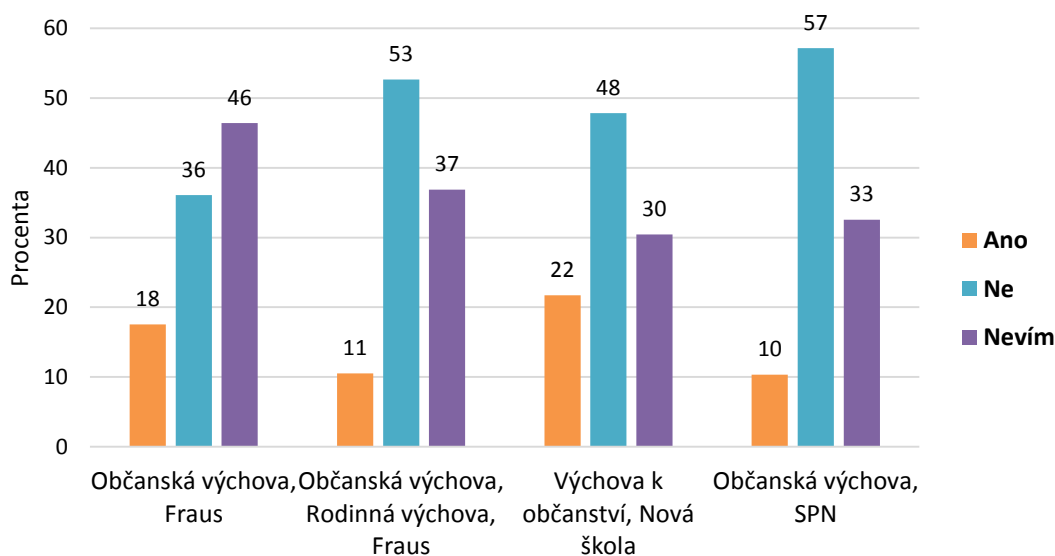

Graf 22 Doporučení jednotlivých učebnic ostatním žákům

8. Líbí se vám učebnice občanské výchovy více než učebnice na jiné předměty?

- Ano
 Ne
 Nevím

Předposlední otázka směřovala ke zjištění, jestli žáci preferují učebnici občanské výchovy nad učebnicemi na jiné předměty. U žádné učebnice občanské výchovy ne zvítězila možnost ano, tudíž žáci považují ve větší míře učebnice na jiné předměty za lepší. Jaké učebnice konkrétně žákům více vyhovují, by mohlo být předmětem dalšího zkoumání.

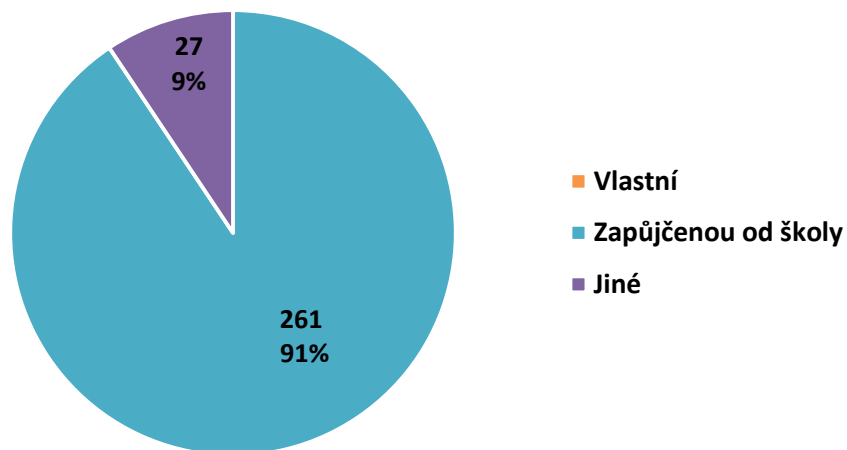
Graf 23 Žákovské preference jednotlivých učebnic občanské výchovy nad učebnicemi na jiné předměty

9. Máte učebnici občanské výchovy:

- Vlastní
 Zapůjčenou od školy
 Jiné

V poslední otázce žákovského dotazníku nás zajímalo, zda si musí žáci pořizovat vlastní učebnice nebo jim je poskytne škola, případně jestli je to na školách řešeno jiným způsobem. Bylo zjištěno, že většina žáků má učebnici zapůjčenou od školy, konkrétně 261 žáků. Zbylých 27 žáků zvolilo odpověď jiné. K této odpovědi žáci často připisovali, že používají učebnice pouze v hodinách občanské výchovy a po každé hodině je musí vrátet (neodnáší si je domů), 5 žáků se přiznalo, že momentálně nemá

učebnici žádnou z důvodu ztráty a 1 žákyně vysvětlila, že má ze zdravotních důvodů dvoje učebnice, a tudíž má navíc jednu učebnici na rok od školy odkoupenou. Žádný respondent neměl učebnici vlastní.

Graf 24 Vlastnění učebnice občanské výchovy

4. Shrnutí výzkumného šetření

Tato kapitola přináší shrnutí výsledků z dotazníkového šetření provedeného na základních a středních školách v Pelhřimově a v Pacově. Do výzkumu jsme vstupovali s předpokladem, že na všech výzkumných základních a středních školách žáci a studenti pracují s učebnicemi. Bohužel se nám tento předpoklad nepotvrdil, pouze na třech základních školách mají žáci k dispozici učebnice. Na zbylých dvou základních školách a všech pěti středních školách vlastní učebnici pouze vyučující občanské výchovy/základů společenských věd. Žáky a studenty těchto sedmi škol jsme tedy byli nuceni z výzkumu vyloučit. Už na tomto základě musíme konstatovat, že používání učebnic občanské výchovy je na školách v Pelhřimově a Pacově spíše na ústupu. Dotazníky pro učitele nám z každé školy vyplnil vždy alespoň jeden vyučující.

Všech cílů, které jsme si v úvodu praktické části stanovili, bylo dosaženo. Prostřednictvím výzkumu jsme také odpověděli na všechny výzkumné otázky. Většina hypotéz byla potvrzena, pouze jedna byla výzkumem zamítnuta.

4.1 Výsledky dotazníku pro učitele

V začátku dotazníku jsme se respondentů tázali na 4 základní faktografické údaje, nejdříve na jejich pohlaví a věk. Celkem se do výzkumu zapojilo 15 pedagogů, z toho 12 žen a 3 muži. Návratnost dotazníků pro učitele byla 100%. Dotazovaní byli ve věkovém rozmezí 26 až 55 let, přičemž průměrný věk pedagogů vycházel 42,7 let. Výzkumu se zúčastnilo jen nepatrně více učitelů občanské výchovy/základů společenských věd aprobovaných pro tento předmět než pedagogů pro předmět neaprobovaných. Občanskou výchovu/základy společenských věd měli naši vyučující nejčastěji vystudovanou v kombinaci s angličtinou. Jejich délka praxe byla mezi 1 rokem a 28 lety, průměrná délka praxe respondentů dosahovala 15,9 let.

V následujících 14 položkách jsme se již dotazovali na otázky související s tématem práce. První položkou bylo zjištěno, že se na školách vyučuje občanské výchově v předmětech s názvem Občanská výchova, Občanská nauka, Výchova k občanství a Základy společenských věd. Dále jsme zjišťovali, jaké učebnice se na vybraných školách používají. Pedagogové k otázce doplnili celkem 7 učebnic: Občanská výchova, Rodinná výchova od nakladatelství Fraus, Občanská výchova rovněž od nakladatelství Fraus, Výchova k občanství z nakladatelství Nová škola, Občanská výchova z nakladatelství SPN, Společenské vědy pro SŠ od nakladatelství Didaktis, Odmaturuj ze

společenských věd také z nakladatelství Didaktis a Základy filosofie, etiky: pro střední školy od nakladatelství Fortuna Libri. Nejvíce však na školách v Pelhřimově a Pacově pedagogové pracují s učebnicemi od nakladatelství Fraus, čímž byla potvrzena hypotéza H1.

Na školách nejčastěji učebnici občanské výchovy/základů společenských věd volí předmětová komise, tudíž byla také potvrzena hypotéza H2. Většina pedagogů se při výběru učebnice zaměřuje na učebnice s doložkou MŠMT a možná také z toho důvodu se jim s učebnicemi pracuje dobře, některým dokonce výborně. Dotazovaní nejčastěji užívají samotnou učebnici bez pracovního sešitu či metodické příručky.

Následující dvě položky zjišťovali četnost a časovou dotaci práce s učebnicí. Téměř polovina pedagogů pracuje s učebnicí každou druhou hodinu a převaha učitelů věnuje práci s učebnicí 5 až 15 minut z vyučovací jednotky. Učitelé nejčastěji využijí učebnice při přípravě na hodiny a většina z nich nedává svým žákům z učebnice domácí úkoly. Překvapením pro nás bylo, že ani jeden vyučující nezaškrtl, že se mu učebnice občanské výchovy/základů společenských věd líbí více než učebnice na jiné předměty. U této položky zvítězila odpověď ne, zbylých 40% učitelů zvolilo variantu nevím.

V učitelských dotaznících jednoznačně převažovala v hodnocení učebnic pozitiva, čímž se nám potvrdila hypotéza H3. Například na učebnici Občanská výchova, Rodinná výchova od nakladatelství Fraus se respondentům líbí hlavně její grafické provedení, srozumitelnost a přítomnost metod interaktivního vyučování. Na učebnici Společenské vědy pro SŠ od nakladatelství Didaktis vyzdvihují její grafickou podobu, metody interaktivního vyučování a také její modernost a přehlednost. Učitelé nenachází na učebnicích téměř žádné nedostatky, 7 vyučujících dokonce otázku ohledně toho, co se jim na učebnicích nelíbí, úplně proškrtno. Poslední položka vyzývala učitele k vlastnímu příspěví k tématu, byla však dobrovolná a k vyjádření ji využila pouze jedna pedagožka.

4.2 Výsledky dotazníku pro žáky

Také v žákovském dotazníku jsme nejprve zjišťovali pohlaví respondentů a dále ročník, který momentálně navštěvují. Na výzkumu se celkem podílelo 288 žáků, z toho 152 chlapců a 136 dívek. Návratnost dotazníků pro žáky byla 96%. Nejpočetnější skupinu tvořili žáci 6. ročníků s počtem 101 žáků, ze 7. ročníků se zúčastnilo 78 žáků, z 8. ročníků 94 žáků a z 9. ročníků 15 žáků.

Po těchto základních údajích následovalo 9 položek. V první položce jsme po žácích chtěli, aby doplnili název a autora jejich učebnice občanské výchovy. V žákovských odpovědích se objevily pouze 4 učebnice v tomto pořadí četnosti: Občanská výchova od nakladatelství SPN, Občanská výchova z nakladatelství Fraus, Výchova k občanství od nakladatelství Nová škola a Občanská výchova a Rodinná výchova od nakladatelství Fraus. Žáci se vyslovili v nadpoloviční většině, že jejich učebnice není špatná, 23% se jejich učebnice líbí a pouze 12% žáků se nelíbí. Hypotéza H4 tedy byla potvrzena. Dívky a chlapci hodnotili učebnice podobným způsobem, tudíž hypotéza H5 byla falzifikována.

Na učebnici Občanská výchova z nakladatelství Fraus žáci nejvíce chválili grafickou stránku, na učebnici Občanská výchova, Rodinná výchova ze stejného nakladatelství oceňovali rovněž grafické zpracování a také srozumitelnost, učebnice Výchova k občanství od nakladatelství Nová škola zapůsobila na žáky tímtež. Učebnice Občanská výchova od nakladatelství SPN také získala nejvíce procent u varianty grafické zpracování, u této učebnice žáci častokrát zvolili i možnost jiné, kde dopisovali často protichůdné názory, v 9 případech dokonce uvedli, že se jim na učebnici nelíbí nic.

Na rozdíl od učitelů, žáci nešetřili ani kritikou proti používaným učebnicím. Učebnice Občanská výchova od nakladatelství Fraus a učebnice Výchova k občanství byly kritizovány kvůli přílišné teoretičnosti, na zbylých dvou učebnicích vadila žákům nejvíce jejich zastaralost. Především u učebnice z nakladatelství SPN žáci opět volili u této položky odpověď jiné, kde žáci dopsali velké množství názorů a zhodnocení.

Další dvě položky dotazníku zjišťovaly domácí přípravu žáků za pomoci učebnice. Zde nám žáci sdělili, že domácí úkoly většinou z učebnice nedostávají a pouze 12% žáků se pomocí učebnice připravuje na testy a zkoušení. Hypotéza H6 byla tedy také potvrzena.

Učebnice od nakladatelství Fraus a Nová škola by žáci ve větší míře jiným žákům doporučili, u učebnice od nakladatelství SPN tomu bylo opačně. U otázky, zdali se žákům líbí učebnice občanské výchovy více než na jiné předměty, ani u jedné učebnice nevyhrála varianta ano, u třech učebnic převládala možnost ne, u inovované učebnice Občanská výchova od nakladatelství Fraus převažovala varianta nevím. Nikdo z dotazovaných neměl učebnici vlastní, 91% žáků zapůjčuje učebnici škola a 9% žáků zaškrtnulo možnost jiné.

5. Rozhovory

Práci jsme se rozhodli obohatit ještě o rozhovory s vyučujícími předmětu občanská výchova a základy společenských věd. Zvolili jsme standardizovaný rozhovor s předem připravenými otázkami, jejichž formulování ani pořadí se v průběhu dotazování neměnilo. Rozhovor byl tvořen třinácti otázkami, které se týkaly předmětu občanská výchova/základy společenských věd obecně, jeho časové dotace, práce s učebnicí a dalšími materiály, zkoušení a testů, probíraných témat apod. Oslovili jsme jednu vyučující OV na ZŠ Pacov a jednu vyučující ZSV na Gymnáziu Pacov. Rozhovory proběhly v kabinetech vyučujících na půdě škol. Se svolením respondentek byly rozhovory zachyceny na diktafon a následně přepsány. Vyučujícím byla přislíbena anonymita. Dotazovaným patří velké poděkování za jejich čas a ochotu spolupracovat.

5.1 Rozhovor s vyučující OV

- 1. Jste spokojena s hodinovou dotací občanské výchovy? (svou odpověď zdůvodněte)**
Hodinová dotace občanské výchovy je dostačující. V 8. ročníku máme ještě jednu hodinu etické výchovy navíc, která pomáhá a doplňuje učivo občanské výchovy a je zde více času na zvládnutí praktických věcí, máme prostor naučit děti určité postoje a pracovat s nimi individuálněji.
- 2. Jaký názor mají podle Vás Vaši žáci na předmět občanská výchova?**
Některé žáky předmět velmi baví, jiní se k němu staví jako k vedlejšímu předmětu, je to žák od žáka. Myslím si, že průměrně žáky tento předmět baví a považují ho za důležitý, protože když řešíme některé aktuální otázky současnosti, tak vidí, že je to praktická záležitost.
- 3. Uplatňujete v hodinách občanské výchovy ústní zkoušení a písemné práce? Jak často a jakou formou?** Ústní zkoušení uplatňujeme málokdy, spíše zkusíme krátkým písemným testem a v 8. a v 9. třídách zadávám referáty – prezentace, takže každý žák jednou za pololetí ukáže, že zpracoval některé téma a může se představit v ústním projevu. Může ukázat, jak komunikuje, jak zvládá pojmy a tak dále. Téma si žáci vybírají sami, já ho schvaluji nebo si musí vybrat jiné, když se mi nelíbí.
- 4. Jaké mají Vaši žáci z občanské výchovy známky?** Znamky mají pěkné, jsou to většinou jedničky, dvojky, výjimečně žákům, kterým předmět vůbec nejde, nebaví je a špatně komunikují, dávám trojky.
- 5. Kolik času strávíte přípravou na jednu vyučovací hodinu občanské výchovy?** Příprava na hodinu je různá, někdy je to hodina, někdy i více.

- 6. Jak učebnice ovlivňuje Vaši přípravu na hodinu? Proč ji používáte, případně nepoužíváte? K čemu vám slouží?** Já používám učebnice od nakladatelství Fraus, jsou nejmodernější, jsem s nimi spokojena, protože jsou tam aktuální otázky, aktuální data a tak dále. Používám i metodickou příručku. Vždycky si přečtu, o čem to dané téma je a zpracuji si podle toho přípravu.
- 7. Čerpáte při přípravách hodin kromě základní učebnice i z dalších materiálů? Z jakých? Uveďte prosím konkrétní příklad.** Používám různé slovníky, encyklopedie a hodně hledám na internetu. Většinou používám stránku, kde jsou digitální učební materiály, takže se snažím doplňovat právě z těch materiálů, kde už mám třeba prezentace zpracované.
- 8. Používáte ve výuce i netištěné materiály (např. CD, DVD, videa, interaktivní tabuli, vzdělávací programy atd.)? Jak často? Uveďte prosím příklad.** Používám CD a DVD, ale ctím, že základ je učebnice – čtený a vyprávěný text. Máme ke starším učebnicím i CD Občanská výchova interaktivně (interaktivní učebnici), ale nepoužívám to pořád, jenom někdy, aby to dětem nezevšednělo, protože je to jenom překopírovaná učebnice.
- 9. Považujete některé téma v občanské výchově za nezajímavé? To nepovažuji, všechna ta témata mají svoji váhu.**
- 10. Se kterými tématy v občanské výchově mají Vaši žáci největší problémy? Největší problémy jsou s tématem Stát a právo, to je nejobtížnější a jinak veškerá témata si myslím, že jsou zvládnutelná.**
- 11. Která témata v občanské výchově Vaše žáky nejvíce baví? Nejvíce je baví právě, když promítáme nějaké DVD, nebo pracujeme s programem *Malá policejní akademie*, nebo *Řekni drogám ne* a dalšími videoprogramy. K tomu si potom vždy připravím nějaké otázky a pracujeme s tím dál. Tak to si myslím, že je dost baví.**
- 12. Co si myslíte o výuce občanské výchovy vedené neaprobovaným vyučujícím? Někdy to ve škole tak dopadne, že musí vyučovat i učitel neaprobovaný některé předměty. Závisejí to na tom, jak se ten učitel pečlivě na tu hodinu připravuje a jak vzdálený pro něj ten předmět je. Neschvaluji však, aby učitel přírodovědného základu učil tyto společenskovední předměty, protože je to potom pro žáky o ničem.**
- 13. Kolik máte v pedagogickém kolektivu mužů a uvítala byste jejich nárůst? Vyučuje některý z nich občanskou výchovu? Ve sboru máme šest pedagogů a nikdo z nich neučí občanskou výchovu. Já nerozlišuji, jestli muž nebo žena, nemám tento problém, je mi to jedno.**

5.2 Rozhovor s vyučující ZSV

- 1. Jste spokojena s hodinovou dotací předmětu základy společenských věd (dále ZSV)? (svou odpověď zdůvodněte)** Já si myslím, že tím, jak je potřeba pořád přidávat víc věcí a víc informací kvůli tomu, aby studenti zvládli přijímačky, tak mám pocit, že těch hodin je málo. Asi nejvíc mi chybí hodiny v kvintě a v sextě (1. a 2. ročník), kde je jenom jedna hodina ZSV týdně, protože potom v septimě je to hrozné. Tam jsou sice dvě hodiny, ale musí se toho probírat víc, takže by bylo dobré mít i v nižších ročnících po dvou hodinách ZSV týdně, aby se učivo dalo lépe rozdělit.
- 2. Jaký názor mají podle Vás Vaši žáci na předmět ZSV?** Holky v pohodě, kluky to moc nebaví, ti se chytají tak při politologii nebo právu, no ale filosofie, to už je pro ně úplně zabitě, to je nezajímá. Navíc se vyučuje filosofie až v oktávě (ve 4. ročníku), kdy už se studenti tolik nesnaží. Dokonce jsem tenhle problém konzultovala s jednou kolegyní na vzdělávacím školení pro učitele a ona mi vyprávěla, že na jejich škole, aby studenti úplně neopomíjeli učivo filosofie, tak ho přesunuli do septimy (do třetího ročníku), aby se to studenti opravdu učili, protože je pro ně v té době studium ještě důležité. Do oktávy potom přesunuli učivo práva a politologie s tím, že je to pro studenty zajímavější a že se to i budou chtít učit. Já jsem si ale říkala, že je asi lepší, když se budou pořádně učit právo a politologii, a pokud tedy někdo nemá v lásce filosofii, vyžadují po něm alespoň nějaké minimum.
- 3. Uplatňujete v hodinách ZSV ústní zkoušení a písemné práce? Jak často a jakou formou?** Vzhledem k tomu, že toho prostoru není tolik, tak jde většinou o písemné práce, vždycky po nějakém okruhu. To znamená, když například ve filosofii probereme německý idealismus, tak napíšeme písemku, když uděláme francouzské osvícenství, napíšeme písemku, takže po nějakých takových okruzích. S ústním zkoušením začínám, nerada zkouším, protože je podle mě písemka objektivnější, líp se to hodnotí, mám to obodované, takže pak se to lépe známkuje. Je to pro mě jednodušší tím, že to všichni napíší a že to budou mít všichni stejně známkové. U ústního zkoušení mám problém s tím, aby to vždy bylo úplně stejně objektivní. Musela bych vždy přemýšlet, abych každému zadala stejný počet otázek a v hlavě si dělat bodování, takže to je pro mě složité. I když v septimě to také zkouším, ale ten původní důvod byl, že jsem zkoušela studenty, kteří mě zlobili, tak jsem pak začala zkoušet, ale asi nestačím ani vyzkoušet všechny ze třídy.
- 4. Jaké mají Vaši žáci ze ZSV známky? (konkrétní ročníky)** V kvintě neučím (psychologii), takže to vezmu od sexty. V sextě probíráme sociologii, tam většinou

holky mají jedničky nebo dvojky, kluci mají spíš trojky, občas nějaká čtyřka, protože kluky sociologie moc nebaví, ač se snažím. V septimě už se to vyrovnává, protože probíráme ekonomii, politologii a právo, takže tam už ti kluci se do toho víc dostanou, je to pro ně zajímavější, tam už čtyřky nejsou. Tam jsou známky do trojky. A v oktávě, tam je problém v tom, že v prvním pololetí, jak jde studentům o vysvědčení, tak se snaží, takže je to dobré, ale vždy v druhém pololetí jejich úsilí opadá. Proto vytvářím pro nematuranty i jednodušší písemky, vybírám z učiva základní informace, protože vím, že pak by bylo pro ně jednodušší psát si taháky a nějakým způsobem to ošvindlovat, protože se to nebudou chtít učit, ani už nemají zájem pochopit látku a zabrat se do toho. Takže tam už vybírám jen základní pojmy, pro příklad ve filosofii chci vysvětlit, co je to *tabula rasa* nebo *Cogito ergo sum*, a aby uměli pojmy zařadit k filosofům apod. Zjednoduším tedy písemky, aby to nějakým způsobem zvládli, alespoň takový základ.

- 5. Kolik času strávíte přípravou na jednu vyučovací hodinu ZSV?** Nejhorší je, si na začátku vytvořit všechny prezentace a stejně i po těch letech nemám ještě prezentace na všechno. A stejně každý rok, když jdu učit, tak se podívám na tu prezentaci a z osmdesáti procent to předělám. Musím kontrolovat, jestli informace v ní jsou ještě pravdivé, to platí hlavně v ekonomii, tam se čísla neustále mění, nebo v politologii a mezinárodních vztazích je to neustálé dohledávání. Třeba u filosofie je dobré, že se to nemění, takže tam v podstatě zůstává, co jsem si dříve připravila a tam to dál neprohlubuji, protože filosofie je už tak pro žáky velmi složitá, takže tam jsem vzala takový základ. Co se týká těch ostatních oblastí, tak nad přípravou každé vyučovací hodiny nejméně hodinu strávím.
- 6. Jak učebnice ovlivňuje Vaši přípravu na hodinu? Proč ji používáte, případně nepoužíváte? K čemu vám slouží?** My používáme učebnice Didaktis, ale já je mám spíš, abych si tam zkontrolovala, co po studentech chce učebnice a pak si stejně dohledávám spoustu věcí kolem. Využívám přednášky z vysoké školy a samozřejmě doplňuji dalšími věcmi, kupuji si knížky, abych se zorientovala třeba v dějinách 20. století, protože si myslím, že jsou velmi důležité pro mezinárodní vztahy a myslím si, že to je i problém v dějepise, že se to tam ani neprobírá. Takže učebnici beru jako nějakou kostru, ale je to řekněme z toho, co mám připraveno asi tak padesát procent. Takže si dohledávám dál. Hlavně koukám i na pracovní sešity, kde pátrám, jak by se učivo dalo nějakým způsobem zopakovat a nějak zajímavě a užitečně využít čas, když třeba zbyde chvíle na konci hodiny.

- 7. Čerpáte při přípravách hodin kromě základní učebnice i z dalších materiálů? Z jakých? Uveďte prosím konkrétní příklad.** Jak už jsem říkala – internet nebo si kupuju knížky. Konkrétní příklad z internetu – dívám se na stránky OSN nebo Evropské unie. Mám koupenou Listinu základních práv a svobod, studentům stahuji různé materiály, například aby si přečetli v digitální podobě Ústavu. Pak mám knížky, které mi doporučí někdo z kolegů, tak si je koupím, abych si to přečetla a nějak z toho čerpala. Další materiály hledám v archivu České televize, jsou to třeba různé dokumenty o náboženství.
- 8. Používáte ve výuce i netištěné materiály (např. CD, DVD, videa, interaktivní tabuli, vzdělávací programy atd.)? Jak často? Uveďte prosím příklad.** CD už moc používat nemusím, pouštěla jsem studentům třeba Martina Luthera Kinga, konkrétně jeho projev *I have a dream*, nebo jsem jim pouštěla hymnu Evropské unie, ale spíš pouštím nějaká videa. Nejjednodušší je pro mě stahovat videa z youtube, protože si to vložím do prezentace, a pak je ale někdy překvapením, že to tam najednou není, jelikož dané video z internetu smažou. Z toho důvodu je potřeba před každou hodinou kontrolovat, jestli vše v prezentaci funguje. Interaktivní tabule, se přiznám, mě minula, tu používat neumím. Když probíhal boom interaktivních tabulí, tak jsem byla na mateřské a pak jsem přišla a už jsem se to nedoučila. Nepoužívám ji ani ve svém druhém aprobovaném předmětu, protože mám pocit, že to stejně zdržuje, než se tam něco nauká. A k vzdělávacím programům – na škole máme vzdělávací program o Evropské unii, ale to je spíš pro malé děti, takže to nepoužívám. Většinou si dělám prezentace a dávám si do nich to, co by měli studenti vědět.
- 9. Považujete některé téma v ZSV za nezajímavé? Mně ani nepřijde, některé jsou takové suché, třeba právo je takové, ale najdou se tam i zajímavé věci. Mně nepřipadá nic nezajímavého, studentům občas něco ano. Ale podle mě je všechno dobré.**
- 10. Se kterými tématy v ZSV mají Vaši žáci největší problémy? Největší problémy mají s filosofií, takže od září čekám, kdy přijde otázka: „Proč se tohle musíme učit?“** Vždycky ve třídě padne, někdy dřív, někdy později. Hlavně třeba matematici, ti to nedokážou pochopit, považují to za hlouposti. S filosofií asi bojují nejvíc, jinak ostatní oblasti jsou v pohodě. Ještě mají žáci určitou nechut' učit se o křesťanství, nějak to v sobě nemají dořešené. Zajímá je judaismus, zajímá je samozřejmě islám i buddhismus, ale jakmile přijde řada na křesťanství, tak se jakoby staví na zadní a tady boha cítí nějak nejbliž a jak jsou ateisté, tak tam jim to vadí. Moje vysvětlování, že je to základ naší kultury a právní systém, že vychází z Desatera, to nějak nechtějí slyšet.

Vánoce jsou pro ně dárky, ale o Ježíši nechtějí poslouchat. Takže mají trochu vnitřní blok proti tomu.

- 11. Která témata v ZSV Vaše žáky nejvíce baví?** Některé děti baví psychologie, ale je to individuální. Některé baví politologie a především některé kluky baví ekonomie, například jak funguje trh a tak, o tom diskutují a pak je zajímají mezinárodní vztahy, tam se většinou kluci najdou. Holky jsou takové, že je pro ně všechno dobré, ale u nich asi nejvíc vede ta psychologie.
- 12. Co si myslíte o výuce ZSV vedené neaprobovaným vyučujícím?** Také jsem byla neaprobovaný vyučující. Samozřejmě aprobovaný vyučující je vždycky lepší, ale asi taky záleží na tom, kolik do toho ten člověk dá, jestli se chce sám nějak vzdělávat a dohledávat si informace. Takže pokud se neaprobovaný vyučující snaží, zdokonaluje se v tom předmětu, tak to třeba nemusí být tak špatné. Samozřejmě je přínosné, pokud k tomu má dané nějaké souvislosti z vysoké školy.
- 13. Kolik máte v pedagogickém kolektivu mužů a uvítala byste jejich nárůst? Vyučuje některý z nich ZSV?** Muži jsou hlavně důležití pro základní školu, tam myslím, že chybí nejvíc, protože se žáci většinou setkávají se samými učitelkami. Když na školu přijde muž, tak já mám pocit, že pro ty děti je to úplně jiná autorita, protože se tam střídá jedna „stará“ učitelka za druhou, a ani nezáleží na tom, jestli je ten muž mladý nebo starý, ale děti ho prostě vnímají jinak. A co se týče mužů-učitelů základů společenských věd, tak v takovém kolektivu jsem nikdy nebyla, vždycky učily společenky ženy. Jinak u nás ve škole máme čtyři muže z celkově patnácti vyučujících.

ZÁVĚR

V této diplomové práci jsme se věnovali používaným učebnicím občanské výchovy a základů společenských věd. Teoretická část složená ze dvou kapitol se v úvodu zabývala počátky vzniku učebnic, které sahají až do starověké Asýrie, Babylonu, Egypta a Číny. První kapitola pokračovala celkovým teoretickým vymezením učebnic a přednesla výsledky dvou vybraných výzkumů českých učebnic.

Druhá kapitola pracovala s pojmem schvalovací doložka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a její jádro tvořil popis učebnic občanské výchovy a základů společenských věd s aktuální i dřívější doložkou MŠMT od roku 1989 po současnost. Rok 1989 jsme si jako mezník zvolili z toho důvodu, že v tomto roce proběhla změna politického režimu a učební texty byly po dlouhých desetiletích zbaveny ideologií. U učebnic byly zjišťovány základní informace (autor, nakladatelství, doložka, soulad s RVP ZV atd.), byl zhodnocen jejich celkový vzhled, užití ilustrací, barevnost a přehlednost a také jejich struktura a obsah. Byly popsány učebnice z nakladatelství Fraus, Nová škola, Gaudeamus, SPL-Práce, TERRA-KLUB, SPN a Didaktis. Nebylo možné popsat všechny učebnice, které v daném období obdržely doložku MŠMT, ale přínosem práce je alespoň ucelený seznam učebnic občanské výchovy a základů společenských věd, které od roku 1989 po současnost doložku MŠMT získaly.

Praktická část složená ze tří kapitol obsahovala výzkumné šetření na čtyřech základních a čtyřech středních školách v Pelhřimově a jedné základní a jedné střední škole v Pacově. Šlo o kvantitativní výzkum a užitá byla metoda dotazníku. Naším počátečním předpokladem bylo, že na všech školách, kde provedeme šetření, pracují žáci s učebnicemi. Naše domněnka se nám ovšem nepotvrdila a z toho důvodu jsme byli nuceni distribuovat dotazníky pro žáky pouze na tři školy, kde s učebnicemi opravdu pracují. Cílem výzkumu bylo prozkoumat aktuální stav užívání učebnic občanské výchovy a základů společenských věd na vybraných školách a zjistit, zda učitelé při jejich výběru zohledňují doložku MŠMT. Dále nás zajímalo, jaká pozitiva a negativa žáci a učitelé nachází na konkrétních učebnicích a jaká četnost a minutová dotace je věnována práci s učebnicí. Domníváme se, že všechny cíle byly naplněny a podařilo se nám odpovědět na tři výzkumné otázky: *Jaké učebnice občanské výchovy a základů společenských věd se na základních a středních školách v Pelhřimově a Pacově používají? Jak hodnotí učitelé a žáci konkrétní učebnice občanské výchovy a základů společenských věd? Jaký je vliv pohlaví žáků na hodnocení učebnic občanské výchovy?*

Pět hypotéz bylo potvrzeno, hypotéza H5 byla vyvrácena:

H1: *Na školách v Pelhřimově a Pacově se nejvíce užívají učebnice občanské výchovy od nakladatelství FRAUS.*

H2: *O výběru učebnice občanské výchovy a základů společenských věd rozhoduje nejčastěji předmětová komise.*

H3: *V hodnocení učitelů převažují kladné stránky učebnic nad zápornými.*

H4: *Žáci jsou s učebnicí, kterou používají v hodinách občanské výchovy, ve větší míře spokojeni.*

H5: *Dívky hodnotí učebnice občanské výchovy pozitivněji než chlapci.*

H6: *Žáci užívají učebnice občanské výchovy častěji v hodinách než při domácí přípravě.*

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že se od používání učebnic na školách upouští. Pedagogové pracují se sedmi různými učebnicemi, žáci mají k dispozici čtyři učebnice. Schvalovací doložka MŠMT hraje při výběru učebnic důležitou roli. Učitelé využijí učebnice především pro přípravu hodin, užívají je nejčastěji každou druhou hodinu a maximálně jednu třetinu vyučovací jednotky. Všechny učebnice dle hodnocení respondentů vynikají zejména grafickým zpracováním. Učitelé na učebnicích nevidí téměř žádné nedostatky, žákům vadí především jejich přílišná teoretičnost a zastaralost. V bádání by bylo vhodné pokračovat a postihnout větší množství respondentů a výsledky následně zobecnit pro celé území České republiky.

Rozhovory se dvěma vyučujícími OV a ZSV v poslední kapitole práci obohatily o další informace z praxe.

Pro mě samotnou byla práce přínosná, získala jsem nové informace ohledně problematiky učebnic a věřím, že může posloužit dalším pedagogům při výběru vhodné učebnice pro výuku OV a ZSV.

SEZNAM LITERATURY A POUŽITÝCH ZDROJŮ

HARDMAN-MATOUŠKOVÁ, Jana. *Jak oslovují učebnice občanské výchovy děti školou povinné*. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 1/2004. Praha: Sociologický ústav AVČR, 2004, s. 10 – 13. ISSN 1213-0028.

KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 447 s. ISBN 978-80-7367-571-4.

MAŇÁK, Josef, ed. a KLAPKO, Dušan, ed. *Učebnice pod lupou*. Brno: Paido, 2006. 123 s. *Pedagogický výzkum v teorii a praxi*; sv. 4. ISBN 80-7315-124-3.

MAŇÁK, Josef, ed. a KNECHT, Petr, ed. *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido, 2007. 141 s. *Pedagogický výzkum v teorii a praxi*; sv. 7. ISBN 978-80-7315-148-5.

NAJVAROVÁ, Veronika, ed., JANÍK, Tomáš, ed. a KNECHT, Petr, ed. *Kurikulum a učebnice: sborník anotací příspěvků z konference Kurikulum a učebnice z pohledu pedagogického výzkumu konané ve dnech 24.–25.6.2008 na Pedagogické fakultě MU a dokumentační CD-ROM*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita pro Centrum pedagogického výzkumu PdF MU, 2008. 26 s. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity*; č. 223. *Řada pedagogiky a psychologie*; č. 33. ISBN 978-80-210-4730-3.

PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Vyd. 6., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2013, 562 s. ISBN 978-80-262-0367-4.

Podmínky nutné k udělení schvalovací doložky. *Věstník MŠMT*, 2009, roč. 65, sešit 9, s. 5.

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýza edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998. 148 s. ISBN 80-85931-49-4.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. 5., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Portál, 2013, 483 s. ISBN 978-80-262-0456-5.

PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.

SPL - Práce. [online] Praha, 2015 [cit. 2015-12-03]. Dostupné z: www.spl-prace.cz/novinky.html.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika: vyučovací proces, učivo a jeho výběr, metody*,

organizační formy vyučování. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2007, 322 s. ISBN 978-80-247-1821-7.

SÝKORA, Miloslav. *Učebnice: její úloha v práci učitele a ve studijní činnosti žáků a studentů.* Praha: EM-Effect, 1996. 75 s. ISBN 80-900566-1-X.

ŠVEC, Štefan. *Metodologie věd o výchově: kvantitativně-scientické a kvalitativně-humanitní přístupy v edukačním výzkumu.* Brno: Paido, 2009. s. 122. ISBN 978-80-7315-192-8.

VALIŠOVÁ, Alena, Hana KASÍKOVÁ a Miroslav BUREŠ. *Pedagogika pro učitele. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2011, 456 s. ISBN 978-80-247-3357-9.*

ZORMANOVÁ, Lucie. *Obecná didaktika: pro studium a praxi.* Vyd. 1. Praha: Grada, 2014, 239 s. ISBN 978-80-247-4590-9.

ZOUHAR, Jan. Jak vybrat učebnici občanské výchovy. *Moderní vyučování*, 2003, 9(1), s.19-20. ISSN 1211-6858.

Učebnice občanské výchovy a základů společenských věd:

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 7: Rodinná výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2004, 128 s. ISBN 80-7238-325-6.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 8: Rodinná výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2005, 144 s. ISBN 80-7238-393-0.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 9: Rodinná výchova 9: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2006, 152 s. ISBN 80-7238-528-3.

JANOŠKOVÁ, Dagmar, Monika ONDRÁČKOVÁ a Anna ČEČILOVÁ. *Občanská výchova 6: s blokem Rodinná výchova: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2003, 144 s. ISBN 80-7238-207-1.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 6: učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií.* 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2012. 120 s. ISBN: 978-80-7238-397-9.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 7: učebnice pro 2. stupeň ZŠ a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2013. 114 s. ISBN: 978-80-7238-879-0.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 8: pro základní školy a víceletá gymnázia: [nová generace]*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2013, 111 s. ISBN 978-80-7238-899-8.

JANOŠKOVÁ, Dagmar. *Občanská výchova 9: pro základní školy a víceletá gymnázia: [nová generace]*. 1. vyd. Plzeň: Fraus, 2014, 104 s. ISBN 978-80-7489-012-3.

SKÁCELOVÁ, Jana a Lenka MRÁZOVÁ KRAJÍČKOVÁ. *Výchova k občanství 6: doporučujeme pro 6. ročník základní školy a primy víceletého gymnázia*. 4. vyd. Brno: Nová Škola, 2014, 76 s. ISBN 978- 80-7289-568-7.

LUNEROVÁ, Jitka, Radim ŠTĚRBA a Monika SVOBODOVÁ. *Výchova k občanství: doporučujeme pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia*. Brno: Nová Škola, 2012, 79 s. ISBN 978-80-7289-117-7.

LUNEROVÁ, Jitka, Radim ŠTĚRBA a Monika SVOBODOVÁ. *Výchova k občanství: doporučujeme pro 8. ročník základní školy a tercie víceletého gymnázia*. Brno: Nová Škola, 2011, 95 s. ISBN 978-80-7289- 253-2.

LAICMANOVÁ, Antonie. *Výchova k občanství 9: doporučujeme pro 9. ročník základní školy a kvarty víceletých gymnázií*. Brno: Nová Škola, 2012, 88 s. ISBN 978-80-7289-404-8.

ČAPEK, Robert et al. *Výchova k občanství: učebnice pro 6. až 9. ročník ZŠ*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2012, 520 s. ISBN 978-80-7435-187-7.

MÜLLER, Oldřich, Milan VALENTA a Ivana HAVLÍNOVÁ. *Občanská výchova pro 6. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletých gymnázií*. 1. vyd. Praha: ALBRA, 2015. ISBN 978-80-7361-097-5.

LAVICKÝ, Martin et al. *Školní atlas Dnešní finanční svět pro základní školy a víceletá gymnázia se schvalovací doložkou MŠMT*. Praha: TERRA-KLUB, 2012, 63 s. ISBN 978-80-902282-8-3.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 6. ročník*. 3. vyd. Praha: SPL - Práce, 1999, 112 s. ISBN 80-86287-10-6.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 7. ročník: [učebnice pro základní školu]*. 1. vyd. Praha: Práce, 1996, 119 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0391-2.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 8. ročník*. 3. vyd. Praha: SPL - Práce, 1999, 116 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-86287-12-2.

VALENTA, Milan. *Občanská výchova pro 9. ročník: [učebnice pro základní školy]*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Práce, 1998, 99 s. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-208-0476-5.

DUDÁK, Vladislav, René INQUORT a Richard MAREDA. *Občanská výchova pro 6. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 164 s. ISBN 80-7235-061-7.

ADAMOVIČ, Lenka. *Občanská výchova pro 7. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 165 s. ISBN 80-7235-078-1.

ADAMOVIČ, Lenka. *Občanská výchova pro 8. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 160 s. ISBN 80-7235-105-2.

DUDÁK, Vladislav, Richard MAREDA a Petr HOLČÁK. *Občanská výchova pro 9. ročník základní školy*. 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1999, 173 s. ISBN 80-7235-122-2.

DENGLEROVÁ, Denisa a Jan DVOŘÁK. *Společenské vědy pro 1. ročník středních škol*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2009, 3 sv. ISBN 978-80-7358-144-2.

DOBEŠOVÁ, Lenka. *Společenské vědy pro střední školy - 3. díl (učebnice)*. 2. vyd., aktualiz. a dopl. v souladu s novým občanským zákoníkem. Brno: Didaktis, 2014, 3 sv. (95, 103, 55 s.). ISBN 978-80-7358-233-3.

HORECKÝ, Jan, Martin KORNEL a Eva ŽATECKÁ. *Společenské vědy pro střední školy - 3. díl (učebnice)*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2011. ISBN 978-80-7358-164-0.

BRÁZDA, Radim. *Společenské vědy pro střední školy - 4. díl (učebnice)*. Vyd. 1. Brno: Didaktis, 2011, 95 s. ISBN 978-80-7358-175-6.

DUDÁK, Vladislav. *Občanská nauka pro střední odborná učiliště: Vladislav Dudák et al.* 1. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2003, 279 s. ISBN 80-7235-237-7.

SEZNAM GRAFŮ, TABULEK A DALŠÍCH PŘÍLOH

Graf 1 Počet vyučujících OV/ZSV podle pohlaví	49
Graf 2 Způsob výběru učebnice občanské výchovy	52
Graf 3 Zaměřenost na učebnice s doložkou MŠMT	53
Graf 4 Spokojenost vyučujících s učebnicemi	54
Graf 5 Používání pracovního sešitu a metodické příručky	55
Graf 6 Četnost práce s učebnicí ve vyučovacích hodinách	56
Graf 7 Minutová dotace práce s učebnicí	57
Graf 8 Účel používání učebnice.....	58
Graf 9 Zadávání domácích úkolů z učebnice.....	58
Graf 10 Preference učebnic občanské výchovy nad učebnicemi na jiné předměty	59
Graf 11 Přednosti učebnice Občanská výchova, Rodinná výchova	60
Graf 12 Přednosti učebnice Společenské vědy pro SŠ	61
Graf 13 Počet žáků podle pohlaví.....	63
Graf 14 Počet žáků podle ročníků.....	63
Graf 15 Celkové hodnocení učebnic občanské výchovy žáky	65
Graf 16 Celkové hodnocení učebnic občanské výchovy žáky podle pohlaví.....	65
Graf 17 Hodnocení jednotlivých učebnic občanské výchovy žáky	66
Graf 18 Přednosti jednotlivých učebnic občanské výchovy	67
Graf 19 Nedostatky jednotlivých učebnic občanské výchovy	69
Graf 20 Nedostatky jednotlivých učebnic občanské výchovy	70
Graf 21 Příprava na testy a zkoušení pomocí učebnice	71
Graf 22 Doporučení jednotlivých učebnic ostatním žákům	71
Graf 23 Žákovské preference jednotlivých učebnic občanské výchovy nad učebnicemi na jiné předměty.....	72
Graf 24 Vlastnění učebnice občanské výchovy	73
Tabulka 1 Kombinace předmětů k občanské výchově	50
Tabulka 2 Název předmětu	51
Tabulka 3 Nejčastěji používané učebnice občanské výchovy	51
Tabulka 4 Používané učebnice občanské výchovy	64
Příloha 1 – Dotazník pro učitele	
Příloha 2 – Dotazník pro žáky	

PŘÍLOHY

Příloha 1: Dotazník pro učitele

Dotazník pro učitele

Vážení pedagogové,

chtěla bych Vás požádat o vyplnění dotazníku, který se zabývá problematikou **učebnic občanské výchovy**. Svou účastí na průzkumu mi budete nápomocni při zpracování mé diplomové práce. Pozorně si, prosím, přečtěte každou otázku a zakřížkujte odpověď. Vyplnění dotazníku je anonymní a zabere jen pár minut.

Předem děkuji za vyplnění dotazníku.

Bc. Michaela Novotná

Pohlaví: Žena

Muž

Věk: let

Aprobace:

Délka praxe:

1. Přesný název předmětu, ve kterém vyučujete občanské výchově:

.....

2. Jakou učebnici občanské výchovy nejčastěji používáte (alespoň název a jméno autora/ů)?

.....

3. Jakým způsobem jste si vybíral/a učebnici občanské výchovy?

Sám/sama

Sám/sama, ale poradil/a jsem se s kolegy

Předmětová komise

O učebnici rozhodl ředitel školy

Jinak

4. Při výběru učebnice se soustředím především na to, aby učebnice měla doložku MŠMT?

Ano

Ne

Nevím, co je doložka MŠMT

5. Jak se Vám s touto učebnicí pracuje?

Výborně

Dobře

Špatně

6. Používáte také pracovní sešit a metodickou příručku, které patří k této učebnici?

Ano, oboje

Ano, ale pouze pracovní sešit

Ano, ale pouze metodickou příručku

Ne

Učebnice těmito knihami není doplněna

7. Jak často v hodinách používáte učebnici?

Každou hodinu

Každou druhou hodinu

1x měsíčně

Téměř ne

Vůbec

8. Kolik minut v hodině pracujete s učebnicí:

0 – 5 minut

5 – 15 minut

15 – 20 minut

20 – 35 minut

35 – 45 minut

9. K čemu učebnici nejvíce používáte? (Zvolte, prosím, jen jednu odpověď)

Příprava hodiny

Práce v hodině

- Podklad pro zápis do sešitu
- Osnova vyučovací hodiny
- Cvičení a úkoly pro žáky

10. Dáváte z učebnice žákům domácí úkoly?

- Ano
- Ne

11. Líbí se vám učebnice občanské výchovy více než učebnice na jiné předměty (např. pro Váš druhý aprobovaný obor)?

- Ano
- Ne
- Nevím

12. Co se Vám líbí na této učebnici občanské výchovy? (Můžete zvolit i více odpovědí)

- Obsahuje metody interaktivního vyučování
- Je moderní
- Je dobře graficky zpracovaná (barevnost, obrázky atd.)
- Je srozumitelná
- Je přehledná
- Je finančně dostupná
- Jiné

13. Co vidíte jako nedostatek této učebnice občanské výchovy? (Můžete zvolit i více odpovědí)

- Je příliš teoretická
- Je zastaralá
- Její grafická podoba (malá barevnost, chybí obrázky apod.)
- Je psána složitým jazykem
- Je nepřehledná
- Je příliš drahá
- Jiné

14. Prostor pro vlastní vyjádření (stručné shrnutí vlastních zážitků nebo jiné přispění k tématu) – NENÍ POVINNÉ

.....
.....
.....

Příloha 2: Dotazník pro žáky

Dotazník pro žáky

Milí žáci,

chtěla bych Vás požádat o vyplnění dotazníku, který se zabývá problematikou **učebnic občanské výchovy**. Svou účastí na průzkumu mi budete nápomocni při zpracování mé diplomové práce. Pozorně si, prosím, přečtěte každou otázku a zakřížkujte odpověď. Vyplnění dotazníku je anonymní a zabere jen pár minut.

Předem děkuji za vyplnění dotazníku.

Bc. Michaela Novotná

Pohlaví: Dívka Chlapec

Ročník

1. Napište název a autora vaší učebnice občanské výchovy:

.....

2. Jak hodnotíte učebnici, kterou používáte v hodinách občanské výchovy?

- Líbí se mi
- Není špatná
- Nelíbí se mi

3. Co se vám na této učebnici občanské výchovy líbí? (Můžete zvolit i více odpovědí)

- Práce s ní je zábavná
- Je moderní
- Je dobře graficky zpracovaná (barevnost, obrázky atd.)
- Je srozumitelná
- Je přehledná
- Je finančně dostupná
- Jiné

4. Co se vám na této učebnici občanské výchovy nelíbí? (Můžete zvolit i více odpovědí)

- Je příliš teoretická
- Je zastaralá
- Její grafická podoba (malá barevnost, chybí obrázky apod.)
- Je psána složitým jazykem
- Je nepřehledná
- Je příliš drahá
- Jiné

5. Dostáváte z učebnice domácí úkoly?

- Ano
- Ne

6. Učíte se pomocí učebnice na testy a zkoušení?

- Ano
- Ne
- Testy ani zkoušení u nás neprobíhají

7. Doporučili byste vámi používanou učebnici občanské výchovy i jiným žákům?

- Ano
- Ne

8. Líbí se vám učebnice občanské výchovy více než učebnice na jiné předměty?

- Ano
- Ne
- Nevím

9. Máte učebnici občanské výchovy:

- Vlastní
- Zapůjčenou od školy
- Jiné